

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKÝ, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MILENA BOUČKOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

PŘEDSEDA: OTTO PICK

VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
JIŘÍ FÁREK, JOSEF FUČÍK,
RADEK KHOL, PETR KRATOCHVÍL,
KAI-OLAF LANG, KRISTINA LARISCHOVÁ,
PETR LEBEDA, PAVEL MÁŠA,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
MICHAEL ROMANCOV,
JIŘÍ SCHNEIDER, PAVEL SVOBODA,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
TOMÁŠ VESELÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevýžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačovin povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

Světozor	2
Úvodník – OSN v roce výročí a jubileí / -zz-	

OSN V ROCE VÝROČÍ A JUBILEÍ

SVĚTOVÁ ORGANIZACE NA ROZHRANÍ: ROZVOJ – BEZPEČNOST – LIDSKÁ PRÁVA / Pavla Kortusová	4
ROZVOJOVÉ CÍLE TISÍCLETÍ PO PRVNÍ TŘETINĚ / Petr Jelínek	7
RAPSODIE V MODRÉM: ROLE ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ PŘI UDRŽOVÁNÍ MÍRU / Marek Pavka	10
MÍR S OSN, NEBO BEZ NÍ? / František Šulc	13
KOMU ZVONÍ HRANA ANEB CO DÁL S PORUČENSKOU RADOU OSN? / Veronika Bílková	16

ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA

ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA 1993–2005	
OD „NÁVRATU DO EVROPY“ K EVROPEIZACI, 2. část / Otto Pick, Vladimír Handl	20

VZTAHY A PROBLÉMY

SAÚDSKO-ÍRÁNSKÉ VZTAHY – TRNITÁ CESTA K REGIONÁLNÍ STABILITĚ / Ondřej Beránek	23
---	----

ZEMĚMI SVĚTA

MOC FATWY ANEB ROLE ISLÁMU A AJATOLLÁHA SISTÁNIHO V OKUPOVANÉM IRÁKU / Zora Hesová	24
--	----

VOLNÁ TRIBUNA

KOLONIZACE MYSLÍ A KULTURNÍ IMPERIALISMUS? / Pavel Sítek	27
JAKÉ DOPADY PRO BALKÁNSKÝ REGION BY MOHLA PŘINĚST NEZÁVISLOST KOSOVA? / Srdjan Prtina	29
JAKÁ BUDE EVROPA 21. STOLETÍ? / David Klimeš	

RECENZE

ŠVÝCARSKÁ DIPLOMACIE VE VZTAHU K TŘETÍ RÍŠI A K ČESKOSLOVENSKU V LETECH 1938–1945 / Ivona Řezanková	33
SKRYTÁ TVÁŘ GLOBALIZACE / Jan Eichler	35

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Německo po volbách: ohlédnutí za volební kampaní a jejími hlavními tématy ►
Turecká otázka jako téma německé politiky ► *Perspektivy německo-amerického partnerství* ► *Česko-německé vztahy v kontextu společného členství v Evropské unii* ►
Jan Masaryk a jeho role při vzniku Organizace spojených národů ► *Chudí Jihoameričané chtějí větší podíl na moci i bohatství*

1. – vypukly v súdánském Chartúmu nepokoje, které si vyžádaly desítky mrtvých. Násilí vyvolala smrt viceprezidenta Johna Garanga, který zahynul 31. července při leteckém neštěstí.

1. – zastřelila egyptská policie jednoho z 15 podezřelých, jímž se připisuje zosnování teroristického útoku v Šarm aš-Šajchu.

1. – zemřel saúdskoarabský král Fahd. Členové královské rodiny uznali králem korunního prince Abdalláha bin abd al-Azíze.

1. – obešel americký prezident George W. Bush obvyklý nominační proces v Senátu a jmenoval americkým velvyslancem při OSN kontroverzního Johna Boltona.

3. – odstranil americký kosmonaut Steve Robinson v otevřeném kosmickém prostoru závalu na raketoplánu Discovery, čímž zajistil jeho bezpečné přistání.

3. – provedli v Mauritanii příslušníci armády a členové prezidentské gardy státní převrat a sesadili v době jeho nepřítomnosti v zemi prezidenta Maaúja uld Sídí Ahmada Tajá. Moc převzala po dobu dvou let vojenská rada.

3. – převzal Mahmúd Ahmadínedžád (49) oficiálně úřad iránského prezidenta.

4. – pohrozil druhý muž al-Káida Ajman Závahirídalsími dalšími útoky na Londýn.

4. – prohlásil čínský velvyslanec při OSN Wang Kuang-ja, že se dohodl se svým americkým protějškem Johnem Boltonem, že Spojené státy a Čína budou společně čelit iniciativě Německa, Japonska, Indie a Brazílie na rozšíření Rady bezpečnosti OSN.

5. – přišla Evropská unie s návrhem, že bude dodávat Íránu jaderné palivo, ukončil-li projekt na obohacování uranu.

5. – navrhl britský premiér Tony Blair v rámci zosíření protiteroristických zákonů rychlejší vyhošťování nábo-

ženských extremistů a příznivců teroristických útoků ze země.

6. – bylo oznámeno, že u poloostrova Kamčatka uvízla pravděpodobně 3. srpna na dně Behringova moře v hloubce 190 metrů ruská miniponorka Priz se sedmi námořníky na palubě. Ponorka byla vyproštěna z rybářských sítí a podmořských kabelů za pomoci britského podmořského robota.

7. – schválil izraelský kabinet odchod první skupiny židovských osadníků z pásma Gazy.

8. – obnovil Írán činnost v jaderném provozu na zpracování uranu v Isfáhánu.

8. – rozhodl izraelský bezpečnostní kabinet, že do konce roku opustí izraelské vojáky bezpečnostní pásmo na hranici mezi pásmem Gazy a Egyptem.

9. – přistál raketoplán Discovery po dvou týdnech ve vesmíru úspěšně na Edwardově základně v Kalifornii.

9. – prohlásil předseda palestinské samosprávy Mahmúd Abbás v parlamentu v Gaze, že odložené parlamentní volby se budou konat v lednu.

11. – protestovalo v Tel Avivu nejméně 150 000 lidí proti odsunu židovských osadníků z pásma Gazy a západního břehu Jordánu.

11. – odmítl americký prezident George W. Bush, že by mohlo dojít ke stažení 138tisícového amerického kontingentu z Íráku nebo jeho snížení, jak v tisku opakovaně naznačoval americký velitel v Íráku, generál George Casey.

12. – byla z mysu Canaveral vypuštěna nová vesmírná sonda, která má zahájit zcela novou etapu dobývání Marsu. Sonda by se měla dostat na oběžnou dráhu kolem Marsu 10. března 2006 a od listopadu téhož roku zahájit zkoumání povrchu planety.

14. – bylo oznámeno, že egyptské bezpečnostní síly zadržely tři údajné členy teroristické buňky, která provedla v červenci teroristické útoky v Šarm aš-Šajchu.

15. – předali izraelské vojáky a policisté většinu obyvatel židovských osad v pásmu Gazy upozornění, že se mají do půlnoci 16. srpna dobrovolně a včas vystěhovat do náhradních domovů v Izraeli.

15. – tři bulharské politické strany (Bulharská socialistická strana, Národní hnutí Simeon II, Hnutí za práva a svobody zastupující tureckou menšinu) podepsaly dohodu o složení nové vlády vedenou socialistou Sergejem Staniševem.

15. – se japonský premiér Džuničiró Koizumi při příležitosti 60. výročí ukončení 2. světové války v Asii omluvil asijským zemím za utrpení, která jim v té době způsobili Japonci.

16. – bylo v Kolíně nad Rýnem zahájeno náboženské setkání mladých věřících, 20. světové dny mládeže, na které 18. srpna přijel i papež Benedikt XVI.

17. – byla zahájena evakuace Izraelců z pásma Gazy, kteří své domovy neopustili do stanoveného termínu. Největší odpor panoval v osadách Neve Dekalim a Kfar Darom, kde se asi 2000 mladých Židů zabarikádovalo v synagogách.

17. – Rusko a Čína zahájily poprvé v historii společné vojenské cvičení za účasti 10 000 pozemních, námořních i leteckých sil na čínském pobřeží Žlutého moře.

19. – nabídl papež Benedikt XVI. při návštěvě synagogy v Kolíně nad Rýnem Židům dialog mezi náboženstvími, který by měl obnovit důvěru mezi Židy a křesťany. Den nato vyzval k dialogu také zástupce muslimské obce.

19. – odsoudil trestní senát Vrchního zemského soudu v Hamburku Maročana Muníra Mutasádika v souvislosti s útoky z 11. září 2001 k sedmi letům vězení za členství v teroristických organizacích.

19. – odmítly Spojené státy a Velká Británie návrh ruského prezidenta Vladimíra Putina na vypracování časového plánu, podle něhož by se po etapách stahovaly cizí síly operující v Íráku.

23. – byla ukončena evakuace obyvatel všech 21 židovských osad v pásmu Gazy a čtyř sídlišť na západním břehu Jordánu. Celkem vystěhováno bylo asi 9000 osadníků.

23. – dostal slovenský ministr hospodářství Pavol Rusko od premiéra Mikuláše Dzurindy ultimátum, aby do 10 hodin příštího dne odstoupil. Rusko si vypůjčil 100 milionů korun od podnikatele z resortu, jehož byl ministrem. Nedovedl uspokojivě vysvětlit okolnosti splácení půjčky. 24. srpna byl Rusko odvolán. Členové kabinetu za Ruskovu stranu Aliance nového občana ovšem ve vládě zůstali.

28. – naznačil irácký prezident Džalál Talabání, že by nepodepsal případný rozsudek smrti nad Saddámem Husajnem.

28. – bylo oznámeno, že se podařilo dokončit návrh irácké ústavy. Sunnitští vyjednávači návrh odmítli a vyzvali OSN a Ligu arabských států, aby zasáhly. Nesouhlasí zejména s federálním uspořádáním země.

29. – odmítla britská vláda požadavek Evropské unie, aby dokončila přechod na metrickou soustavu.

29. – oznámila Evropská komise, že uznání Kyprské republiky Tureckem není podmínkou pro to, aby Unie zahájila rozhovory o přijetí Turecka.

30. – se shodli účastníci summitu Visegrádské čtyřky v Budapešti, že Evropská unie by měla ještě letos schválit rozpočet na léta 2007–2013 v podobě navržené Lucemburskem. Teprve pak bude možné diskutovat o zásadnějších změnách týkajících se zemědělské politiky a struktury unijních fondů.

31. – vyvolala fáma o atentátnících v Bagdádu davovou paniku mezi šíitskými poutníky na mostě přes Tigríd, která si vyžádala přes 800 obětí.

31. – zahájil bývalý izraelský ministr financí Benjamin Netanjahu kampaň za zvolení do čela vládní strany Likud. Prohlásil, že pokud se stane premiérem, bude Izrael rozšiřovat židovské osady východně od Jeruzaléma. Nynější šéf Likudu a vlády Ariel Šaron nechal letos zrušit 25 ze 140 židovských osad.

8. – zrušila Ukrajina vízovou povinnost pro české občany bez časového omezení. Až dosud mohli Češi a ostatní občané zemí Evropské unie cestovat na Ukrajinu bez víz dočasně v období od 1. května do 1. září 2005.

13. – zveřejnil deník Právo informaci, že islámský terorismus ohrožuje i Prahu. Teroristé mohou být ve spojení s albánskou narkomafií. Deník se přitom odvolával na české zpravodajské služby, policii i Národní protidrogovou centrálu. Bezpečnostní informační služba však 14. srpna popřela, že by Praze hrozil teroristický útok.

19. – požádalo Rumunsko Českou republiku oficiálně o vydání podnikatele Františka Příplaty, který byl v Rumunsku odsouzen k osmiletému vězení za podněcování k vraždě odborového předáka. Před výkonem trestu utekl do vlasti. Podle mluvčího ministerstva spravedlnosti český trestní řád výslovně zapovídá vydání českého občana do ciziny.

21. – se bývalý polský prezident Wojciech Jaruzelski omluvil za vstup polských vojsk do Československa v srpnu 1968. Rozkaz podepsal jako tehdejší ministr obrany. Uvedl, že tenkrát nemohl jednat jinak. Vstup vojsk do tehdejšího Československa označil za „politicky hloupý akt“.

22. – vyhověl Nejvyšší soud návrhu ministra spravedlnosti Pavla Němce

a umožnil vydání člena katarské královské rodiny Hámida bin Abdal Sáního k trestnímu řízení do jeho vlasti. Princ byl v květnu odsouzen za sex s nezletilými dívkami na dva půl roku vězení.

24. – vydala česká vláda prohlášení, v němž vyzdvihla zásluhy německých antifasistů z někdejšího Československa a omluvila se za poválečné křivdy. Německý kancléř Gerhard Schröder v telefonickém rozhovoru s premiérem Jiřím Paroubkem prohlášení ocenil.

29. – napsal prezident Václav Klaus v článku Proč Evropa musí odmítnout centralizaci otištěném ve Financial Times, že Evropa by měla zapomenout na budování evropského státu a vytvořit Organizaci evropských

států. Na tradičním Evropském fóru v rakouském Alpbachu 31. srpna vyzval k přehodnocení stávajícího směru vývoje Evropské unie a vytvoření demokratičtější formy uskupení, čímž by měla být Organizace evropských států.

30. – potvrdil španělský ministr zahraničí Miguel Ángel Moratinos v Praze informaci, že Španělsko by už v příštím roce mohlo Čechům zcela otevřít svůj pracovní trh.

31. – řekl bavorský premiér a šéf bavorské CSU Edmund Stoiber, že vyhraje-li CDU/CSU předčasné parlamentní volby, bude se nová německá vláda snažit podpořit dialog sudetských Němců s českou stranou. O majetkové nároky vyhnanců podle Stoibera už nejde.

OSN

v roce výročí a jubileí

Rok dvoutisící pátý je sice bohatý na výročí a jubilea jako každý jiný, ale přece jenom šedesát let od skončení druhé světové války ho poznamenalo trochu víc než roky jiné. Biologicky a antropologicky vzato, na konec války nevzpomínají jen pamětníci, ale již třetí generace, vnukové pamětníků, a ti mají přece jen svůj úhel pohledu trochu vychýlený a horizont zamlžený.

Výročí a jubilea mají ovšem svůj význam. Ne snad proto, že bychom mohli vždy konstatovat, že historické poznání postoupilo dále a hlouběji než chápání generací minulých, ale čas od času je třeba konstatovat, jak právě v této chvíli rozumíme minulosti, zda má ještě pro současné generace nějaký význam a zda vůbec stojí za to, si něco takového jako třeba šedesáté výročí konce druhé světové války připomínat. Ale nejen konec války, ale i vznik Organizace spojených národů v roce 1945 je třeba připomínkou chování československé diplomacie, které tehdy velel nadšený propagátor myšlenky OSN, Jan Masaryk.

Za impozantní postavou Jana Masaryka zůstávají dodnes skryti čeští diplomati, na které jsme po roce 1948 dokázali rychle zapomenout, a dokonce ani po dalších čtyřiceti letech si je umíme nepřipomínat. Jestliže díky jiné významné postavě světové politiky, Madeleine Albrightové, ještě víme, co dělal po roce 1948 její otec Josef Körbel, asi už jen někdo si vzpomene, kdo to byl Ján Papánek (1896–1991), pozdější prezident Amerického fondu pro uprchlíky a předtím první stálý československý vyslanec a velvyslanec u OSN, a asi bychom museli dlouho hledat někoho, kdo zná Ladislava Radimského (1898–1970), který byl jeho zástupcem až do roku 1948. Tehdy se nevrátil domů, což bylo považováno za zločin, zůstal ve Spojených státech a v letech 1948–1958 pracoval v sekretariátu generálního tajemníka OSN.

Tento osud je ovšem jen jedním z mnoha, na které bychom mohli vzpomenout, protože se jejich život setkal s existencí OSN. Kdyby se toho dožili, mohli by tito lidé, kteří se podíleli na vzniku světové organizace, být sentimentální, ale s úctou vzpomínat nejen na svůj úděl, ale i na svůj přínos této stále nejpřestížnější mezinárodní organizaci.

Příležitost vzpomínat a jubilovat by bylo ovšem mnoho. Chceme se však v tomto čísle Mezinárodní politiky, při tradičním zářijovém zamýšlení nad OSN, soustředit na důležité události z jejího života, které jsou spojené zejména s akcemi na zajištění míru a obrany před pokusy o jeho ohrožení.

Právě nedávno připomněl česko-americký slavista Peter Stainer paralelu mezi *zvacím dopisem*, který měl legitimizovat vpád vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy do CSSR v roce 1968, a *dopisem osmi*, který měl sloužit podobnému účelu v roce 2000 při spojeneckém útoku na Irák. Nejde nám samozřejmě o provokativní paralelu, kterou Stainer použil, ale spíše o to, že také letošní výročí 21. srpna 1968 nám připomíná, že i tehdy byla úloha OSN, sjednaná v roce 1945, zpochybněna Brežněvovou doktrínou.

Vrátíme-li se k těmto dvěma nejzávažnějším zpochybněním existence OSN a funkce její Rady bezpečnosti, musíme konstatovat, že vždy šlo o útoky odůvodňované ideologicky. Brežněvova doktrína, která ex post odůvodnila přepadení tehdy ještě socialistické-

ho Československa vojenskými hordami, špatně vedenými, ale vyzbrojenými tunami železa a početným kanonenfutrem, tvrdila, že bude-li kdekoli na světě ohrožen socialismus, mají právo armády SSSR zasáhnout jako první, a to i přesto, že dodnes nevíme, co to ten socialismus vlastně je.

Podobně odvážným útokem na existenci Organizace spojených národů a principů Charty byl nájezd na Irák pracně udržovanou koalici spojeneckých armád, která tam vstoupila na obranu demokracie a lidských práv, ačkoli i těmto dvěma věcem stále ještě rozumíme každý jinak a po svém. Také válce o Irák se dostalo korespondenčního posvěcení osmi různými evropskými politiky staré i nové Evropy, mezi nimi i odstupujícího, ale podepisujícího Václava Havla.

I toto pokoušení OSN přežila a v současném závodění, kdo bude dřív členem Rady bezpečnosti OSN, a to i bez ohledu na to, že se chceme v Evropě zahraničně politicky integrovat, se ukazuje, že její prestiž je stále vysoká. V Japonsku to už vzdali a snad ani ne proto, že šedesáté výročí japonské kapitulace v Tichomoří a v Mandžusku připomnělo, že nejen Hirošima a Nagasaki jsou symbolem utrpení na Východě, ale i statisíce individuálních osudů vojáků a civilistů, kteří byli zabíjeni jen proto, že byli bílí nebo Evropany, mají svou cenu. Také proto, aby se tyto věci neopakovaly, vznikla OSN, a také kvůli tomu, nejenom kvůli Hirošimě a Drážďanům, se lidé po druhé světové válce začali usmiřovat.

Za nejvýznamnější participaci OSN se dodnes považuje zásah v Korejské válce, ale nezapomínejme ani na další účasti při řešení konfliktů, ke kterým docházelo po rozpadu koloniálních režimů v různých částech světa (Indonésie 1948–1949, Kongo 1960–1964 a třeba Východní Timor na přelomu 20. a 21. století), při usmiřování nepřátel po vzniku Státu Izrael a po všech třech válkách v této oblasti v letech 1956, 1967 a 1973. Také další výčet podobných angažmá by nás přesvědčil o tom, že na rozdíl od mnoha kritiků samotné existence Spojených národů, byly zásahy OSN za účelem obrany míru a zastavení vojenských konfliktů mnohé a účinné, i když častěji zasahovala do mezistátních konfrontací než do záležitostí vnitropolitických. (Výjimkami jsou Jižní Rhodesie 1965, JAR 1974, Kambodža 1979, opakovaně Irák, ale i Haiti, Sierra Leone aj.) Zejména pak od počátku devadesátých let 20. století rostlo množství účastí. V letech 1988–1999 to bylo pět vlastních mírových operací a patnáct, které OSN legitimizovala a jejich intenzita stoupala až pomohla vytvořit vojenské mírové síly v počtu více než šedesáti tisíc mužů.

Právě v těchto dnech bylo kolportováno další informační sdělení jedné nevládní organizace, která se nazývá *Letter of Peace to the UN*. Je to jen jedna z mnoha organizací, která ani nemá podporu materiální, snad jen morální, ale která věří v účinnost akcí OSN. Tento útlý leták nás upozorňuje, že ve světě se stále v konkrétních případech nedodržují práva dětí, že se v Číně vyhrožuje Japonsku, dokonce i slovy *válka s Japonci ještě neskončila*, že nemáme být lhostejní k životnímu prostředí v konkrétním čase a na konkrétních místech, že Evropská unie se neumí stále dohodnout, zda bude Evropou států nebo Evropou lidí, zda není současný svět devastující násilí jen známkou toho, že existují lidé, kteří svou situaci považují za beznadějnou.

Nejde tedy jen o výročí a jubilea. Jde o to, abychom se čas od času zastavili a dříve než začneme OSN zatracovat, spočítali si, co všechno se pro mír této organizaci podařilo udělat. Zda to bylo hodně nebo málo, to nechme na každém politikovi i občanovi. Ať zváží, zda každý, kdo rychle zaujímá stanoviska k tomu nějak sám přispěl. Třeba jako kdysi český filmový režisér Vladimír Sís, který hned při prvním vraždění polpotovských fanatiků, kdy se o nich u nás ještě psalo, že *i na jejich ulici bude svátek*, poslal generálnímu tajemníkovi OSN osobní protestní dopis a varoval ho, že jde nejen o genocidu, ale i o zánik jedné z nejstarších světových kultur. Také na tento čin, od kterého letos uběhlo právě třicet let, bychom mohli s úctou vzpomenout.

zboril@iir.cz

-zz-

Světová organizace na rozhraní:

rozvoj – bezpečnost – lidská práva

V letošním roce uplyne 60 let od vzniku Organizace spojených národů a 5 let od Miléniového summitu OSN, na kterém se v září 2000 sešli čelní představitelé států a vlád, aby přijali strategický dokument světové organizace pro začátek 21. století, tzv. Miléniovou deklaraci.¹⁾ V této deklaraci stanovily státy svoji vizi²⁾ Spojených národů pro 21. století a vytyčily i hlavní oblasti činnosti³⁾ organizace s konkrétními cíli,⁴⁾ kterými se chce OSN v následujících letech zabývat a které mohou mít dopad na celou naši planetu.

Reforma Spojených národů

Jednou z přijatých sedmi oblastí činnosti je posilování Spojených národů. OSN zintenzivnila během posledních 20 let svoji snahu o významnější reformu této organizace. Vznikla řada reformních návrhů, proběhlo několik proreformních vln, které byly více či spíše méně úspěšné, pokud šlo o změny fungování i směřování této organizace. Během zmíněného období došlo k několika významným mezinárodním událostem, které podtrhly nutnost změn, přispěly k posílení reformních snah a vedly ke konkrétním návrhům. Z posledních událostí stojí za zmínku zejména jednostranné rozhodnutí Spojených států o invazi do Iráku, protože právě tato událost dala do pohybu obavu, že organizace ztratí svoji prestiž a význam v mezinárodním dění, a vyvolala proces příprav komplexnější reformy OSN. Následný vývoj, ale i řada dalších aktivit dokazují, jak významný vliv mají dnes Spojené státy na činnost Organizace spojených národů.

Generální tajemník OSN Kofi Annan zřídil Vysoký panel pro hrozby, výzvy a změny s cílem zjistit, jakým způsobem lze Spojené národy reformovat. V prosinci 2004 předložil panel generálnímu ta-

PAVLA KORTUSOVÁ

jemníkovi zprávu „Bezpečnější svět: Naše sdílená zodpovědnost“.⁵⁾ Na základě uvedených doporučení byla v březnu 2005 předložena členským státům zpráva generálního tajemníka OSN „Ve větší svobodě: Směrem k rozvoji, bezpečnosti a lidským právům pro všechny“.⁶⁾ V této zprávě generální tajemník znovu vyzval státy k úsilí pro vytvoření transparentnějších, účinnějších a efektivnějších Spojených národů a navrhl komplexní strategii řešení současného stavu OSN. Nově navrhl, aby se Spojené národy zaměřily, a to stejnou vahou, na tři prioritní oblasti, které by mohly vyrovnat rozdílné zájmy a preference jednotlivých členských států: rozvoj, bezpečnost a lidská práva. Tím měla být otevřena možnost pro „radikálnější“ reformu OSN.

Světový summit a navrhovaný závěrečný dokument

Diskuze založená na březnové zprávě generálního tajemníka o reformě Spojených národů vyústila v intenzivní konzultace a zasedání nad návrhem tzv. *výsledného dokumentu*,⁷⁾ který bude předložen světovému summitu OSN v New Yorku ve dnech 14.–16. září 2005. Tento summit byl svolán s cílem zhodnotit naplňo-

vání Miléniové deklarace za uplynulé pětileté období, resp. k zhodnocení dosažených výsledků v naplňování Miléniových rozvojových cílů (MDGs) a v posilování Spojených národů.

Co konkrétně obsahuje navrhovaný závěrečný dokument pro zářijový summit OSN?⁸⁾ Dokument odráží zprávu generálního tajemníka a obsahuje konkrétní návrhy opatření pro zajištění efektivního pokračování v dosahování cílů Miléniového summitu a dalších hlavních konferencí a summitů. Státy v dokumentu vyjadřují své uvědomění, že dnes již žijeme v globálním a vzájemně závislém světě, že *rozvoj, bezpečnost a lidská práva* vytvářejí nepostradatelné základy kolektivní bezpečnosti a blahobytu, a jsou proto pilíři systému Spojených národů.

Rozvoj

V této oblasti je kladen důraz na *globální partnerství pro rozvoj* s centrální rolí OSN, přičemž v návrhu dokumentu je stanoveno, že každá země musí být primárně zodpovědná za svůj ekonomický a sociální rozvoj. Proto se v dokumentu *rozvojové státy* zavazují nejpozději k roku 2006 přijmout a začít naplňovat své národní strategie pro dosažení MDGs do roku 2015 a mobilizovat v tomto směru veškeré své zdroje. *Rozvinuté státy* v rámci tohoto partnerství potvrzují Monterreyský konsensus a uznávají, že mobilizování zdrojů pro rozvoj je hlavní prioritou. V tomto směru ale pouze deklarují, že vítají časový rozvrh výdajů na oficiální rozvojovou pomoc s dosažením nejméně 0,5 procenta hrubého národního produktu (HNP) do roku 2009 a 0,7 procenta HNP do roku 2015. Toto ustanovení o zahraniční pomoci i přes své znění vyvolává silný odpor zejména Spojených států, které patří v relativních číslech k nejmenším přispěvatelům z rozvinutých zemí, i když v absolutních číslech jsou přispěvatel nejvyšším.

Konkrétním návrhem v této oblasti je iniciativa „rychlých vítězství“, která umožní realizovat rychlý pokrok v naplňování Miléniových rozvojových cílů. Jedná se o nenákladná opatření typu: di-

stribuce sítí a účinných léků proti malárii, zrušení poplatků za základní vzdělání a za základní zdravotní péči apod.

V této části se také hovoří o dlouhodobé udržitelnosti zadlužení na základě grantového financování a odpuštění dluhů. V tomto směru je v návrhu dokumentu potvrzeno nedávné rozhodnutí států G-8 o zrušení dluhů nejzadluženějším chudým zemím u Mezinárodního měnového fondu (IMF), Mezinárodního sdružení pro rozvoj (IDA) a Francouzské rozvojové agentury (AFD) v plné výši. V oblasti obchodu je navrhováno okamžitě odstranění obchodních kvót a cel pro vývoz z nejméně rozvinutých států. Problematika mezinárodní migrace je v tomto směru vnímána jako pozitivní výzva globální společnosti.

Závěr kapitoly je věnován naplnění specifických potřeb Afriky, kde jsou v návrhu dokumentu stanovena konkrétní opatření pro dosažení rozvojových cílů Miléniové deklarace.⁹⁾

Mír a kolektivní bezpečnost

V této části by měly státy potvrdit svůj souhlas s bezpečnostním konsensem založeným na propojenosti hrozeb¹⁰⁾ a na systému kolektivní bezpečnosti vycházející z cílů a principů Charty při respektování mezinárodního práva.

Dokument potvrzuje primární snahu o předcházení konfliktům. Podrobněji však rozebírá funkci OSN při udržování míru (*Peacekeeping*). Státy by se měly zavázat ke zvážení návrhu o zřízení strategické vojenské rezervy a vytvoření stálé kapacity rychlého nasazení civilní policie OSN pro posílení mírových misí.

Největší změny jsou ale navrhovány v oblasti budování míru (*Peacebuilding*). V dokumentu je navrženo zřízení Komise pro budování míru jako mezivládního poradního orgánu, který bude mobilizovat podporu a pomáhat zemím zotavujícím se z konfliktu. Tato Komise by mohla projednávat jakoukoli záležitost, kterou se zabývá Rada bezpečnosti. Některé státy považují toto znění za měkké, např. Nový Zéland, a navrhují, aby mohl jakýkoli stát v případě rizika, že vznikne konflikt, oslovit Komisi. Státy jsou připraveny souhlasit se zřízením Komise, avšak diskuze zejména o velikosti a členství v Komisi bude jistě pokračovat.

V oblasti *použití síly* dokument navrhuje potvrdit současná ustanovení v Chartě, ale zároveň uznává potřebu dalších diskuzí o principech použití síly. Jakýkoli návod na preventivní akce obsažený v dokumentu by však znamenal zmaření přijetí tohoto dokumentu ze strany Spojených států.

V neposlední řadě je v dokumentu zmíněna problematika *terorismu*. Členské státy hodlají v průběhu 60. zasedání Valného shromáždění přijmout všeobecnou úmluvu o mezinárodním terorismu, která by zahrnovala právní definici terorismu, a zároveň

chtějí projednat a případně přijmout i protiteroristickou strategii. Spojené státy takovouto iniciativu vítají, ale budou jistě tlačit na širokou definici terorismu.

Lidská práva a vláda zákona

V dokumentu je navrhováno posílení Úřadu vysokého komisaře pro lidská práva a jeho oblastních kanceláří zejména v otázkách technické pomoci a budování kapacit. Za tímto účelem by se měly zdvojnásobit zdroje řádného rozpočtu tohoto úřadu.

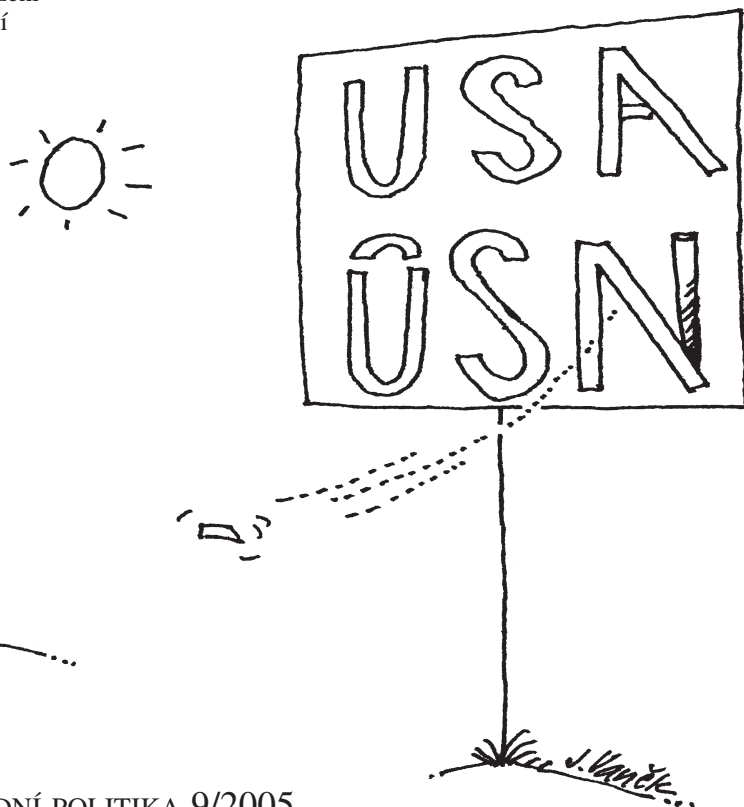
Zároveň je uznána potřeba univerzálního dodržování zákona na národní i mezinárodní úrovni a za tímto účelem má být založena Asistenční jednotka vlády zákona, která by působila v rámci Sekretariátu. Dokument dále navrhuje zřízení *Fondu demokracie*, který by měl posílit schopnost OSN pomáhat členským státům s naplňováním principů a praktik demokracie.

V oblasti zodpovědnosti za ochranu obyvatel je navrženo pokračovat v jednání o *konceptu zodpovědnosti chránit* během 60. zasedání Valného shromáždění. S konkrétním ustanovením nesouhlasí menší státy, které tyto oblasti citlivě vnímají v souvislosti s možností intervenčních zásahů větších států.

Posilování Spojených národů

Členské státy se v návrhu zavazují posílit Organizaci spojených národů ve smyslu zvýšení její autority a účinnosti, jako i schopnosti efektivně reagovat na řadu různých výzev současného světa. Dokument potvrzuje roli *Valného shromáždění* (VS) jako nejreprezentativnějšího poradního, politického a rozhodujícího orgánu OSN, jako i jeho roli v procesu kodifikace mezinárodního práva. Valné shromáždění však potřebuje zásadní zesílení programu jednání a zrychlení rozhodovacího procesu. V tomto směru je mimo jiné navrhováno přijetí opatření na posílení role a autority VS s cílem dosáhnout jejich co možná nejrychlejší implementace a navrhováno je rovněž zvážít posílení vedoucí role předsedy Valného shromáždění.

Státy v dokumentu souhlasí s návrhem Kofiho Annana na vytvoření *systému tří rad*, tedy orgánů, které by pokrývaly zmíněné navrhované 3 prioritní oblasti OSN. První dvě rady, Rada bezpečnosti (RB) a Hospodářská a sociální rada (ECOSOC), dnes již existují, ale potřebují být posíleny. Třetí, nově navrhovaná, Rada pro lidská práva, vyžaduje dalekosáhlé změny a posílení mašinérie lidských práv v OSN.

Dlouhodobě diskutovanou oblastí je reforma *Rady bezpečnosti*. Generální tajemník ve své zprávě podpořil reformní návrhy nezávislého panelu¹¹⁾ a navrhl přijetí rozhodnutí v této otázce konsensem ještě před světovým summitem,¹²⁾ aby nesouhlas v této nejcitlivější oblasti reformy OSN neznemožnil přijetí celého dokumentu, a tím i komplexního řešení posílení OSN. V tomto směru je v dokumentu vyjádřena pouze podpora celkové reformy Rady bezpečnosti ve smyslu reprezentativnějšího, účinnějšího a transparentnějšího orgánu, čímž by tento orgán zvýšil legitimitu svých rozhodnutí i svoji efektivitu, a za tímto účelem i přijmout pracovní metody Rady bezpečnosti.

V souvislosti s reformou ECOSOCu je kladen důraz na zefektivnění tohoto orgánu, a to na základě pěti funkcí vymezených v dokumentu a na následném přijetí organizace práce a agendy. Navrhovanými funkcemi jsou: podpora globálního dialogu a partnerství v globálních politikách a trendech; monitorování a podávání zpráv o dosahování MDGs; podpora implementace závazků, a za tímto účelem vytvoření dvouletého Rozvojového fóra spolupráce s cílem hodnocení trendů v mezinárodní rozvojové spolupráci; posílení operační koordinace zejména prostřednictvím ročních koordináčních ministerských schůzek a prostřednictvím koordinace fondů, programů a agentur; zaměření se na propojení míru a rozvoje s důrazem na post-konfliktní oblasti.

Nově navrženou radou je *Rada pro lidská práva*. Ta by měla nahradit současnou Komisi pro lidská práva, která ztratila důvěryhodnost i profesionalitu. Rada by měla být menším akceschopnějším orgánem a sídlit v Ženevě. Pro její zřízení je navrhováno pětileté období, po jehož uplynutí by Valné shromáždění rozhodlo, zda bude Rada transformována do podoby hlavního orgánu OSN.

Cílem reformy *Sekretariátu* je dosažení větší flexibility, transparentnosti a zodpovědnosti při výkonu jeho práce. V tomto směru je navrhována reorganizace orgánu s vytvořením rozhodovacího mechanismu kabinetního stylu. Velká diskuze se strhla právě v oblasti *manažerských reform*, kde se projevil zájem malých států s podporou Číny, které nepodporují tyto reformy, včetně zvýšené výkonné moci generálního tajemníka ani restrukturalizaci lidských zdrojů v OSN.¹³⁾ Tyto státy vyzdvihují, že dokument by se měl více zabývat ekonomickým rozvojem,

obchodem, vědou a technologiemi. Naopak řada doporučení v manažerské oblasti byla předložena Kongresem Spojených států.¹⁴⁾ Mezi ně patří i přehodnocení rozpočtů organizace a přehodnocení činnosti Úřadu pro vnitřní dohled ve smyslu větší nezávislosti a autority.

Navrhovaný dokument podporuje silnější spolupráci s regionálními organizacemi, Meziparlamentní unií, občanskou společností a soukromým sektorem. Vliv těchto organizací na činnost OSN v posledních letech stoupá, což dokazuje i červnové informativní setkání Valného shromáždění s občanskou společností a soukromým sektorem v souvislosti se světovým summitem.

Posledním bodem dokumentu je navrhovaná změna Charty OSN. Zde se jedná o vymazání zmínky o Poručenské radě a odkazu na nepřátelské státy. Závěrečný dokument dále předkládá, aby Rada bezpečnosti zvažila složení, mandát a pracovní metody Vojenského štábního výboru a předložila Valnému shromáždění odpovídající doporučení.

Závěr

Kofi Annan se na konci svého druhého funkčního období snaží prosadit „radikálnější“ reformu OSN tak, jak to slíbil při nástupu do funkce. Chce dosáhnout transparentnějších, účinnějších, legitimnějších a efektivnějších Spojených národů na základě schopnosti organizace reagovat na vzájemně propojené potřeby ve třech hlavních oblastech – bezpečnosti, rozvoje a lidských práv.

Na základě vývoje diskuzí, zejména v kapitole Rozvoje, Míru a bezpečnosti, lze vysledovat trend konkrétnějších a silnějších formulací ustanovení v navrhovaném dokumentu pro zářijový summit. Otázkou však zůstává, zda tyto silnější formulace budou stejně jako celý navrhovaný dokument na summitu přijaty. Podle vyjádření americké vlády se Spojené státy necítí být vázány zářijovým summitem. Otázky vyvolává a reformní úsilí zároveň podlamuje i Bushovo jmenování Johna Boltona stálým velvyslancem USA v OSN.

Požadavek generálního tajemníka na přijetí dokumentu jako jednoho celku způsobuje, že sporné body, jako jsou velikost a složení Komise pro budování míru, fungování Rady pro lidská práva, definice terorismu, problematika zodpovědnosti chránit, reforma Sekretariátu a rozšíření Rady bezpečnosti, jsou přesouvány na další jednání v průběhu 60. zasedání Valného shromáždění. Tím hrozí riziko, že se

nepodaří přijmout řadu konkrétních změn, ačkoli původní záměr generálního tajemníka byl zcela opačný.

Psáno 15. srpna 2005

kortusov@yahoo.com

¹⁾ A/RES/55/2

²⁾ Tato víze považuje globalizaci za ústřední výzvu a potvrzuje, že středem veškerého zájmu a dění by měl být člověk.

³⁾ Hlavními oblastmi činnosti se staly: mír, bezpečnost a odzbrojení; odstranění chudoby a rozvoj; ochrana našeho společného prostředí; lidská práva, demokracie a právní řád; ochrana zranitelných; řešení zvláštních potřeb afrického kontinentu a posilování Spojených národů.

⁴⁾ Tzv. Miléniové rozvojové cíle, jejichž splnění by mělo být dosaženo do roku 2015.

⁵⁾ A/59/565.

⁶⁾ www.un.org/largerfreedom, A/59/2005.

⁷⁾ www.un.org/ga/59/hl60_plenarymeeting.html, A/59/HLPM/CRP.1/REV.2.

⁸⁾ V tomto příspěvku pracuji s druhou úpravou závěrečného dokumentu ze začátku srpna. Další jednání členských států bylo plánováno ve dnech okolo 22. srpna.

⁹⁾ Afrika je jediným kontinentem, který podle zpráv o naplňování Miléniových rozvojových cílů nemá šanci na jejich splnění do roku 2015.

¹⁰⁾ Současný návrh nespécifikuje tyto hrozby, přestože původní návrh jednotlivé hrozby vyjmenovával.

¹¹⁾ Dvě modelová řešení na základě geografických kritérií. Model A by znamenal zvýšení stálých členů RB ze současných 5 na 11 a nestálých členů z 10 na 13. Celkem by měla RB 24 členů. Právo veta by zůstalo pouze původním pěti stálým členům RB. Model B by znamenal, že počet stálých členů zůstane stejný, ale vznikne nová kategorie čtyřletého mandátu s možností prodloužení. Těchto členů RB by bylo 8. Počet nestálých členů RB by se zvýšil z 10 na 11, tedy celkový počet členů RB by byl 24. Právo veta by zůstalo pouze 5 stálým členům RB.

¹²⁾ Snahu v tomto směru iniciuje „skupina čtyř“ (G-4), která spolu s Africkou unií (AU) předložila koncem července společnou rezoluci GA/10367 na rozšíření Rady bezpečnosti. G-4 tvoří Indie, Německo, Japonsko a Brazílie, kteří usilují o stálé členství v RB. Proti nim vystupuje s návrhem rezoluce GA/10371 Skupina 12 silných tzv. „Sjednocení pro konsensus“, které navrhuje rozšířit RB na celkový počet „pouze“ 20 států.

¹³⁾ Státy argumentují, že generálnímu tajemníkovi již byla dána flexibilita v přemístění 50 pracovních pozic.

¹⁴⁾ Dokument amerického Kongresu předložený skupinou vedenou bývalým republikánským předsedou Sněmovny reprezentantů Newtem Gingrichem a bývalým demokratickým senátorem Georgem Mitchellem. (Druhým předloženým dokumentem Kongresu byl „Zákon o reformě OSN.“)

Rozvojové cíle tisíciletí po první třetině

PETR JELÍNEK

Tzv. Miléniová deklarace schválená hlavami států a vlád světa shromážděnými na zvláštním zasedání Valného shromáždění Organizace spojených národů v září 2000 zavázala celé mezinárodní společenství k dosažení ambiciózních cílů v oblasti rozvoje a vyměcní chudoby do roku 2015.¹⁾ Osm tzv. Rozvojových cílů tisíciletí (*Millennium Development Goals*) bylo definováno následovně:

- odstranit extrémní chudobu a hlad;
- dosáhnout základního vzdělání pro všechny;
- prosazovat rovnost mužů a žen a posílit roli žen ve společnosti;
- snížit dětskou úmrtnost;
- zlepšit zdraví matek;
- bojovat s HIV/AIDS, malárií a dalšími nemocemi;
- zajistit udržitelný stav životního prostředí;
- budovat světové partnerství pro rozvoj.

Pro každý z těchto cílů byly stanoveny konkrétní a ověřitelné indikátory, což umožňuje vyhodnotit, jak si mezinárodní společenství s plněním závazků vyplývajících z Miléniové deklarace stojí pět let po jejich vyhlášení.

Naplnění rozvojových cílů v jednotlivých částech světa

Pokud jde o první rozvojový cíl tisíciletí, **odstranit extrémní chudobu a hlad**, do roku 2015 má být snížen na polovinu (oproti roku 1990) počet lidí, kteří žijí z příjmu nižšího než 1 USD na den a kteří trpí hladem. Pokrok na cestě k dosažení těchto cílů není ve všech regionech stejně výrazný. Zatímco ve východní, jihovýchodní a jižní Asii a v severní Africe je cíl omezení extrémní chudoby o polovinu buď splněn (východní Asie), nebo při stávající dynamice dosažitelný, v subsaharské Africe, v západní Asii a v zemích bývalého SSSR zůstává počet extrémně chudých lidí velmi vysoký, nebo dokonce narůstá. Latinská Amerika a Karibik jsou

nyní na nejlepší cestě k omezení počtu trpících hladem o polovinu do roku 2015. Ve východní, jihovýchodní a jižní Asii dochází k jistému pokroku při snižování podílu hladovějících. V případě severní i subsaharské Afriky, západní Asie, Oceánie a zemí bývalého SSSR se podíl lidí trpících hladem buď snižuje pouze nepatrně, nebo narůstá.

Při zachování existujících tendencí bude do roku 2015 dosaženo **všeobecné školní docházky** v severní Africe, východní Asii, Latinské Americe a Karibiku a v asijských zemích bývalého SSSR. K jistému pokroku dochází v subsaharské Africe, jižní Asii a Oceánii. V případě západní Asie je školní docházka vysoká, ale k výrazným pozitivním změnám nedochází. V evropských zemích Společenství nezávislých států (SNS) se situace v oblasti základní školní docházky zhoršuje.

Třetí rozvojový cíl tisíciletí, prosazovat **rovnost mezi muži a ženami** a posílit roli žen ve společnosti, předpokládá odstranění nepoměru mezi dívkami a chlapci v základním a středním školství do roku 2005 a na všech úrovních vzdělávacího systému do roku 2015. V případě základního školství bylo cíle dosaženo ve východní Asii a evropských zemích SNS. V severní Africe, jihovýchodní Asii, Oceánii, Latinské Americe a Karibiku a v asijských zemích SNS je cíl při stávajícím trendu splnitelný. V subsaharské Africe a jižní a západní Asii dochází k mírnému pokroku. Pokud jde o střední školství, bylo již rovnosti v docházce dívek a chlapců dosaženo v severní Africe, jihovýchodní Asii a zemích bývalého SSSR. V případě Latinské Ameriky a Karibiku bude cíl splněn při zachování existujících tendencí. V subsaharské Africe, jižní Asii a Oceánii lze zaznamenat jistý pokrok, v západní Asii se situace téměř nemění.

Čtvrtý rozvojový cíl tisíciletí počítá s **omezením úmrtnosti dětí** do věku pěti

let o dvě třetiny v období 1990–2015. Tohoto cíle bude při zachování existující dynamiky dosaženo v severní Africe, jihovýchodní Asii, Latinské Americe a Karibiku. K jistému pokroku dochází ve východní a jižní Asii. V případě evropských zemí SNS, Oceánie a západní Asie je dětská úmrtnost nízká nebo mírná, nedochází ale k dalším pozitivním změnám. V subsaharské Africe zůstává dětská úmrtnost velmi vysoká.

Zlepšit zdraví matek, neboli pátého rozvojového cíle, se nedaří dosáhnout v subsaharské Africe, jižní Asii, jihovýchodní Asii a Oceánii, kde je míra mateřské úmrtnosti nadále vysoká. Relativně nízkou mateřskou úmrtnost vykazují východní Asie a země SNS.

Pokud jde o **boj proti HIV/AIDS**, malárii a dalším nemocem, i zde lze vysledovat značné regionální rozdíly. Zatímco v subsaharské Africe se epidemie HIV/AIDS stabilizovala, ve východní a jižní Asii, v Oceánii a v zemích bývalého SSSR se HIV/AIDS rychle šíří. Malárie nepředstavuje problém pro veřejné zdraví v severní Africe, západní Asii, Oceánii a zemích SNS (mj. z klimatických důvodů). Mírný výskyt malárie byl zaznamenán ve východní, jihovýchodní a jižní Asii a v latinské Americe a Karibiku. Vysoký výskyt malárie charakterizuje subsaharskou Afriku. Pokud jde o další infekční nemoci, významná je zejména tuberkulóza, která se šíří v subsaharské Africe, Oceánii a zemích SNS.

Sedmý rozvojový cíl tisíciletí, **zajistit udržitelný stav životního prostředí**, zahrnuje jako dílčí cíle integraci principů udržitelného rozvoje do politiky a programů jednotlivých států a zabránění ztrátám přírodních zdrojů, snížení počtu lidí bez dlouhodobě udržitelného přístupu k nezávadné pitné vodě a základní hygieně na polovinu a dosažení výrazného zvýšení kvality života minimálně 100 milionů obyvatel příměstských chudinských čtvrtí (slumů). Pokud jde o ztráty přírodních zdrojů, v subsaharské Africe, jihovýchodní Asii, Oceánii a Latinské Americe bylo zaznamenáno snižování plochy lešů. Ve východní Asii a zemích SNS byly ztráty na lesních porostech zastaveny. Ve všech regionech došlo v letech 1994–2004 k nárůstu plochy přírodních rezervací, nejvýraznější nárůst byl přitom ve východní Asii. Pokud jde o zajištění přístupu k pitné vodě, ve městech bylo stanoveného cíle dosaženo v severní Africe, jižní a západní Asii, v Latinské Americe, Karibiku a zemích SNS. Ke zlepšení nedošlo v subsaharské Africe, přístup se zhoršil

ve městech východní Asie. V případě zásobování venkovského obyvatelstva pitnou vodou vykazuje tendenci odpovídající splnění stanoveného cíle jižní Asie. Dostatečný přístup, ale bez dalšího zlepšování vykazuje severní Afrika a země SNS. Omezený pokrok byl zaznamenán v subsaharské Africe, východní, jihovýchodní a západní Asii a v Latinské Americe. Pokud jde o přístup k hygienickým zařízením v městských oblastech, daří se cíl snížení počtu osob bez přístupu k nim na polovinu plnit v severní Africe, jihovýchodní, jižní a západní Asii. K žádnému zlepšení nedochází v subsaharské Africe, západní Asii a Oceánii. Pokud jde o obyvatele neformálních sídlišť (slumů), jejich počty narůstají v subsaharské Africe a v západní Asii. Severní Afrika a jihovýchodní Asie dosahují při zlepšování kvality života obyvatel slumů nejlepších výsledků.²⁾

Pokud jde o **budování světového partnerství** pro rozvoj, byla definována celá řada dílčích cílů: Rozvíjet otevřený obchodní a finanční systém založený na jasných pravidlech, předvídatelnosti a absenci diskriminace, zaměřit se na zvláštní potřeby nejméně rozvinutých zemí včetně bezcelního přístupu vývozu z nejméně rozvinutých zemí na trh rozvinutých zemí, oddlužení a velkorysejší oficiální rozvojové pomoci, zaměřit se na zvláštní potřeby vnitrozemských a malých ostrovních rozvojových zemí, komplexně řešit problém zadlužení rozvojových zemí prostřednictvím národních a mezinárodních opatření s cílem zajistit dlouhodobou udržitelnost splácení dluhu u zadlužených zemí, ve spolupráci s farmaceutickými firmami poskytnout přístup k dostupným základním lékům, ve spolupráci se soukromým sektorem zpřístupnit rozvojovým zemím výhody nových technologií v informační a komunikační oblasti.

Nejvýznamnějších pokroků bylo dosaženo v Asii, severní Africe a Latinské Americe

Na cestě k dosažení rozvojových cílů tisíciletí dosáhla nejvýraznějších pokroků Asie (zejména východní), severní Afrika a Latinská Amerika. Podíl osob žijících v extrémně chudobě se ve východní Asii snížil z 33 procent v roce 1990 na 16,6 procenta v roce 2001. Podíl lidí trpících hladem se ve východní Asii v letech 1990–2002

snížil z 16 procent na 11 procent, v jihovýchodní Asii pak z 18 procent na 13 procent. Podíl dětí, které chodí do základní školy, se v Latinské Americe a Karibiku v letech 1990–2002 zvýšil z 86 procent na 96 procent, v severní Africe pak z 82 procent na 92 procenta. Na 100 chlapců chodících do základní školy připadalo ve východní Asii 100 dívek, v Latinské Americe 98 a v jihovýchodní Asii 97. Úmrtnost dětí ve věku do 5 let se v severní Africe snížila z 87/1000 na 38/1000, v jihovýchodní Asii ze 78/1000 na 46/1000 a v Latinské Americe z 54/1000 na 32/1000. Mateřská úmrtnost činila v roce 2000 55/100 000 porodů v případě východní Asie, 130 v severní Africe a 190 v Latinské Americe. Podíl obyvatelstva s přístupem k moderním zdrojům pitné vody dosáhl v roce 2002 90 procent v případě severní Afriky a 89 procent v případě Latinské Ameriky.³⁾

Naopak v případě subsaharské Afriky lze při zachování stávající dynamiky vývoje pochybovat o naplnění rozvojových cílů tisíciletí. Podíl obyvatel žijících za méně než 1 USD denně se v letech

1990–2001 v subsaharské Africe zvýšil ze 44,6 procenta na 46,4 procenta. V absolutním počtu se počet extrémně chudých obyvatel subsaharské Afriky zvýšil z 227 milionů na 313 milionů. Podíl lidí trpících hladem dosahoval v roce 2002 33 procent (v roce 1990 se jednalo o 36 procent). Školní docházka se v letech 1990–2002 zlepšila z 54 procent na 62 procenta, přesto však v tomto ohledu zůstává subsaharská Afrika na posledním místě mezi světovými regiony. Čtyřicet dva procent dětí, které na světě nechodí do školy, žije v subsaharské Africe. Úmrtnost dětí do pěti let věku v letech 1990–2003 v subsaharské Africe nepatrně poklesla ze 185/1000 na 172/1000, přesto však ve světovém měřítku zůstává s velkým odstupem nejvyšší. V roce 2003 zemřelo v subsaharské Africe 4,8 milionu dětí do pěti let věku. Podobně mateřská úmrtnost ve výši 920/100 000 porodů byla v roce 2000 v subsaharské Africe daleka nejvyšší. Šíření epidemie HIV/AIDS se v subsaharské Africe sice zpomalilo, přesto však podíl osob nakažených virem HIV zůstává v Africe výrazně nejvyšší mezi světovými regiony (7 procent dospělých ve věku 15–49 let v roce 2004). Na subsaharskou Afriku také připadá

90 procent z milionu úmrtí na malárii ročně. Počet nových případů tuberkulózy se v subsaharské Africe zvýšil v letech 1990–2003 ze 142 na 274/100 000. Přístup k moderním zdrojům pitné vody mělo v roce 2002 pouze 58 procent obyvatel subsaharské Afriky, což nicméně představuje nárůst oproti 49 procentům v roce 1990.⁴⁾

Přes nedostatečný pokrok na cestě k rozvojovým cílům tisíciletí v řadě regionů (zejména pak v subsaharské Africe) lze tyto cíle považovat za dosažitelné. Podmínkou je ale nová dynamika rozvojového procesu, kterou lze podpořit důsledným plněním závazků vyplývajících z osmého rozvojového cíle tisíciletí a závěrů konference o financování rozvoje, která se v březnu 2002 uskutečnila v mexickém Monterrey. Konsensus mezinárodního společenství formulovaný na zmíněné konferenci vyzdvihuje primární odpovědnost každé země za svůj vlastní hospodářský a sociální rozvoj a význam národ-

ních politik a rozvojových strategií. Konstatuje však také nedostatek zdrojů potřebných pro dosažení rozvojových cílů tisíciletí a vyslovuje se pro nové partnerství mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi. Za klíčové pro urychlení hospodářského rozvoje a omezování chudoby považuje mobilizaci vlastních domácích zdrojů v rozvojových zemích, zahraniční investice, obchod a posílenou rozvojovou spolupráci.

Lepší výchozí podmínky pro usnadnění investičních toků

Mobilizace domácích soukromých a veřejných zdrojů, udržování dostatečné úrovně produktivních investic a posilování lidského kapitálu patří podle monterreyského konsensu mezi zásadní předpoklady hospodářského růstu a omezování chudoby. Pro mobilizaci domácích zdrojů je přitom rozhodující vhodné prostředí v rozvojových zemích charakterizované řádnou správou věcí veřejných (*good governance*, mj. boj proti korupci), rozumnou hospodářskou politikou (cenová stabilita, udržitelná platební a obchodní bilance, vhodná kursová politika), stabilními demokratickými institucemi a investicemi do základních ekonomických a sociálních infrastruktur (včetně školství a zdravotnictví).

Soukromé mezinárodní kapitálové toky, zvláště pak přímé zahraniční investice, označila konference o financování rozvoje za klíčové součásti rozvojového úsilí vzhledem k jejich příspěvku k dlouhodobě udržitelnému hospodářskému růstu, transferu znalostí a technologií, tvorbě pracovních míst a posilování produktivity. Hlavní výzvou je nicméně vytvořit nutné domácí a mezinárodní podmínky, které by přímé investiční toky usnadnily. Pro přitahování přílivu produktivního kapitálu musejí země pokračovat ve svém úsilí o dosažení transparentního, stabilního a předvídatelného investičního prostředí, zvláště pak pokud se jedná o vlastnická práva, rozumnou makroekonomickou politiku a instituce, které umožní efektivní a ziskové podnikání.

V mnoha případech je nejvýznamnějším vnějším zdrojem financování rozvoje obchod. Smysluplná obchodní liberalizace je proto podle monterreyského konsensu významným prvkem pro udržitelnou rozvojovou strategii. Konference o financování rozvoje vyzdvihla význam posíleného a předvídatelného přístupu na všechny trhy pro vývozy z rozvojových zemí. Pro vývozy z nejméně rozvinutých zemí by rozvinuté země měly zajistit pří-

stup na své trhy bez celních a kvótních omezení. Monterreyská konference také upozornila na potřebu posílit a koordinovat úsilí o odstranění překážek pro obchod ležících na straně nabídky.

Zvláště v případě zemí, které mají nízkou kapacitu pro přitažení přímých zahraničních investic, hraje zásadní roli ve financování rozvoje oficiální rozvojová pomoc (ODA), která může pomoci zlepšit prostředí pro aktivity soukromého sektoru (investice do lidského kapitálu a infrastruktury), a tím připravit podmínky pro stabilní růst. V případě nejméně rozvinutých zemí, zvláště pak v Africe, malých ostrovních rozvojových zemí a vnitrozemských rozvojových zemí je ODA podle konference v Monterrey klíčová pro dosažení rozvojových cílů tisíciletí. Efektivní partnerství mezi poskytovateli a příjemci pomoci je podle monterreyského konsensu založeno na uznání národního vlastnictví rozvojových plánů, přičemž rozvojové cíle tisíciletí mohou sloužit pro stanovení krátkodobých a střednědobých priorit. Monterreyská konference konstatovala, že pro dosažení rozvojových cílů tisíciletí je zapotřebí výrazný nárůst oficiální rozvojové pomoci, a vyzvala proto rozvinuté země, aby učinily konkrétní kroky k dosažení 0,7 procenta podílu ODA na jejich HNP. Monterreyská konference také konstatovala význam oddlužení pro pokrok k dosažení rozvojových cílů tisíciletí.

Pouze pět rozvinutých států vyčleňuje na rozvojovou pomoc víc, než kolik OSN stanovila

Jak rozvojové a rozvinuté země plní dohodu „reformy a řádná správa věcí veřejných za zvýšení rozvojové pomoci“? V případě rozvojových zemí lze konstatovat, že mnohé učinily významné kroky k realizaci makroekonomických reforem a zlepšení v oblasti řádné správy věcí veřejných. Velký počet rozvojových zemí také připravil národní rozvojové strategie, které zpravidla obsahují odkazy na rozvojové cíle tisíciletí, jakkoli dosud tyto cíle nebyly konzistentně zabudovány jako ústřední prvky rozvojových strategií. Jako země, které zvláště pokročily v reformách a zaměřují se na omezování chudoby a dosažení rozvojových cílů tisíciletí, lze např. uvést Benin, Burkinu Faso, Etiopii, Ghanu, Mali, Mozambik, Tanzánii nebo Ugandu. Koncentrace ODA na reformní země posílí jejich motivaci v reformním úsilí vytrvat. Na druhou stranu existují i státy, které výrazných pokroků v hospodářských reformách

a v oblasti řádné správy věcí veřejných nedosáhly.

Pokud jde o rozvinuté země, stanovený cíl 0,7 procenta HND vyčleněného na oficiální rozvojovou pomoc překročilo pouze pět států (Norsko – 0,92 procenta, Dánsko – 0,84 procenta, Lucembursko – 0,81 procenta, Nizozemí – 0,8 procenta a Švédsko – 0,79 procenta). Belgie se tomuto cíli blížila (0,6 %). Konstatovat však lze vůli řady rozvinutých zemí navyšovat objemy prostředků vyčleněných na rozvojovou spolupráci. Bezprostředně před konferencí v Monterrey si např. Evropská unie na zasedání Evropské rady v Barceloně stanovila za cíl zvýšení podílu ODA na HND Unie na 0,39 procenta do roku 2006, v případě jednotlivých členských států pak minimálně na 0,33 procenta.⁵⁾ V roce 2005 se EU v dokumentu „Urychlování pokroku k dosažení rozvojových cílů tisíciletí – Financování rozvoje a efektivita pomoci“ vedle závazku ke zvýšení efektivity rozvojové spolupráce zavázala k dalšímu navýšení ODA do roku 2010, a to na minimálně 0,51 procenta HND pro staré členské státy a 0,17 procenta HND pro nové členské státy (včetně České republiky). Celkový průměr v Unii pak má v roce 2010 činit 0,56 procenta. V roce 2015 by staré členské státy měly na ODA vynakládat minimálně 0,7 procenta, nové členské státy pak 0,33 procenta.⁶⁾ Klíčovou roli při dohledu nad tím, jak vlády dodržují tyto své závazky, stejně tak jako závazky vyplývající z Miléniové deklarace, má veřejnost. V případě České republiky lze v této souvislosti vyzdvihnout kampaň Česko proti chudobě.⁷⁾

jelinek@iir.cz

¹⁾ Resolution adopted by the General Assembly 55/ 2. United Nations Millennium Declaration, <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552.e.pdf>

²⁾ UN Millennium Project 2005. Investing in Development: A Practical Plan to Achieve the Millennium Development Goals, UNDP 2005.

³⁾ The Millennium Development Goals Report, UN: New York, 2005.

⁴⁾ The Millennium Development Goals Report, UN: New York, 2005.

⁵⁾ Communication from the Commission to the Council. Preparation for the International Conference on Financing for Development, COM (2002) 87 final, <http://europa.eu.int>.

⁶⁾ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Accelerating progress towards attaining the Millennium Development Goals – Financing for Development and Aid Effectiveness, COM (2005) 133 final, <http://europa.eu.int>

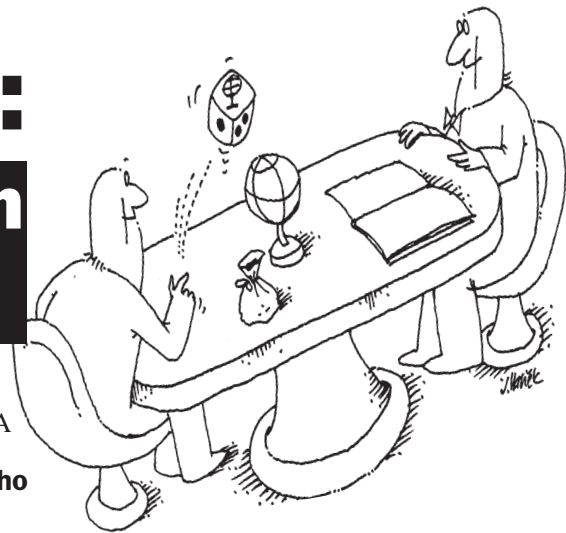
⁷⁾ www.ceskoprotichudobe.cz

Rapsodie v modrém:

Role Organizace spojených národů při udržování míru

Světová organizace musela už od počátku svoji činnosti, pokud šlo o udržování světového míru a mezinárodní bezpečnosti, řešit dvě otázky: koho chránit a jak ho chránit.

MAREK PAVKA

Koho chránit?

Vzhledem k mlhavému charakteru Charty byla OSN od počátku kolbištěm sporů dvou směrů mezinárodního práva – právního pozitivismu a stoupců přirozeného práva (*ius naturalis*). Pozitivisté tvrdí, že OSN, která je složena ze států, musí chránit státy (před jinými státy). V takovémto pojetí jsou potom mezinárodní mír a bezpečnost definovány absencí konfliktů mezi státy. Přívrženci přirozeného práva naproti tomu tvrdí, že OSN zastupuje nikoli státy, ale obyvatele Země, je tedy jakousi světovou vládou, a měla by proto chránit jednotlivce, i proti jeho vlastnímu státu. Mezinárodní mír a bezpečnost proto podle nich představují určitý standard při dodržování lidských práv.

V období studené války se poměrně jednoznačně prosazoval pozitivistický směr. To dokazují jak rezoluce Valného shromáždění týkající se neporušitelnosti státní suverenity, tak i výnosy Mezinárodního soudního dvora nebo činnost Rady bezpečnosti. Ta se již v roce 1946 odmítla zabývat vnitřní situací ve Španělsku, a tím do budoucna otevřela cestu pro ignorování tyranie a porušování lidských práv v jednotlivých státech. Pokud se vyslovovala k vnitřní situaci v nějaké zemi nebo k občanským konfliktům, vždy to bylo s ohledem na mezinárodní aspekty. U konfliktu v Kongu Rada bezpečnosti i Valné shromáždění označily za ohrožení míru zásah Belgičanů a přítomnost cizích žoldáků. Jižní Rhodésie byla v roce 1965 odsouzena za „akt vzpoury“ proti Velké Británii. Sankce vůči Jihoafrické republice v roce 1977 byly primárně motivovány jejím jaderným programem. Obecně platí, že OSN v době studené války nijak nereagovala na to, co se děje uvnitř států.¹⁾ To bylo jejich „vnitřní záležitostí“. Tento postoj byl

aplikován i u zcela zjevných genocid. Francie, jedna z klasických demokracií a kolébka lidských práv, v roce 1979 při debatě o vietnamské intervenci v Kambodži prohlásila, že ani to, co provádí Pol Potova vláda, nemůže ospravedlnit její násilné svržení.²⁾

Ke změně došlo s koncem studené války. Demokratizace ve střední a východní Evropě a v Latinské Americe vedla k rozšíření názoru, že demokracie a ochrana lidských práv jsou univerzálně aplikovatelné a že OSN by měla chránit jednotlivce tam, kde k demokratizaci zatím nedošlo a kde jsou lidská práva porušována. To se odrazilo v rétorice jak generálních tajemníků, tak i Rady bezpečnosti. Již v roce 1991 tehdejší generální tajemník Javier Pérez de Cuellar ve výroční zprávě organizace konstatoval, že „stále intenzivněji je pocíťováno, že princip nevměšování do vnitřních záležitostí států nemůže být považován za ochrannou bariéru, za níž mohou být lidská práva beztrestně, masivně či systematicky porušována“.³⁾ Také jeho nástupce ve funkci generálního tajemníka Bútrus Ghálí se alespoň deklaratorně přiklonil na stranu přirozeně-právní koncepce, když prohlásil, že doba absolutní a exkluzivní suverenity je pryč.⁴⁾ Současný generální tajemník Kofi Annan ve stejných intencích prohlásil, že v éře globalizace a mezinárodní spolupráce je suverenity individua důležitější než suverenity státní.⁵⁾

Za přechod k přirozeně-právnímu pojetí mezinárodního práva u činnosti Rady bezpečnosti lze považovat rezoluci č. 688 z dubna 1991 týkající se sankcí vůči Iráku kvůli jeho zacházení s kurdským obyvatelstvem. Pravdou je to, že většina zemí v debatě o této rezoluci zdůrazňovala především mezinárodní efekty vládního násilí vůči vlastnímu obyvatel-

stvu, prvek ochrany lidských práv však zde již byl zcela zřetelný. Následujícího roku schválila RB zásahy v Somálsku a bývalé Jugoslávii, jež byly poměrně jednoznačně motivovány humanitárně. Po těchto velmi ambiciózních mírových misích následovaly další intervence podložené přirozeným právem. Projevem zmíněného posunu je i prohlášení Rady bezpečnosti z roku 1992, podle kterého „absence války a vojenského konfliktu mezi státy nezaručuje mezinárodní mír a bezpečnost“.⁶⁾ Došlo dokonce ke dvěma intervencím autorizovaným OSN, jež byly motivovány snahou o návrat svržené demokraticky zvolené vlády, a to na Haiti v roce 1994 a v Sierra Leone v roce 1997. Podle Thomase Francka OSN uznala „symbiotické spojení mezi demokracií, lidskými právy a mírem“⁷⁾ což potvrzuje výrok K. Annana, podle něhož „...bez demokracie, tolerance a lidských práv pro všechny není mír opravdu bezpečný“.⁸⁾

Toto zdůrazňování přirozeného práva však s sebou nese několik úskalí. Prvním z nich je reakce zastánců tradičního pojetí suverenity především v řadách rozvojových zemí, které ve Valném shromáždění vytvořily neformální uskupení Skupina G 77. Podle zástupce Ghany ve VS hovořícího jménem tohoto uskupení je „Skupina 77 znepokojena tím, že někteří (...) nemusí být senzitivní vůči obhajobě respektu suverenity států. Náš zájem pramení z naší minulosti, kdy mnoho z nás, jako koloniálních poddaných, nemělo žádná práva.“⁹⁾ Tento názor zastávají i tak významné země, jako je například Indie.

Dalším úskalím přirozeně-právního pojetí je otázka, co je oním standardem lidských práv a demokracie, který by světová organizace měla rozšiřovat a chránit? Je to západní model? A je sku-

tečně aplikovatelný v oblastech jako je Afrika, jihovýchodní Asie nebo Balkán? A pak je tu i problém způsobu, jak tento model v postkonfliktní zemi implantovat. Měly by představovat volby, které byly po formální stránce demokratické, jistou hranici, kde by měla akce OSN končit? Zkušenosti z Libérie například ukazují, že volby, které byly monitorované a jejichž výsledky uznala OSN, vedly ke zrodu diktatury, která navíc destabilizovala celý region. Měla by snad OSN spravovat či kontrolovat danou zemi i po volbách? Má na to dostatek kapacit a ochoty tvářit v tvář možným obviněním z neokolonialismu? Je zřejmé, že odpovědi na tyto otázky se vzájemně podmiňují. Pokud nebude stanoveno, jaký model chce OSN zavádět, pokud nebude vědět, čeho chce v dané zemi dosáhnout, nemůže říci, že již dosáhla svých cílů a že již může z dané země odejít. Pak je z kapacitních a politických důvodů skutečně nejpohodlnější vyhlásit za cíl takovéto mise konání řádných voleb.

Jak chránit?

Hledání

Veškerá činnost OSN při udržování míru je z právního a praktického hlediska improvizací. To vyplývá z faktu, že původní plán na vytvoření stálých mezinárodních ozbrojených sil kvůli neshodám mezi stálými členy RB nevyšel. Proto pak byla světová organizace nucena improvizovat. A vzhledem k tomu, že Charta počítá s existencí stálých mezinárodních ozbrojených sil, nejsou v ní tyto improvizace nijak explicitně zakotveny.¹⁰⁾

První takovou improvizací byl zásah v Koreji v letech 1950–1953. Tato akce de facto probíhala v režii koalice účastnických zemí, a především dominantního účastníka zásahu – Spojených států amerických. Velení sil OSN tedy bylo totožné s Velením sil USA na Dálném východě; kromě divize jednotek Commonwealthu byly všechny ostatní kontingenty začleněny do divizí amerických sil. Organizace spojených národů neprováděla u jednotek efektivní strategickou a politickou kontrolu a velitel sil OSN McArthur později vypověděl, že neměl přímý kontakt na OSN.¹¹⁾ Stejně tak i financování probíhalo mimo OSN. Spojené státy uzavíraly s dalšími účastnickými zeměmi smlouvy jako „výkonný agent OSN“. Také diplomatická jednání o zastavení palby a o příměří byla realizována spíše na bilaterálním základě než prostřednictvím OSN.¹²⁾

Po skončení zásahu v Koreji dospěl sekretariát OSN především kvůli nedo-

statku kontroly ze strany světové organizace k názoru, že korejská akce nemůže být modelem pro budoucí zásahy OSN.

Nový model byl uplatněn poprvé v Egyptě při Suezské krizi v roce 1956. Ideovým otcem tzv. Nouzových sil OSN (UNEF) byl kanadský ministr zahraničních věcí Lester Pearson. Ten se chtěl vyhnout úzkým místům korejského modelu. Proto celá akce na Sinajském poloostrově proběhla na rozdíl od Koreje zcela v režii OSN. Bylo vytvořeno velení sil OSN jmenované generálním tajemníkem, jenž byl dennodenně ve styku s velitelem sil. Ten nebyl podřízen žádnému státu. Kontingenty byly poskytnuty zeměmi, které na konfliktu nebyly zainteresovány a které nehrály podstatnou roli ve studené válce. Již v ustavujících rezolucích byla zakotvena zásada, podle níž se této akce neměly zúčastnit síly žádného ze stálých členů Rady bezpečnosti. Kontingenty měly být zhruba stejně velké, aby žádný stát nebyl příliš dominantní. Politická a strategická kontrola byla také v rukou OSN. Celá akce byla financována ze zvláštního rozpočtu OSN hrazeného z příspěvků všech členských států.

Mise UNEF tedy byla jakýmsi opakem zásahu v Koreji. Díky úspěšnému výsledku se stal UNEF modelem pro všechny následující mírové mise. Úspěch však nebyl dán ani tak činností mise jako spíše ideálními politickými a vojenskými podmínkami. Ty se ovšem příště nemusely opakovat, což se ukázalo už při zásahu v Kongu v letech 1960–1964, kdy byla OSN konfrontována se zcela jiným prostředím – s prostředím občanské války. (Viz tabulka.)

Rozmach

Již na konci studené války, s nástupem M. Gorbačova do čela SSSR a zlepšením spolupráce mezi velmocemi, dochází k oživení aktivity Rady bezpečnosti OSN. Jestliže do roku 1988 OSN autorizovala 13 oficiálních mírových misí, pak jen za roky 1988 a 1989 zorganizovala dalších 5 mírových operací. Vrcholem aktivity Spojených národů pak bylo období mezi březnem 1991 (konec války v Zálivu) a říjnem 1993 (incident mezi milicemi M. F. Aidída a americkými jednotkami v Mogadišu). Během těchto 31 měsíců schválila Rada bezpečnosti 185 rezolucí, přičemž předtím jich za 46 let přijala pouze 685, a autorizovala 15 nových mírových misí.¹³⁾

Jestliže však především Spojené státy viděly nový model pro udržování míru ve světě v zásahu proti Iráku v roce 1991, který do značné míry byl aplikací korejského modelu, ukázalo se, že šlo o akci naprosto výjimečnou, vzhledem k tomu, že se jednalo o mezistátní konflikt, zatímco ostatní války, s nimiž potom OSN měla co do činění, byly války občanské. V nich světová organizace použila suezský model, který se předtím tolik osvědčil v konfliktech na Blízkém východě, a který přitom tak selhal právě během občanské válce v Kongu. Ukázalo se, že tento model se do prostředí občanských válek nehodí a Organizace spojených národů tak nečinně přihlížela vraždění civilistů ve Srebrenici či genocidě ve Rwandě. Příčiny těchto neúspěchů lze hledat v protikladnosti cílů mandátů těchto misí a v subordinaci podvojnosti, kdy národní kontingenty v mírových misích jsou podřízeny jak OSN, tak své vládě. Pokud je politika této vlády jiná než politika

	Korejský model	Suezský model
Právní podklad	Přirozené právo	Pozitivní právo
Souhlas hostitelské země	Ne	Ano
Velení	Dominantní stát	OSN
Politická kontrola	Dominantní stát	OSN
Účast velmocí	Ano	Ne
Existence vitálních zájmů zúčastněných zemí v dotyčné oblasti	Ano	Ne
Dominance některého z účastníků	Ano	Ne
Doba nasazení	Za trvání konfliktu	Po podepsání dohody o zastavení palby či o příměří
Financování	Účastníci	OSN

OSN, může dojít k tomu, že tento kontingent odmítne vykonávat příkazy světové organizace.

Z obecnějšího hlediska lze kořeny nevhodnosti tohoto modelu v občanských válkách vidět v tom, že byl vytvořen pro zcela jiné prostředí – prostředí mezistátního konfliktu v bipolárním světě, kde zúčastněné ozbrojené síly jsou pod kontrolou svých vlád, které jsou zase z pozadí manipulovány supervelmocemi. Rozhodující pro urovnání těchto konfliktů (jde hlavně o arabsko-izraelské války z let 1956, 1967 a 1973) tedy není samotná mírová mise, ale tlak supervelmocí. Proto tyto mise takřka nemusely použít sílu, stačila jejich pouhá „přítomnost“. Po konci studené války se OSN snaží urovnávat konflikty vnitrostátní, kde zúčastněné ozbrojené síly mnohdy nejsou pod kontrolou politického vedení a kde tlak zvenčí nemusí mít na politické vedení větší vliv.

Ústup

Zmíněné neúspěchy vedly ke snížení iniciativy Organizace spojených národů při urovnávání ozbrojených konfliktů v polovině 90. let. K tomu přispěly i další tři faktory. Prvním z nich bylo zhoršení spolupráce mezi velmocemi v Radě bezpečnosti, kdy mnohá rozhodnutí byla dopředu zablokována kvůli klientským vztahům zemí, o nichž se jednalo, k některému ze stálých členů Rady bezpečnosti. Druhým faktorem byla finanční krize OSN zvýrazněná zvýšením nákladů na udržování míru. Třetí důvod, proč světová organizace po svojí renesanci z počátku 90. let omezila své mírotvorné aktivity, byla neochota členských států posílat své kontingenty do vzdálených občanských válek, v nichž neměly žádné zájmy.¹⁴⁾ Přitom právě na účasti geograficky vzdálených zemí, jež v místě konfliktu nemají žádné zájmy, je založena klasická mírotvorná role OSN.

To vše vedlo k přesunu iniciativy k regionálním organizacím či neformálním koalicím. Do těch byly vkládány velké naděje vzhledem k úspěchu NATO při pacifikaci Bosny a Hercegoviny v roce 1995 a v následujícím období. Tyto zásahy jsou aplikací korejského modelu. Organizace spojených národů je pouze formálně schvaluje (někdy ex post, někdy dokonce vůbec), její další role je minimální. Kontingenty tam vysílají země geograficky blízké, jež tam mají své zájmy, často je jeden kontingent dominantní (mnohdy jde o jednotky regionálního hegemonu). Akce je financována mimo rozpočet OSN.

Do této kategorie patřily například zásahy jednotek regionálních organizací

ECOWAS v západní Africe a SNS v post-sovětských zemích, o operaci Alba v Albánii, o intervenci sil vedených spojenými státy na Haiti či o akci jednotek INTERFET na východním Timoru.

Návrat?

Ukázalo se však, že regionální mírotvůrci často nadržují jedné ze stran konfliktu, mají zájem na jeho pokračování a že pro účastníky daného konfliktu nejsou dostatečně důvěryhodnými vyjednaváči. Stejně tak, že daný regionální subjekt si ukousl příliš velké sousto a nemá dostatek zdrojů v pokračování mise, přičemž uvnitř zasahující regionální organizace může takovéto angažmá vyvolat zhoršení vztahů mezi jejími členy. Jestliže tedy některé konflikty byly zprvu „předány“ z rukou OSN do rukou regionálních organizací či neformálních koalic, často dochází ke zpětnému předání daného konfliktu paralyzovanou regionální organizací do rukou Spojených národů, což je případ Tádžikistánu, Libérie nebo Sierra Leone. Právě v Libérii, kde v 90. letech působila jedna z nejambicióznějších regionálních mírových sil, je v současné době vůbec nejpočetnější mírová mise OSN. Současných 66 tisíc příslušníků mírových misí OSN, se již blíží vrcholu z roku 1993, kdy OSN měla po světě rozmístěno 78 tisíc modrých přileb.

Díky neúspěchům některých regionálních organizací či neformálních koalic a neochotě či neschopnosti jiných, je tak OSN doslova odsouzena k tomu, aby se hrávala ústřední roli při udržování míru ve světě. Otázkou je, jak. Zdá se, že má čtyři možnosti, přičemž každá z nich v sobě skrývá určitá úskalí.

První možností je suezský model. Jeho nevýhody zde již byly popsány. Stejně tak zřejmá jsou i rizika u druhého – korejského modelu, ačkoli se světová organizace snaží o jeho změnu zvýšením své kontroly nad regionálními zásahy. Třetí možností je uskutečnění plánu z roku 1945, jenž počítal s vytvořením stálých ozbrojených sil. Proti této myšlence se však staví země, která ji po druhé světové válce nejvíce prosazovala – Spojené státy. A poslední možností je použití soukromých vojenských společností, jejichž akce by OSN schvalovala a kontrolovala. Pro použití těchto firem hovoří především nasazení společnosti Executive Outcomes v Sierra Leone v letech 1995–1996, proti nim naopak hlavně jejich činnost v Iráku po roce 2003, kde se zúčastnily například mučení vězňů ve věznici Abú Ghraib.

Je však třeba brát v úvahu i to, že OSN není pouze subjektem, ale i objektem

mezinárodní politiky. Do hry může vstoupit i prvek nezamýšlených efektů. Jestliže za dob studené války se jakýmsi neformálním *raison d'être* Spojených národů stala izolace některých konfliktů od studené války, nyní se jejím nezamýšleným smyslem může stát to, že bude fungovat (už tak do značné míry funguje) jako jakýsi „odpadkový koš“, kam mohou regionální mocnosti bez ztráty tváře odkládat své nepovedené intervence.¹⁵⁾

mpavka@telecom.cz

¹⁾ Snad jedinou výjimkou bylo odsouzení režimu apartheidu v Jihoafrické republice, který byl tehdy terčem útoků jak východního, tak západního „tábora“.

²⁾ Chesterman, S.: *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*. Oxford 2001, s. 80.

³⁾ Cit. v Quénivet, N.: *Humanitarian assistance: a right or policy? Case study: the Security Council and the armed conflict in the former Yugoslavia*. Journal of Humanitarian Assistance. www.jha.ac/articles/a030.htm.

⁴⁾ UN Doc. S/2411, *An Agenda for Peace*, 17 June 1992, odst. 17.

⁵⁾ Annan, K. A.: *Two concepts of sovereignty*. The Economist, 18 September 1999. Cit. v Hansen, A.: *Drawing Lines in the Sand: The Limits and Boundaries of Peace Support Operations*. Monograph No. 44: *Boundaries of Peace Support Operations*. February 2000. www.iss.co.za/Pubs/Monographs/No44/DrawingLines.html.

⁶⁾ UN Doc. S/23500. Cit. v: Willson, C. L.: *Changing the Charter: The United Nations Prepares for the Twenty-First Century*. American Journal of International Law, Vol. 90, January 1996, No.1, s. 123.

⁷⁾ Franck, T.: *The Emerging Right to Democratic Governance*. American Journal of International Law, Vol. 86, No. 1, 1992, s. 81.

⁸⁾ Srv. Annan.

⁹⁾ Prohlášení zástupce Ghany ve VS. UN/46/PV.41, s. 34–36. Cit. dle: Dallmeyer, D.: *National Perspectives on International Intervention: From the Outside Looking In*. In: Daniel, D. C. F., Hayes, B. C. (eds.): *Beyond Traditional Peacekeeping*. New York 1995. s. 26.

¹⁰⁾ Do roku 1962 dokonce Francie a Sovětský svaz tvrdily, že všechny tzv. mírové mise OSN jsou z právního hlediska ilegální, neboť nemají explicitní oporu v Chartě.

¹¹⁾ Bowett, D.W.: *United Nations Forces*. New York 1964, s. 41.

¹²⁾ *Ibid.*, s. 47.

¹³⁾ Malone, D.: *The UN Security Council in the Post-Cold War World: 1987–1997*. Security Dialogue, Vol. 28, No. 4, December 1997, s. 394.

¹⁴⁾ Největší význam patrně měl obrat v politice Spojených států vůči OSN po incidentu v Mogadišu v říjnu 1993, kdy USA odmítly účast na dalších mírových misích s výjimkou oblastí, kde mají své životní národní zájmy.

¹⁵⁾ V této souvislosti se vstává otázka, zda se to bude týkat i amerického angažmá v Iráku.

Mír s OSN, nebo bez ní?

Podobně jak to bývá dnes i tehdy, během onoho pozdního jara roku 1900, byly noviny plné krize v Číně. Do Evropy a Ameriky přicházely zprávy o povstání, vraždění cizinců, misionářů a ohrožení diplomatické čtvrti v Pekingu. Vznikl obecný pocit, že se musí něco udělat. Všechny světové mocnosti se rozhodly, že problém vyřeší nejenom vojensky, ale i společně, což nemělo do té doby období.

FRANTIŠEK ŠULC

Šlo v zásadě o první mnohonárodní operaci, tak jak ji známe dnes. Pokořit nejenom boxery, ale i císařovnu vdovu, se do Číny vydaly jednotky Ruska, Německa, Rakouska-Uherska, Francie, Británie, Spojených států a Japonska. Do čela spojenecké expedice byl vzhledem ke své hodnosti postaven německý maršál hrabě Alfred von Waldersee.¹⁾

I přes nadšení velmocí ze síly nabitě vzájemnou spoluprací byla operace proti boxerům v Číně na dlouhá desetiletí poslední svého druhu. Ty další se uskutečnily až po druhé světové válce po vzniku Organizace spojených národů (OSN). První mírová operace pod vlajkou OSN byla zahájena v roce 1948. Jde o operaci UNTSO na Blízkém východě, která je zároveň nejdéle trvající akcí, protože stále neskončila.²⁾

Od svého založení OSN provedla 60 mírových operací, z toho více než polovinu v devadesátých letech.³⁾ Nárůst byl dán zejména nepodloženým optimismem a vírou v roli OSN po skončení studené války. Výsledky se měly zanedlouho projevit. Ačkoliv i v předchozích desetiletích proběhly operace, které by se daly označit za problematické,⁴⁾ hlavní vlna selhání přišla právě v devadesátých letech. Výsledkem bylo mimo jiné i podkopání důvěry ve světovou organizaci.

Její přístup se dá vzhledem k tomu, jak probíhaly klíčové mise v devadesátých letech, nazvat nadšeneckým až amatérským, plným špatných odhadů, chyb, plýtvání a nedostatků.

Základní problém s OSN nespočívá ani v její neefektivitě nebo často zmiňované korupci, ale v nedostatku legitimacy. Spočívá ve slabosti. Spojené národy nemají moc, aby iniciovaly mezinárodní inter-

vence bez jednomyslného souhlasu Rady bezpečnosti, jejíž všech pět členů má právo veta, a kteří se ho, jako v případě Spojených států, nerozpakují použít.⁵⁾ Když už je tedy nějaká mise odsouhlasena, jde o buď kompromis, nebo jí neprovádí OSN.

Nevhodná filozofie neutrality

Změněné mezinárodní prostředí, do kterého vstoupila OSN na počátku devadesátých let, je pouze částí příběhu o selhání několika mírových misí. Dalším důležitým aspektem je přístup k jednotlivým misím. Modré přílby vstupovaly do komplexního prostředí, na které nebyly připraveny. Musely se vypořádávat nejenom s nepřátelskými stranami vnitřního konfliktu, které OSN nerespektovaly, ale i nedostatečným mandátem, nesecvičeností, nekompatibilitou nejenom výzbroje, ale i velení a řízení, nedostatečným vybavením či neschopností domluvit se nejenom s obyvateli zemí, do kterých vojáci OSN přijeli, ale i mezi sebou. V neposlední řadě nebyli vojáci připraveni na roli médií nebo humanitárních organizací a ani na to, aby se vypořádali s kriminálním podsvětím, které okamžitě po „uklidnění“ situace převzalo otěže.

„Prohřešky“ jsou velice dobře popsány v takzvané „Brahimiho zprávě“,⁶⁾ která vede k reformě mírových operací. Zprávu představila v roce 2000 zvláštní skupina pod vedením zvláštního poradce generálního tajemníka OSN Alžířana Lakhdara Brahimiho.

Mezi klíčové návrhy patří: příprava několika mnohonárodních mírových brigád rychlého nasazení, které mohou být rozmístěny během 30 až 90 dnů, vytvoření seznamu mezinárodních policistů, vojenského personálu, soudců a expertů na

trestní právo a specialistů na lidská práva, kteří by „na zavolání“ byli schopni vyrazit na místo určení, významné navýšení počtu lidí na velitelství OSN, kde v době vzniku zprávy působilo 32 důstojníků, kteří podporovali 27 tisíc modrých příleb v poli, devět policejních expertů, kteří podporovali 8600 rozmístěných mezinárodních policistů a v neposlední řadě vytvoření zpravodajské a strategicko-analytické jednotky na velitelství světové organizace v New Yorku.

Asi tím nejdůležitějším ve zprávě ale byla výzva, aby se mírové síly OSN vzdaly filozofie „neutrality“ a „nestrannosti“. „Žádné selhání nepoškodilo postavení a kredibilitu mírových misí OSN v devadesátých letech více, než neochota odlišit oběť od agresora,“ praví se v Brahimiho zprávě.⁷⁾

Byť Brahimiho zpráva poměrně přesně pojmenovává příčinu neúspěchu a popisuje, co by se mělo udělat, aby se OSN mohla stát významným hráčem na poli operací na vynucení míru, už se nezabývá tím, jestli je nutné, aby se tak stalo. Jinými slovy, jestli budou významné země ochotné s touto rolí souhlasit a hlavně v jakých případech. Odpověď mohou naznačit tři problematické příklady z devadesátých let.

Somálsko a Rwanda

Od konce studené války provedla OSN mírové operace v 11 afrických zemích.⁸⁾ Za zcela úspěšné se však dají označit pouze dvě mise – v Namibii⁹⁾ a v Mozambiku.¹⁰⁾ Důvodem je to, že podmínky pro provedení misí byly ideální, neboť byly dány zejména ochotou znepráteleňných stran vést mírový dialog a aktivně se podílet na transformaci země.

Prvním zlomovým bodem bylo Somálsko.¹¹⁾ Operace začínala jako klasická humanitární mise. Nicméně modré přílby vstupovaly do prostředí, kde nebyl mír, frakce konfliktu nebyly odzbrojené, neměly zájem spolupracovat s OSN a nerespektovaly ji.

Operace UNOSOM I–II provázely problémy od počátku. Americké jednotky nebyly příliš ochotné spolupracovat s mírovými jednotkami z dalších zemí, což vzhledem k téměř nulové kompatibilitě výzbroje, nesecvičenosti, odlišným přístupům a podobně ani nepřekvapovalo. Velitel sil v Somálsku admirál Jonathan Howe, nejenom že neměl všechny jednotky pod kontrolou, ale operaci vedl podobně jako generál Douglas McArthur v Koreji na počátku padesátých let. I když šlo o misi OSN, vše řídil a infor-

mace dostával nejprve Washington a teprve poté New York. Vojáci také nebyli připraveni na realitu Somálska, neznali místní tradice, zvyky ani historii, takže působili jako slon v porcelánu. Tragické vyvrcholení pokusu o zatčení klanového vůdce Mohammada Aidída, které skončilo 3. a 4. října 1993 krveprolitím, je toho důkazem.¹²⁾

Stažení sil bylo tehdy logickým politickým krokem, který měl však katastrofální dopad na další mírové mise. Spojené státy ztratily chuť se angažovat v operacích na vynucení míru s výjimkou oblastí, kde měly své zájmy. Heslo „nikdy další Somálsko“ vedlo k tragédiím na Balkáně a ve Rwandě.

Dne 5. října 1993, tedy den po katastrofě v Somálsku, schválila Rada bezpečnosti OSN novou misi, která se měla stát dalším příkladem selhání, a to sice misi UNAMIR ve Rwandě.¹³⁾ Problémů byla od počátku celá řada. Prakticky nikdo neměl zájem poskytnout jednotky. Výjimkou byla Belgie, která měla ve Rwandě historicky své zájmy, ale byla pro část Rwandčanů nepřijatelná, podobně jako Francie, která byla kritizována, že není nestranná a nadržuje Hutuům. Velvyslanci USA, Francie s Ruska požadovali, aby mise nebyla větší než 500–1000 lidí.¹⁴⁾ Nakonec dostal velitel sil, kanadský generál Roméo Dallaire, k dispozici prapor belgických parašutistů, kteří byli sice velice dobře vycvičení, ale stáli se terčem provokací a nakonec byli po zavraždění 10 z nich staženi.

Misi ve Rwandě doprovázel nejenom nedostatek vojáků, ale i nedostatečná výzbroj. Jednotky trpěly nedostatkem obrněných transportérů nebo neprůstřelných vest. Když se rozhodovalo v době probíhající genocidy o posílení mise, OSN se obrátila na 44 zemí, aby darovaly, zapůjčily či pronajaly obrněné transportéry. Američané nabídli 50 transportérů ze zásob z dob studené války. Pentagon ale nakonec rozhodl, že nebudou darovány, ale zapůjčeny za čtyři miliony dolarů (dalších šest milionů stálo zajištění jejich přepravy).

Jak se situace ve Rwandě zhoršovala, Dallaire vytvořil vlastní malý zpravodajský tým a informace předával do New Yorku. Bil na poplach, posílal zprávy o tom, co se chystá, a po zabití prezidenta Habyarimany informoval OSN o tom, že začínají masakry. Odezva byla prakticky nulová, ústředí například zakázalo modrým přílbám používat zbraně s výjimkou případů sebeobran.

Rwanda se stala opakem Somálska. Výsledkem pasivity světové organizace, která nechtěla nic zkazit, byla nejhorší humanitární katastrofa od druhé světové války. Souběžně se Somálskem a Rwandou však probíhala ještě jedna mírová operace OSN, která nebyla ničím jiným, než jejím dalším selháním, a to mise na Balkáně.

Bývalá Jugoslávie

V červnu 1991 vypukly první boje v bývalé Jugoslávii. 21. února 1992 Rada bezpečnosti schválila vytvoření mise OSN s označením UNPROFOR, která měla původně trvat 12 měsíců. Mandát byl rozšířen na pět zemí bývalé Jugoslávie.¹⁵⁾ Logicky o operaci měli od počátku největší zájem Evropané. Mandát UNPROFOR byl několikrát rozšířen, ale stále byl pojmán spíše jako klasická mírová mise než akce na vynucení míru, která v té době mohla mít naději na úspěch. Problém byl v tom, že strany konfliktu nebyly vyčerpané a zejména Chorvaté a Srbové odmítali respektovat OSN.

Průběh mise se dá ve zkratce popsat jako sled neúspěšných diplomatických vyjednávání, zatímco modré přílby se snažily ochránit konvoje s humanitární pomocí a „chráněné oblasti“ vyhlášené OSN. Zbraně mohly použít pouze v sebeobraně, každý den musely pozorovat boje a vraždění civilistů, aniž s tím mohly cokoli udělat. Hlavní město Bosny a Hercegoviny Sarajevo bylo obležené, ale nikdo nechtěl zasáhnout.

Američané se do konfliktu diplomaticky naplno vložili v roce 1995. V té době už začínaly být strany konfliktu vyčerpané, což usnadňovalo vyjednávání. Ukázka nerespektování OSN přišla po prvních útocích na bosenské Srby. Ti zajali desítky modrých příleb a používali je jako lidské štíty. A pak 13. července přišel jeden z nejčernějších a nejponižujících dnů v historii mírových misí. Bosenská Srbové obklíčili jednu z „chráněných oblastí“ v okolí Srebrenice, dobyli ji a zmasakrovali na osm tisíc Bosňáků. Oblast strážila nizozemská jednotka – nedostatečně vyzbrojená, s nedostatečným mandátem a protichůdnými rozkazy. Co se stalo, bylo popsáno mnohokrát.

Spojené národy a Západ obecně nechápaly, že jednotlivé strany bojující ve vnitřních konfliktech neměly zájem jednat upřímně, že nefungoval nátlak tak, jako během studené války, a že naopak místní „válečníci“ chtěli zatáhnout mnohonárodní jednotky do konfliktu, aby

z nich učinily buď zajatce, či aby je přinutily otevřeně se přiklonit na tu či onu stranu. Naivita byla ostatně jedním z důvodů, proč některé mírové mise tak okázale selhaly. Důkazem o poučení Západu v tomto ohledu byly nejprve masivní letecké útoky NATO (které mohly přijít mnohem dřív) proti bosenským Srbům v Bosně a Hercegovině a o několik let později letecké útoky na Srbsko kvůli humanitární katastrofě v Kosovu. Šlo o znovuoživení důležité lekce: když někdo hrozí silou, musí být připraven ji použít.

Kulturní napětí

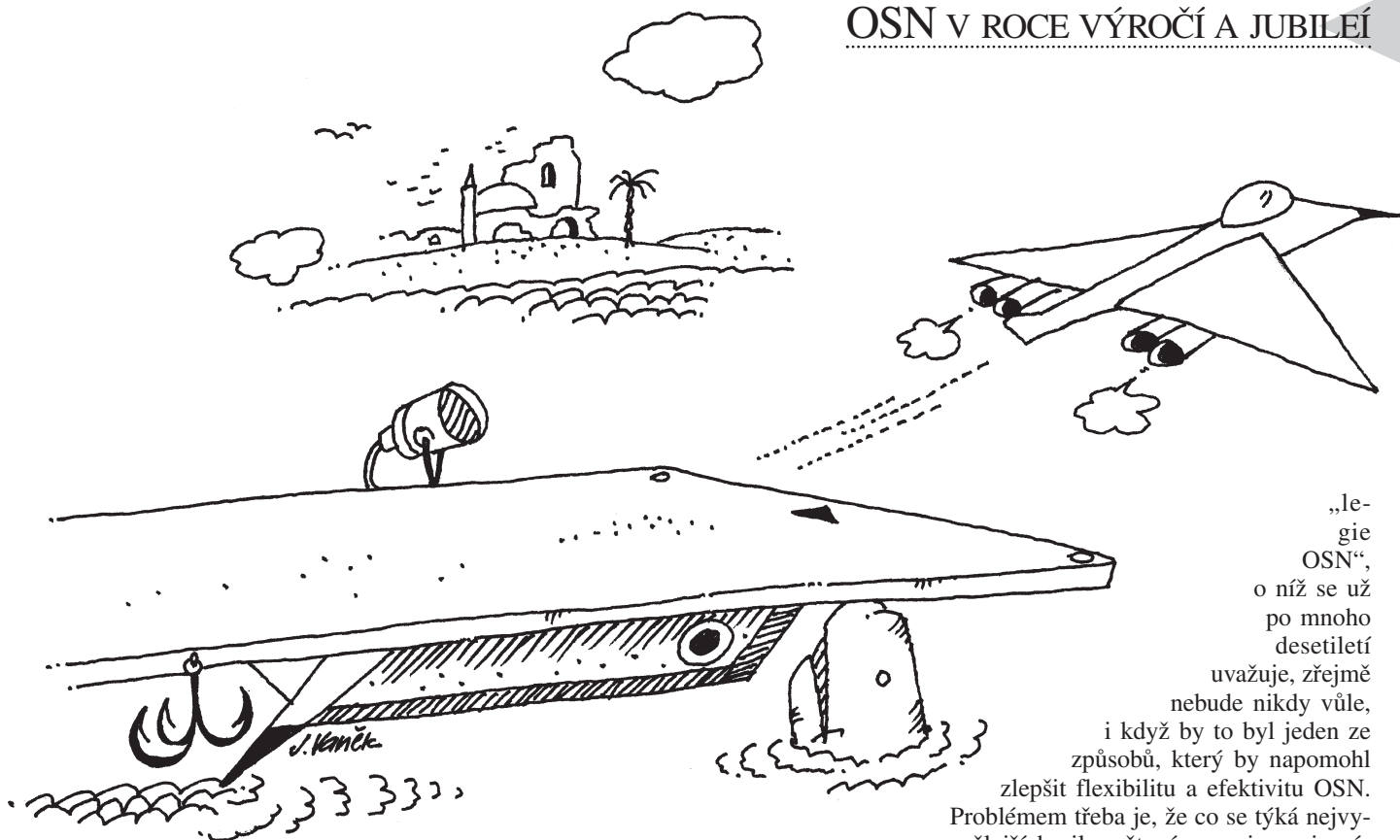
V prosinci 1995, po uzavření Daytonských mírových dohod, najely do Bosny a Hercegoviny mnohonárodní jednotky IFOR pod velením NATO (s mandátem OSN). Šlo o šedesát tisíc vojáků s robustním mandátem, kterým se podařilo ukončit krveprolití.

Úspěšnou akcí však provázela jedna z častých nešťastných komplikací jakékoli mírové mise či mise na vynucení míru. Politický tlak na to, aby byla akce co nejkratší. Administrativa prezidenta Clintona slíbila, že mírové jednotky dokončí svou práci do roka. Když se ukázalo, že tato lhůta je naprosto nesmyslná, namísto toho, aby administrativa přestala dávat termíny, přišla v listopadu 1996 s dalším, a to červnem 1998.

Letos uplyne deset let od chvíle, kdy vojáci IFOR přijeli do Bosny. Podle všeho zde budou muset působit ještě řadu let. Samozřejmě, řada věcí se dala udělat mnohem rychleji, ale opatrnost, aby nevypuklo nové krveprolití, do kterého by se musely zapojit mnohonárodní jednotky, zvítězila.

Průběh mise však není bez problémů, i když ji vedlo NATO, které má mnohem lepší předpoklady pro provádění akcí na vynucení míru než OSN (jednotné procedury, velení a řízení, kompatibilita, sevcinnost a podobně). Poučení z této mise je důležité pro další podobné operace (nyní může být aktuální například pro misi ISAF v Afghánistánu) jak NATO, tak OSN a dalších organizací.

V tomto ohledu je velice přínosná komparativní studie *Warriors in Peacekeeping*, která se zabývá operacemi IFOR a SFOR na Balkáně z hlediska kulturních rozdílů, které vytvářejí napětí a ovlivňují fungování mnohonárodních misí. Autoři hovoří v případě Bosny o „strategických mírových operacích“. Což jsou takové operace, které jsou „na polovině cesty mezi tradičními mírovými operacemi

a operacemi na vynucení míru, typově vypadající jako Operace Pouštní bouře¹⁶⁾

Tyto operace jsou komplexnější než tradiční mírové akce, jsou náročnější, vyžadují, aby vojáci měli mnohem robustnější mandát (větší než pouhá sebeobrana), velitel a zejména praporčíci a nižší důstojníci v terénu musejí být schopni jednat samostatně a podobně. Tím se samozřejmě vytvářejí nové třecí plochy.

Nejde pouze například o očekávané napětí mezi jednotkami členských států NATO a nečlenských zemí vycházejících například z rozdílného vybavení, platových podmínek, jazykových bariér a podobně, ale i o problémy mezi členskými zeměmi aliance. Ze studií například vyplývá, že některé evropské kontingenty si stěžují na Američany. Třeba Dánové sledovali spolupráci s veliteli americké armády za komplikující faktor.¹⁷⁾ Zajímavá je například i nizozemská zkušenost týkající se mezinárodní spolupráce.

„Na mezinárodním velitelství mnohonárodních brigád bylo příliš mnoho vysokých hodností. Francouzi a Britové vyslali do mezinárodního štábu vysoké důstojníky, aby si zajistili vliv na rozhodování v nejvyšších patrech. Z nizozemské perspektivy tato praxe vyústila v inflaci hodností: podplukovníci dělali práci, kterou v Nizozemsku normálně dělá kapitán.“¹⁸⁾

Problémů provázejících jakékoli mnohonárodnostní operace je mnoho. Z porovnávání zkušeností operací vedených NATO a OSN vyplývá, že členské země aliance jsou lépe uzpůsobené pro mírové operace či operace na vynucení míru, nicméně i přesto, kulturní a další odlišnosti zpomalují a komplikují průběh operací.

Tato tvrzení neznamenaají, že by OSN měla přestat provádět mírové operace. I když těžiště mírových operací bude v akcích typu Bosna a Hercegovina (po Daytonu), Kosovo (KFOR) či Afghánistán (ISAF), přesto zde bude existovat prostor pro řadu menších misí. Doporučení v Brahimiho zprávě jsou dostatečná pro to, aby mohly být tyto mise čistě pod vlajkou OSN do budoucna úspěšné.

Dá se předpokládat, že při strategických mírových misích či misích na vynucení míru budou sehrávat hlavní roli organizace typu NATO, ECOWAS (do budoucna možná i EU) nebo regionální hegemoni (Austrálie, Japonsko). Jejich schopnosti účinně a rychle zasáhnout jsou a budou mnohem větší než možnosti OSN.

Do budoucna by však bylo dobré uvažovat o vytvoření sil, které by byly schopny mnohem efektněji zasahovat v strategických mírových operacích. K vytvoření

„legie OSN“, o níž se už po mnoho desetiletí uvažuje, zřejmě nebude nikdy vůle, i když by to byl jeden ze způsobů, který by napomohl zlepšit flexibilitu a efektivitu OSN.

Problémem třeba je, že co se týká nejvyšších sil, světová organizace je závislá na jednotkách, které jednotlivé země nenabízejí pouze jí, ale například i NATO a v Evropě i Evropské unii, takže v případě potřeby nemusejí být k dispozici.

Evropská unie by ale mohla do budoucna vytvořit profesionální vojensko-policijní jednotky. Nebyly by poskládané z národních příspěvků, ale z dobrovolníků, kteří by měli vojenské zkušenosti a dostali by policijní výcvik (rozmístěny by byly v různých zemích EU). Tyto jednotky by mohly být používány nejenom při mírových misích, ale nasazovány i v rámci Unie, například při přírodních katastrofách či sportovních akcích typu olympiáda v Řecku.

Nasazování těchto lehce vyzbrojených jednotek v zahraničních misích by uvolnilo ruce lépe vyzbrojeným národním jednotkám. I když by musely zůstat v oblasti jako podpora vojensko-policijních sil pro případ krize (viz výbuch násilí v Kosovu), nemuselo by jich tam být tolik jako dnes, kdy se jimi plývá. To, že by šlo o koherentní jednotku, by samozřejmě usnadňovalo její nasazování a odstranila by se řada napětí přirozeně vznikajících v mnohonárodních jednotkách.

frantisek.sulc@lidovky.cz

¹⁾ Cit. dle Martin Gilbert, Dějiny dvacátého století, 1900–1933, svazek 1, NLN 2005,

str. 18–21, 582 a John K. Fairbank, Dějiny Číny, NLN 1998, str. 266–268.

²⁾ UNTSO se sestává ze 152 vojenských pozorovatelů, 101 mezinárodního občanského zaměstnance, 120 místních civilistů, rozpočet pro rok 2005 je 29,04 milionu amerických dolarů. org/Depts/dpko/dpko/index.asp

⁴⁾ Například operace v belgickém Kongu na počátku šedesátých let, kde měly modré přílby dohlížet na stahování belgických sil a přechod země k nezávislosti, ale zcela nepřipravené se ocitly uprostřed občanské války a nebyly prakticky schopné provést žádnou akci, aniž by se nepřiklonily na jednu či druhou stranu.

⁵⁾ Tony Judt, The New World Order, The New York Review of Books, Volume 52, Number 12, July 14, 2005.

⁶⁾ K dispozici na internetové adrese: <http://www.un.org/peace/reports/peace-operations/>

⁷⁾ Report of the Panel on United Nations Peace Operations, str. ix

⁸⁾ Angola, Středoafriická republika, Čad, Demokratická republika Kongo, Libérie, Mozambik, Namíbie, Rwanda, Sierra Leone, Somálsko a Západní Sahara.

⁹⁾ Mise UNTAG (duben 1989 – 21. března 1990): 4493 vojáků, 1500 policistů, necelých 2000 mezinárodních a místních zaměstnanců, 19 obětí, rozpočet 368,6 milionu dolarů.

¹⁰⁾ Mise ONUMOZ (prosinec 1992 – prosinec 1994): 6576 vojáků, 1087 policejních pozorovatelů, 24 obětí, rozpočet 492,6 milionu dolarů.

¹¹⁾ Operace UNOSOM I (duben 1992 – březen 1993): nejvyšší počty (54) vojenských pozorovatelů, a 839 vojáků a civilistů a UNOSOM II (březen 1993 – březen 1995): nejvyšší počty – 28 tisíc vojáků a civilistů plus přibližně 2800 lidí mezinárodního a místního personálu.

¹²⁾ Zahynulo 18 Američanů a podle odhadů až stovky Somálců.

¹³⁾ Mise UNAMIR (říjen 1993 – březen 1996). Genocida ve Rwandě proběhla na jaře a v létě 1994, síla kontingentu OSN měla být v té době přibližně 2548 vojáků, 2217 dalších jednotek, 331 vojenských pozorovatelů a 60 policistů (jednu chvíli bylo dokonce schváleno celkem 5500 vojáků). Těchto stavů mise nikdy ovšem nedosáhla, ba právě naopak. Vělitel sil Roméo Dallaire si na to mnohokrát stěžoval. Například 19. června 1994, v době už končící genocidy, měl velet 4600 vojákům, ale ve skutečnosti disponoval pouze 503 vojáky.

¹⁴⁾ Roméo Dallaire, Shake Hands with the Devil, The Failure of Humanity in Rwanda, Random House Canada, 2003, str. 76.

¹⁵⁾ Chorvatsko, Bosnu a Hercegovinu, Makedonii, Srbsko a Černou Horu se styčným úřadem ve Slovinsku.

¹⁶⁾ Jean Callaghan a Mathias Schönborn (ed.), Warriors in Peacekeeping, Points of Tension in Complex Cultural Encounters, George C. Marshall European Center for Security Studies, LIT Verlag Münster, 2004, str. 19.

¹⁷⁾ Ibid., str. 106–107.

¹⁸⁾ Ibid., str. 157–158.

Komu zvoní hrana aneb co dál s Poručenskou radou OSN

VERONIKA BÍLKOVÁ

Poručenská rada náleží spolu s Valným shromážděním, Radou bezpečnosti, Hospodářskou a sociální radou, Mezinárodním soudním dvorem a Sekretariátem mezi šest hlavních orgánů OSN. Od zániku poručenské soustavy, k jejíž správě byla zřízena, neplní ovšem žádné funkce a existuje jen formálně. Daný stav se jeví jako problematický, a nabízí se proto otázka, jakým způsobem a zda vůbec lze Poručenskou radu využít v podmínkách dnešního světa.

Původní poslání Poručenské rady OSN

Poručenská rada vznikla po přijetí rezoluce Valného shromáždění 64 (I) ze dne 14. prosince 1946 a své první zasedání konala na jaře roku 1947. Její úkoly, pravomoci a složení upravila nicméně již v roce 1945 Charta OSN ve své kapitole XIII (a částečně XII). Charta Radě uložila, aby dohlížela na řádné fungování mezinárodní poručenské soustavy,¹⁾ tvořené nesamosprávnými územími označovanými jako území poručenská. Mezi ta se mohla zařadit:

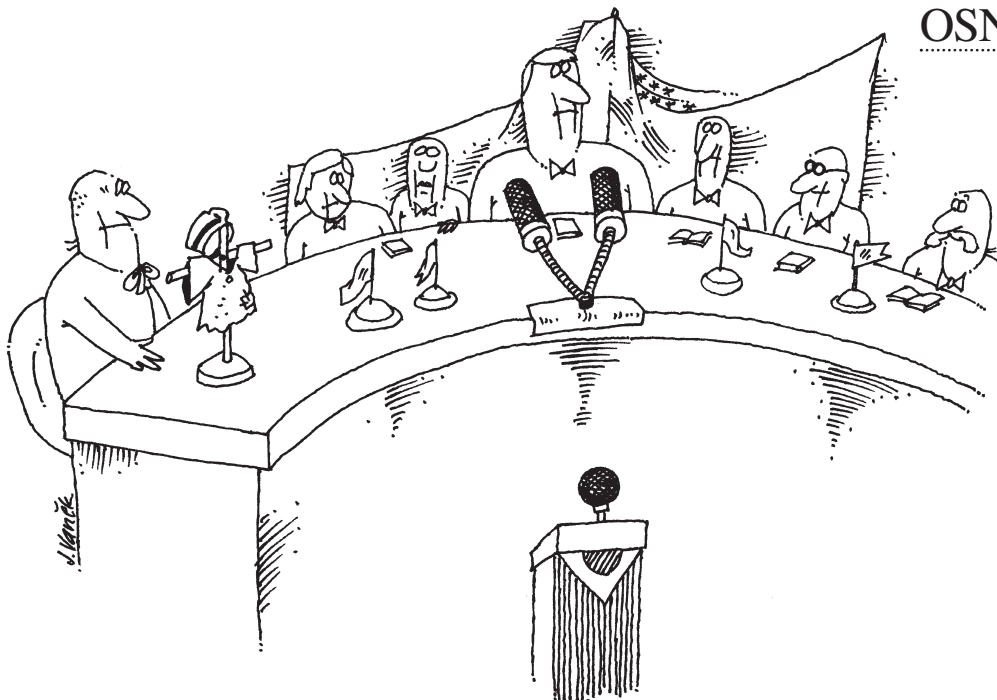
- území, která se v meziválečném období nacházela pod mandátem Společnosti národů;
- území odloučená od nepřátelských států po roce 1945;
- území dobrovolně podřízená poručenské soustavě spravujícím státem.

Konkrétní podmínky zapojení do soustavy zakotvovaly poručenské dohody schvalované Valným shromážděním, popř. Radou bezpečnosti. V praxi tvořila většinu poručenských území (10 z 11) bývalá mandátní území. Jediným případem území ‚odloučeného‘ se stalo Italské Somálsko, které však zůstalo nadále až do získání nezávislosti ve správě Itálie.²⁾ Z rozhodnutí spravujícího státu nebylo soustavě podřízeno žádné území, byť se o tom uvažovalo např. ve vztahu k Indii, Indonésii, Íránu nebo polárním oblastem.

Poručenská soustava sledovala několik cílů. Prvním bylo přispívat k mezinárodnímu míru a bezpečnosti, což se odrazilo zvláště ve zřízení tzv. strategických oblastí spadajících do kompetence Rady

bezpečnosti. Dále měla soustava podporovat politický, hospodářský a sociální pokrok obyvatel poručenských území, rozvoj jejich vzdělání a postupný vývoj k samosprávě či nezávislosti. O tom, zda území získá nezávislost, nebo pouze samosprávu, rozhodovalo jeho obyvatelstvo. To se většinou přiklonilo k první variantě, a téměř všechna území se proto během doby přeměnila v samostatné státy.³⁾ Časový plán, do kdy se tak mělo stát, nebyl s výjimkou Somálska⁴⁾ určen, Valné shromáždění ale v rezoluci 226 (III) z roku 1948 vyzvalo spravující státy, aby vývoj k samosprávě či nezávislosti urychlily. Konečně, soustava měla napomáhat posilování úcty k lidským právům a základním svobodám a zajišťovat na poručenských územích členským státům OSN a jejich příslušníkům rovné nakládání v sociální, ekonomické a obchodní sféře.

Poručenská rada dbala o to, aby byly všechny uvedené cíle řádně naplňovány a aby spravující stát dodržoval poručenskou dohodu. Disponovala přitom několika nástroji kontroly. První tvořily zprávy předkládané každoročně spravujícím státem, které byly vypracovány podle dotazníku navrženého Radou. Dotazník obsahoval 247 otázek týkajících se např. respektu k lidským právům či odhadovaného termínu ukončení poručenství. Druhým nástrojem byly písemné a ústní petice podávané obyvateli poručenských území, popř. jinými subjekty. Petic dostávala Poručenská rada celou řadu, což ji v roce 1952 vedlo ke zřízení stálého výboru pro petice. Třetí nástroj představovaly návštěvy poručenských území zvláštní-

mi, zpravidla čtyřčlennými misemi Rady. Návštěvy se konaly pravidelně každé tři roky nebo častěji podle potřeby. Pluralita zdrojů informací daná vzájemnou odlišností kontrolních nástrojů umožňovala Poručenské radě udělat si o situaci na poručenských územích co nejpresnější představu. Zvyšovala navíc obecnou legitimitu fungování poručenské soustavy, neboť poskytovala prostor k vyjádření všem relevantním aktérům.

Poručenskou radu tvořili zástupci států spravujících poručenská území, všech stálých členů Rady bezpečnosti a dalších států zvolených na tříleté období Valným shromážděním. Toto složení odpovídalo tzv. principu rovnováhy, podle něhož mělo být členství rozděleno rovným dílem mezi spravující a nespravující státy. Postupné osamostatňování poručenských území, v důsledku něhož se počet členů Rady průběžně měnil, nedovolil ovšem striktní dodržování principu, neboť spravujících států neustále ubývalo. V roce 1968 se jejich počet snížil na dva (Austrálie a USA) a po roce 1975, kdy získala nezávislost Nová Guinea, zbyl pak již jen jediný (USA). Od té doby zasedali v Poručenské radě výlučně stálí členové Rady bezpečnosti. Orgán se v souladu se svým jednacím řádem scházel periodicky dvakrát, resp. od roku 1962 jednou za rok a rozhodoval prostou většinou hlasů. Neexistovalo zde právo veta.

V rámci struktury OSN měla Poručenská rada ambivalentní postavení. Na straně jedné ji článek 7, odst. 1 Charty OSN zařadil mezi hlavní orgány OSN, na straně druhé však kapitoly XII a XIII Charty

její status významně omezily a téměř výlučně ji podřídily Valnému shromáždění a, ve vztahu ke strategickým oblastem, Radě bezpečnosti. Jediná aktivita, kterou mohla Rada vykonávat samostatně, spočívala ve vypracování dotazníku, jenž sloužil jako vzor spravujícím státům při podávání každoročních zpráv. V ostatních oblastech fungovala Rada spíše jako pomocný orgán, byť si přinejmenším v určitých obdobích vydobyla značnou míru faktické nezávislosti.

Poručenská rada spravovala původně jedenáct území, která se nacházela jednak v Africe, jednak v Oceánii (viz Tabulka). Během druhé poloviny 20. století se všechna tato území osamostatnila. Poslední z nich, Palau, získalo nezávislost v roce 1994.⁵⁾ V návaznosti na tuto událost suspendovala Poručenská rada své aktivity (od 1. listopadu 2004) a její členové schválili změnu jednacího řádu,⁶⁾ podle níž se zasedání orgánu nadále nekonají každý rok, ale jen příležitostně v případě potřeby. Taková potřeba zatím nenastala, a Poručenská rada tak již přes deset let existuje čistě formálně, aniž by plnila jakékoli úkoly a aniž by se scházela.

Scénáře možného budoucího osudu Poručenské rady OSN

Diskuse o tom, co dělat s Poručenskou radou po zániku poručenské soustavy, probíhají již od počátku 90. let, a to na rovině politické i odborné. V roce 1991 se otázkou prvně zabývalo Valné shromáždění, do jehož agendy pak bylo téma *Revize role Poručenské rady* oficiálně zařazeno v roce 1995. Ve stejném roce vyzval

generální tajemník OSN Butrus Butrus-Ghálí státy, aby k tématu předložily komentáře. Ohlas byl minimální⁷⁾ a problematika následně ustoupila do pozadí. Debatu o ní opět otevřel až současný generální tajemník OSN Kofi Annan, který se Poručenskou radou zabývá ve svých komplexních návrzích na reformu světové organizace.⁸⁾ Vzhledem k tomu, že část návrhů teprve bude předmětem jednání, zůstává zatím osud Rady otevřený. V úvahu přitom přicházejí (kromě pokračování dnešní situace, která se však zdá únosná málokomu) dva scénáře: zachování Poručenské rady při změně jejího mandátu a definitivní zrušení tohoto orgánu.

1. Zachování Poručenské rady OSN při změně jejího mandátu

První scénář předpokládá, že by Poručenská rada zůstala zachována a byla by pověřena novými úkoly. Nejčastěji se v tomto kontextu zvažuje správa post-konfliktních oblastí a dohled nad životním prostředím a globálními statky. Příležitostně se objevují rovněž návrhy jiné.

Správa post-konfliktních oblastí

Asi nejlépe uzpůsobena se Poručenská rada jeví ke správě post-konfliktních oblastí, jež jsou dočasně podřízeny kontrole OSN. Jednalo by se o výkon správy (jménem světové organizace) v pravém slova smyslu, nikoli pouze o dohled nad spravující mocí, jak tomu bylo v případě poručenských území. O takovémto využití Poručenské rady se poprvé diskutovalo již koncem 40. let, kdy se mezinárodní společenství pokoušelo vyřešit problém právního statusu Jeruzaléma.⁹⁾ V dalších desetiletích se pak myšlenka opakovaně vracela, a to např. v souvislosti s Namibií, Somálskem, Libérií, Kosovem, Východním Timorem nebo Irákem. Podporu jí vyjádřili mnozí experti, podle nichž by se Rada měla transformovat v „moderní řídicí centrum pro sebeurčení“,¹⁰⁾ které by také sehrávalo ústřední úlohu při rekonstrukci tzv. zhroutených států (failed states).

Někdy bývá uváděno, že Poručenská rada by se nové role mohla ujmout okamžitě, aniž by bylo třeba měnit Chartu OSN. Tento přístup je sporný, a to přinejmenším ze tří důvodů.¹¹⁾ Za prvé, článek 78 Charty nedovoluje podříditi režimu poručensství „území, jež se stanou členy OSN“. Mezi ta dnes patří všechny suverénní státy a rozšíření pravomocí Rady ve vztahu k některému z nich by tak asi vyžadovalo těžko představitelné předchozí vyloučení státu z OSN. Za druhé, Charta označuje za jeden z cílů poručensství dosa-

žení samosprávy či nezávislosti území. To se ale v případě mnoha post-konfliktních oblastí (např. Kosova) chápe jako nežádoucí a odporující zásadě teritoriální integrity států. Za třetí, problémy vyvolávají konkrétní modalita výkonu správy. Při aplikaci kapitol XII-XIII v jejich stávajícím znění by totiž OSN nejspíš musela uzavírat poručenskou dohodu sama se sebou a Poručenská rada by fungovala současně jako správce (předkládající zprávy) i kontrolor (posuzující obsah zpráv). Absurdnost těchto závěrů potvrzuje, že rozšíření mandátu Poručenské rady je beze změny Charty OSN stěží realizovatelné.

O tom, zda by takovou změnu bylo vhodné provést a zda by Poručenská rada vůbec měla být pověřena správou post-konfliktních oblastí, panují spory. Proti mluví několik faktorů, z nichž je třeba zmínit alespoň odmítavé reakce,¹²⁾ které koncepce poručenství vyvolává v rozvojových zemích, pro než je neoddelitelně spjata s érou kolonialismu. Idea poručenství se zkrátka „nemůže zbavit své imperiální minulosti, bez ohledu na to, jak je osvěcná a dobře myšlená, protože náleží ke způsobu chování, který je imperiální samotnou svou podstatou“.¹³⁾ To platí tím spíše za situace, kdy by výkon správy zajišťoval orgán tvořený výlučně stálými členy Rady bezpečnosti, s dominancí států Severu. Všechna uvedená fakta nasvědčují tomu, že první návrh na změnu mandátu Poručenské rady není nejšťastnější. Zřejmě právě proto od něj také mezinárodní společenství poslední dobou upouští.

Dohled nad životním prostředím a globálními statky.

Druhý návrh počítá s tím, že by Poručenská rada mohla vykonávat dohled nad životním prostředím a globálními statky (mořské dno, kosmický prostor aj.). Těmito tématy se přes jejich rostoucí význam nezabývá žádný z hlavních orgánů OSN a nenacházejí se ani v centru pozornosti světové organizace. Již v roce 1991 prohlásil tehdejší předseda Valného shromáždění, že „... Poručenská rada by měla pro lidstvo spravovat jeho společné dědictví a společné záležitosti: životní prostředí, ... mořské zdroje a zdroje mořského dna, ovzduší a práva budoucích generací“.¹⁴⁾ Shodný názor obsahovaly některé komentáře států předložené na výzvu Butrus-Ghálího v roce 1995 a původně se k němu klonil i Kofi Annan. Doplnění mandátu o environmentální agendu dále prosazují nezávislí odborníci a během Fóra tisíciletí v roce 2000 jej podpořila významná část nevládního sektoru.

Realizaci návrhu se do cesty staví dva problémy. Za prvé, není zcela jasné, co konkrétně by Poručenská rada při dohledu nad životním prostředím a globálními statky měla dělat a jakými nástroji by při tom disponovala. Tyto sféry nejsou totiž dosud komplexně regulované a s jejich správou existují minimální zkušenosti.¹⁵⁾ Za druhé, Poručenská rada by nově vykonávala zcela odlišné aktivity, než jakým se věnovala v minulosti, a proto by bylo nutné výrazně změnit Chartu OSN. Úprav by musela doznat ustanovení týkající se úkolů a pravomocí Rady i jejího vztahu k dalším orgánům. Za přehodnocení by stálo též složení orgánu, neboť stav, kdy by o důležitých otázkách obecného zájmu rozhodoval pouze úzký okruh stálých členů Rady bezpečnosti, by se jistě většině států nezdál přijatelný. Zmíněné úpravy by přitom natolik změnily charakter Poručenské rady, že mezi stávajícím a novým orgánem by nejspíš existovala shoda jen v názvu. Efektivita takové transformace, jejíž směr a cíle navíc nejsou ujasněny, se zdá diskutabilní. To si nepochybně uvědomuje též mezinárodní společenství, které se návrhem postupně přestává zabývat.

Další návrhy

V uplynulých letech vznikly i další návrhy možného využití Poručenské rady. Např. autoři Childers a Urquhard ve své práci *Obnova systému OSN (1994)*¹⁶⁾ doporučili, aby se Poručenská rada přejmenovala na *Radu OSN pro diverzitu, zastoupení a vládu* a zaměřila se na zajišťování mírového soužití mezi různými etnickými a kulturními skupinami. Generální tajemník OSN Kofi Annan zase ve své reformní zprávě *Obnova OSN: Program reformy (1997)* předpokládal, že by Poručenská rada mohla mimo jiné řídit komunikaci mezi OSN a občanskou společností, a to zvláště v otázkách všeobecného zájmu, jejichž řešení vyžaduje účast veřejného i soukromého sektoru na všech úrovních. Ani jeden z těchto návrhů nebyl podrobně rozpracován a nezískal větší podporu.

2. Zrušení Poručenské rady OSN

Druhý scénář budoucího osudu Poručenské rady počítá s definitivním zrušením tohoto orgánu. Důvody, o něž se scénář opírá, jsou prosté a logické: Poručenská rada vznikla v konkrétním období (poválečná léta) a s přesným úkolem (dohled nad poručenskou soustavou). Poté, co se jí podařilo tento úkol úspěšně splnit, je její poslání završeno. Měla by proto zaniknout, neboť představuje historický relikt, který

nená v systému OSN místa. Iniciativu v tomto směru předložil již v roce 1994 Butrus Butrus-Ghálí¹⁷⁾ a následně ji podpořila řada států včetně některých stálých členů Rady bezpečnosti (např. USA). Pro zrušení Rady se vyslovili rovněž mnozí odborníci, expertní panel k reformě OSN¹⁸⁾ a ve zprávě *Ve větší svobodě* z března 2005 i Kofi Annan.

Proti uskutečnění daného scénáře, který se jinak těší značné popularitě, bývají uváděny dva argumenty. Podle prvního by nebylo správné rušit orgán, který ještě může plnit určité funkce (dle některého z výše zmíněných návrhů). Relevarci tohoto názoru zpochybňuje spjatost Poručenské rady s minulostí, její nedostatečná pružnost i vysoké náklady a nejistý výsledek jakékoli její transformace. Podle druhého argumentu není zrušení rozumné, protože by vyžadovalo změnu Charty OSN.¹⁹⁾ K té se přitom mezinárodní společenství staví opatrně, neboť se obává, že by mohla vyvolat lavinu a vést ke zhroutení celého systému světové organizace. Tento postoj snad byl opodstatněný v minulosti, ve světle chystané reformy OSN, která mimo jiné počítá i s revizí Charty, ale ztrácí na přesvědčivosti. Právě okamžik revize totiž nabízí vhodnou příležitost k tomu, aby byla z textu zakládajícího dokumentu světové organizace vypuštěna ustanovení, která se v podmínkách dnešního světa již nemohou uplatnit a jejichž změna by byla komplikovaná a nejistá. Články pojednávající o Poručenské radě mezi taková ustanovení nepochybně patří.

Poručenská rada OSN na konci své pouti?

Poručenská rada splnila svou historickou úlohu. Všechna poručenská území, na jejichž správu dohlížela, dosáhla během doby samosprávy či nezávislosti a dnes již nezbyvá ani jediné. Od poloviny 90. let se Rada nachází ve stavu „klinické smrti“, kdy nevykonává žádné funkce a neschází se. Udržovat ji v tomto stavu se, zvláště vzhledem k jejím minulým zásluhám, zdá poněkud nedůstojné. Snažit se uměle ji oživit a přimět ji, aby re-orientovala svou pozornost na otázky, které jí nikdy nebyly blízké, je trochu riskantní. Asi nepřijatelněji tak vyznívá scénář definitivního zrušení orgánu, k němuž by došlo v rámci širšího procesu reformy světové organizace zahrnujícího revizi Charty OSN.

Psáno v srpnu 2005

bilkova@iir.cz

Tabulka: Přehled poručenských území

	Název území	Předchozí status	Spravující stát	Trvání	Současný status
1.	Kamerun (Britský)	Mandát B	Velká Británie	1946–1961	Sever součástí Nigérie, jih součástí Kamerunu
2.	Kamerun (Francouzský)	Mandát B	Francie	1946–1960	Kamerun
3.	Nauru	Mandát C	Austrálie ¹	1947–1968	Nauru
4.	Nová Guinea	Mandát C	Austrálie	1946–1975	Papua-Nová Guinea (po spojení s australským nesamosprávným územím Papua)
5.	Poručenské území Tichomořských ostrovů	Mandát C	USA		
	Marshallovy ostrovy		USA	1947–1990	Marshallovy ostrovy
	Mikronésie		USA	1947–1990	Federativní státy Mikronésie
	Palau		USA	1947–1994	Palau
	Severní Mariany		USA	1947–1990	Severní Mariany (přidružený stát USA)
6.	Rwanda-Urundi	Mandát B	Belgie	1946–1962	Rwanda, Burundi
7.	Somálsko	Italský protektorát	Itálie	1950–1960	Somálsko (po spojení s britským Somálskem)
8.	Tanganjika	Mandát B	Velká Británie	1946–1961	Tanzánie (po spojení s britským protektorátem Zanzibar)
9.	Togo (Britské)	Mandát B	Velká Británie	1946–1957	Ghana (po spojení s britskou kolonií a protektorátem Zlaté pobřeží)
10.	Togo (Francouzské)	Mandát B	Francie	1946–1960	Togo
11.	Západní Samoa	Mandát C	Nový Zéland	1946–1962	Samoa

¹ Austrálie spravovala Nauru jménem svým, Nového Zélandu a Velké Británie.

¹) Poručenská soustava představovala určitou obdobu mandátní soustavy, která existovala mezi dvěma světovými válkami a byla spravována Stálou mandátní komisí. Na rozdíl od Poručenské rady nepatřila tato komise mezi hlavní orgány Společnosti národů a měla expertní, nikoli politický charakter. Rozdíly existovaly i mezi oběma soustavami, mandátní soustava např. neměla přímo za úkol přispívat k udržování mezinárodního míru a bezpečnosti.

²) ‚Odloučení‘ se dále zvažovalo např. v případě Libye, Etiopie, Koreje nebo Kurilských ostrovů.

³) Výjimku v tomto směru představují např. Severní Mariany, které mají status státu přidruženého k USA.

⁴) Somálsko mělo dosáhnout nezávislosti deset let po schválení poručenské dohody (rezoluce Valného shromáždění OSN 289 (IV) z roku 1949).

⁵) Rezoluce Poručenské rady 2199 (LXI) z 25. května 1994.

⁶) Rezoluce Poručenské rady 2200 (LXI) z 25. května 1994.

⁷) Ve stanoveném termínu komentář dodalo jen 19 států. Většina (11) se klonila ke zrušení

Poručenské rady, menšina (8) doporučovala její zachování při změně mandátu.

⁸) Zprávy *Renewing the United Nations: A Programme for Reform*, UN Doc. A/51/950, 14 July 1997, par. 84–85; a *In larger freedom: towards development, security and human right for all*, UN Doc. A/59/2005, 21 March 2005, par. 218.

⁹) Viz UN Doc. A/RES/303 (IV), *Palestine: Question of an International regime for the Jerusalem area and the protection of the Holy Places*, 9 December 1949. Rezoluce předpokládala přeměnu Jeruzaléma v samostatný celek (*corpus separatum*) podřízený zvláštnímu mezinárodnímu režimu, jehož správu měla jménem OSN zajišťovat Poručenská rada. Po vypuknutí bojů na Blízkém východě byl plán opuštěn.

¹⁰) D. J. Scheffer, *How the UN Deal with the Dangerous Pieces*, International Herald Tribune, 31. 1. 1992, str. 6.

¹¹) Viz R. E. Gordon, *Some Legal Problems with Trusteeship*, Cornell International Law Journal, Vol. 28 (2), Spring 1995, str. 301–347.

¹²) Viz S. Mohamed, *From Keeping Peace to Building Peace: A Proposal for a Revitalized*

United Nations Trusteeship Council, Columbia Law Review, Vol. 105, 2005, str. 809–840.

¹³) W. Bain, *Between Anarchy and Society: Trusteeship and the Obligations of Power*, Oxford University Press, Oxford, 2003, str. 192.

¹⁴) *Concluding Statement by the General Assembly President*, UN Doc. A/45/PV.82, 1991, str. 21.

¹⁵) Jisté těžkosti by navíc mohly vzniknout při vymezování vztahu k již existujícím režimům, např. režimu mořského dna (spravovaného Mezinárodní organizací pro mořské dno).

¹⁶) E. Childers, B. Urquhart, *Renewing the United Nations System*, Dag Hammarskjöld Foundation, Uppsala, 1994.

¹⁷) *Report of the Secretary-General on the Work of the Organization*, UN Doc. A/49/1, 2 September 1994, str. 7.

¹⁸) *A more secure world: our shared responsibility, Report of the High-level Panel on Threats, Challenges, and Change*, UN Doc. A/59/565, 2 December 2004, par. 299.

¹⁹) Ke změně Charty OSN je podle článku 108 nutné schválení dvěma třetinami členů Valného shromáždění a ratifikace dvěma třetinami členů OSN včetně všech stálých členů Rady bezpečnosti.

Česká zahraniční politika

2. část

1993–2005

VLADIMÍR HANDL
OTTO PICK

od „návratu do Evropy“ k evropeizaci

**Redakce Mezinárodní politiky přináší závěrečnou část studie o dosa-
vadní bilanci české zahraniční politiky, kterou Ústav mezinárodních
vztahů původně vydal jako policy paper, a to s cílem zpřístupnit text
širší a zainteresované veřejnosti. Text prošel redakční úpravou a je
mírně zkrácený.**

Podmínkou úspěšnosti české politiky jako státu EU je vysoká úroveň analytické a koncepční práce, konstruktivní dialog mezi politickými stranami i mezi vládními a nevládními aktéry, efektivně zacílený aktivismus české diplomacie, široká společenská podpora a efektivní koordinace působení České republiky a jejích subjektů.

Náročnost současného období spočívá nejen v tom, že procesy evropeizace a globalizace dále posilují zmíněné rozmýšlení dělicí linie mezi vnitřní a zahraniční politikou. V České republice je navíc málo rozvinutá tradice pluralitní debaty o mezinárodních vztazích, celkově *nevyzrálá politická kultura* nestimuluje hledání konsensu jdoucího nad rámec bezprostředních a očividných zájmů. Politické strany, veřejnost a média věnují daným otázkám pozornost jen výběrově; rostoucí vzdálenost mezi veřejností a politikou otevírá otázku legitimacy zahraničněpolitických aktivit země. Reakce sdělovacích prostředků a veřejnosti na nedávné potíže vládní koalice ukázala, že nadále převládá neznalost, pokud jde o podstatu zahraniční politiky a o to, jak se ve skutečnosti zahraniční politika každodenně provádí.

Je ovšem nutné zdůraznit, že i ostatní aktéři mezinárodních vztahů, včetně EU a NATO a jejich „starých“ členských zemí, musejí nově formulovat své koncepční představy a reformovat své zahraničněpolitické instrumenty. Jestliže vycházíme

z toho, že je EU v současnosti nejvýznamnějším politickým aktérem na evropském kontinentu, pak současná situace dává České republice *šanci podílet se poprvé na zásadní redefinici evropské politiky z jejího integrovaného středu.*

Jako každý členský stát EU má Česká republika více cest pro uplatňování svých politických představ a pro aktivní působení v EU i mimo ni.

Jednomyslný způsob přijímání zahraničněpolitických a vojensko-bezpečnostních rozhodnutí v EU dává možnost *prosazovat vlastní názor i v přímé opozici vůči velkým státům a EU* jako takové. Důrazné vymezení a dobře argumentovaná individuální pozice může za jistých okolností přístup EU podstatně ovlivnit (viz přístup Polska k volbám na Ukrajině).

Na druhé straně ovšem daný stav nutně konzervuje EU jako „mechanismus na výrobu konsensu“. Existuje tedy velký tlak ve směru k vytváření složitých, vzájemně provázaných kompromisů. Většinou proto platí, že neefektivněji lze politiku EU *ovlivňovat aktivní diplomacií v rámci „hlavního proudu“*, neboli z „hlavního pole“ zemí EU.

- Hlavním nástrojem české politiky v rámci EU bude vytváření zájmových koalic „podobně smýšlejících“ zemí, zejména mezi menšími a středně velkými státy.

- V každém případě by měla česká politika na úrovni EU *zvyšovat transparent-*

nost, veřejnou informovanost, a tak aktivně otevírat prostor zejména pro nestátní aktéry, kteří mají zájem a kapacity věnovat se oblastem, jež jsou (třeba i dočasně) na okraji pozornosti státní politiky.

Česká republika již ukázala, že umí využívat různých přístupů. Taková volba je jak legitimní, tak racionální. Rozhodnutí, kdy a v jakých otázkách bude použita ta která strategie, by ovšem mělo vycházet ze zcela jasně vymezených postojů vůči daným tématům a regionům.

Předpoklady úspěšnosti české zahraniční politiky

Širší konsensus

Širší parlamentní a veřejná podpora dává prioritám zahraniční politiky potřebnou legitimitu, prostor pro manévr, zajišťuje kontinuitu a zvyšuje důvěryhodnost v zahraničí. Současná shoda politické agendy buď ještě užší (defenzivní vztah k Německu, reforma zemědělské politiky EU atd.), nebo velmi obecná (zajištění bezpečnosti a prosperity země). *Dosažení širší shody při formulování nové strategické agendy české zahraniční politiky tak bude obtížnější než na počátku 90. let.* Bude ztíženo zejména ideologickým rozdělením české politiky v integračních a euro-atlantických tématech a nedostatečným zájmem o zahraniční politiku. Z dlouhodobého hlediska je předpokladem širší společenské shody rozvoj veřejné diskuse, zvyšování veřejné informovanosti a obecné vzdělanosti v oblasti zahraniční politiky a mezinárodních vztahů.

Efektivní koordinace vnějších vztahů a zajištění zdrojů

Předkládaný text vlastně nejedná o otázkách spojených s výkonem MZV, ale plnění úkolů, které naznačuje, musí vycházet z účinných organizačních základů, odpovídajících požadavkům doby. Tradiční geografické a tematické rozložení odborů, které čas od času prochází kosmetickou úpravou, již nezaručuje efektivní činnost diplomacie ve 21. století. Proto by měla co nejdříve proběhnout odborná debata o funkčnosti MZV v souvislosti s reformou státní správy, která leží na stole již několik let. V tomto kontextu by se mohlo uvažovat o zřízení styčných bodů na MZV pro spolupráci s krajskou samosprávou, s nevládními organizacemi, a především s orgány Parlamentu ČR.

- Tradiční hierarchická struktura dělby práce a koordinace, na jejímž vrcholu stojí ministerstvo zahraničí, by měla být doplněna *koordinací horizontální, zaměřenou na průřezové politické oblasti a témata;*

občanů ČR se zahraničně-politickým vzděláním a mezinárodními profesionálními i osobními vztahy, podpora vzniku mezinárodních odborných, kulturních a zájmových komunit a „sítí“; rozvoj společenského a odborného diskurzu o hlavních otázkách zahraniční politiky a mezinárodních vztahů; rozšiřování teoretické a analytické

základny pro úvahy o české zahraniční politice.

- V zájmu doladění systému podpory českého exportu by bylo vhodné prohloubit odbornou přípravu odpovědných pracovníků, která by mj. ozřejmila formy a principy spolupráce jednotlivých institucí a orgánů.
- Zásadní význam má *koordinace působení hlavních ústavních činitelů a institucí*. Vzájemně protichůdná stanoviska, zejména mezi prezidentem a vládou, jsou z dlouhodobého hlediska výrazem slabosti, nikoli zajímavé variantnosti české politiky.

Výběr priorit české politiky

České politické kruhy by se měly zásadně shodnout v zaměření politiky na několik zvláště blízkých oblastí a témat. Musí přitom vycházet z vyhodnocení množství faktorů politických, ekonomických, historických i kulturně psychologických. *Neujasněnost základního zaměření zvyšuje pravděpodobnost bezkonceptnosti, vlivu druhořadých, případně individuálních preferencí a partikulárních zájmů, přílišnou závislost na silnějších partnerech*. Nová zahraničněpolitická agenda by proto měla:

- definovat oblasti, kde chce Česká republika provádět aktivní, ofenzivní politiku,
- dále vymezit sféru, v níž budou převažovat reaktivní přístupy a
- celkově tak minimalizovat oblasti, v nichž bude převážně pasivní.

Prvky nové zahraničněpolitické agendy

Agenda politiky v Evropské unii musí jít dál, nežli naznačuje požadavek obhajoby bezprostředních praktických zájmů.

Česká republika neměla alternativu členství v EU a nemá alternativu efektivní a dynamicky se rozvíjející Evropské unii. Základ pro širší společenský konsensus nabízí sám charakter EU jako smíšený systém, který spojuje jak prvky nadnárodní, tak mezivládní; ani ústavní

smlouva EU poměr mezi oběma prvky zásadně nemění, respektive jej nově vyvažuje a posiluje národní kontrolní mechanismy ohledně dalšího posilování integrace (posílení principu subsidiarity, kontrolní funkce národních parlamentů).

• *I obecné preference české politiky musí ale vycházet ze zcela konkrétní analýzy*. Například při hledání poměru mezi suverenitou a integrací je nutné důsledně zohledňovat princip subsidiarity: tam, kde neexistuje efektivní řešení problému na národní úrovni, mění se požadavek zachování suverenity v samočůel a instrument politické manipulace (viz některé oblasti boje proti mezinárodní kriminalitě a terorismu).

• Veřejná podpora pro ústavní smlouvu EU naznačuje, že většina občanů vnímá Unii nejen jako ekonomický, ale také jako přirozený politický prostor. Poskytuje tak *aktivní české integrační politice poměrně solidní a stabilní podporu, z níž by mohl vzejít alespoň minimální konsensus ohledně budoucnosti EU. Spíše než zdrženlivý „dánský model“ jeví se jako efektivní nizozemský „euroaktivismus“*.

• České priority v oblasti Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU by měly vycházet mj. z definice aktivního, ofenzivního portfolia české zahraniční politiky vůči jednotlivým tématům a oblastem (viz níže), tak jak tomu již je v oblasti ochrany lidských práv.

Bezpečnostní agenda by se měla zaměřit především na posilování multilaterálních mechanismů a zajištění vlastní akceschopnosti.

Česká politika přitom musí hledat odpověď na otázky,

• jak přispět k obnově transatlantického spolenectví a přitom umožnit i efektivní rozvoj Evropské bezpečnostní a obranné politiky EU; základnou pro širší konsensus české politické scény by se mohla stát Bezpečnostní strategie EU. Z ní vyplývá obraz EU jako především politického aktéra („soft power“), jenž reaguje na požadavky mezinárodní bezpečnosti snahou o posilování své vojenské akceschopnosti – ovšem při zachování NATO a spojeneckých vazeb s USA;

• jak smířit rozdíly v přístupu USA a řady evropských zemí, včetně České republiky, k použití politických, ekonomických, mezinárodněprávních a vojenských instrumentů, kdy je zájmům a tradici české politiky blízký důraz na preventivní politická a ekonomická opatření a diplomacii;

hlavní roli ve specifických oblastech mohou hrát odpovědné vládní instituce a další aktéři, přičemž MZV si zachová roli zahraničněpolitického garanta. MZV by mohlo vytvořit zvláštní odbor pro koordinaci zahraniční politiky/styků mezi vládou a krajskou úrovní samosprávy.

• Tento nebo jiný speciální odbor MZV by měl zajišťovat udržování pravidelných styků s Parlamentem ČR. Posílení spolupráce by mohlo zvýšit soudržnost a kontinuitu české zahraniční politiky. Při naplňování doktrinálních a koncepčních dokumentů by mohly hrát roli příslušné parlamentní výbory, zejména prostřednictvím konzultací s MZV a pravidelných slyšení.

• Ministerstvo zahraničí by mělo *posílit svou koordinační roli*, především pokud jde o vztah k některým partnerům či regionům (viz nekoordinovanost politiky vůči Číně, Balkánu atd.) a o dosud zanedbávané sektory, jako jsou rozvojová pomoc, otázky globalizace.

• Je to především vláda, která by měla umožnit MZV vykonávat koordinační a harmonizační roli, na níž je připraveno. Vláda a parlament musejí zároveň *řešit dlouhodobý rozpor mezi rostoucími nároky na provádění aktivní a efektivní zahraniční politiky na jedné straně a omezením finančních a lidských zdrojů, nedostatečnou politickou pozorností na straně druhé*. Obecně platí, že aktivní zahraniční politika a nezájem hlavních politických aktérů a veřejnosti se v dlouhodobém výhledu vylučují.

• Vláda by měla zadat vypracování *koncepce politiky informovanosti, vzdělanosti a výzkumu v oblasti zahraniční politiky a mezinárodních vztahů*. Měla by brát v úvahu státní a soukromé školství, nevládní a společenské organizace, roli hospodářských subjektů, informační a mediální politiku. Cílem by mělo být zlepšování společenských podmínek pro diskusi o zahraniční politice; zrychlení růstu vrstvy

- jak se efektivně podílet na dalším vývoji mezinárodněprávního a institucionálního rámce úsilí o světovou bezpečnost a rozvoj (zejména v rámci OSN a jejích agentur); pro zájmy České republiky se jako bližší, i když ne ideální, jeví varianta „A“ reformy Rady bezpečnosti OSN: představuje šanci ČR podílet se na práci Rady bezpečnosti v dohlédnutelných periodách jako nestálý člen;
- jak se s pomocí Schengenského systému, na jehož přijetí chce být ČR připravena k 1. lednu 2006, soustředit místo tradiční ochrany hranic („pevnost ČR“) na vytváření efektivních mezinárodních forem spolupráce, jež překračuje všechny hranice členských států oběma směry, a vytváří tak v oblasti vnitřní bezpečnosti určité mezinárodní bezpečnostní „sítu“.

Regionální zaměření české politiky vyžaduje zvláštní a komplexní analýzu.

Z našeho příspěvku do diskuse vyplývá například, že:

- prioritou jistě bude pokračování rozvoje stabilních kooperativních vztahů se sousedními státy a hledání kulturní, ale i politické blízkosti v rámci *regionální spolupráce*. Českou politiku by měl charakterizovat především bilaterální a multilaterální aktivismus, rostoucí společenská přítomnost v daných zemích, další rozvoj spolupráce na úrovni přeshraniční, regionální (Visehrad, Regionální partnerství) a celoevropské (EU, NATO, OBSE atd.);
- stabilní a důvěryhodné *vztahy s USA zůstanou jedním z pilířů*, o něž se Česká republika ve své nové roli na mezinárodní scéně bude nezbytně nadále opírat;
- jednotlivé regiony nabízejí různé možnosti angažovanosti. Jako příklad lze uvést:
- nová koncepce politiky *vůči Balkánu by měla rozvíjet společenskou „zájmovou síť“* v regionu včetně bilaterální angažovanosti v oblasti ekonomických vztahů. Balkán představuje pro ČR perspektivní ekonomické území; stát by aktivní informační politikou mohl podstatně napomoci aktivitám českých hospodářských subjektů; Česká republika by se měla podílet na práci jedné ze skupin evropských zemí, které v regionu provádějí dlouhodobě založenou aktivní politiku;
- česká politika musí obdobným způsobem *dopracovat svou koncepci východní politiky* a upřesnit tak roli, jakou chce hrát ve východní politice EU; ČR má zásadní zájem na rozvoji efektivní a demokratické státnosti Ukrajiny a dalších postsovětských republik; významným úkolem je najít rovnováhu politických, ekonomických a bezpečnostních zájmů ve vztahu k Rusku;

- na svou definici čeká rovněž *přístup vůči středomořské dimenzi EU* a barcelonskému procesu; cílem české politiky by mělo být podporovat vyváženost přístupů vůči oběma dimenzím *společné sousedské politiky EU*, středomořské i východní; využívat specifické tradiční *vazby na některé arabsko-islámské země*, nahlížené často jako problémové;

- Česká republika by měla zformulovat *konzistentní a zároveň dostatečně asertivní koncepci politiky vůči rostoucí asijské velmoci – Číně*.

V otázkách rozvoje a globalizace může Česká republika využít toho, že je vnímána jako jakási „středová země“.

Má pozitivní i negativní zkušenosti z vlastní politické i hospodářské reformy a není automaticky identifikována s tradičními západními mocnostmi. Do budoucna by ČR měla směřovat k modelu chování skandinávských zemí. Již dnes ovšem má *relativně dobrou možnost aktivně podporovat nastavení nezbytných regulativních mechanismů* v politické, bezpečnostní, hospodářské oblasti a ochraně životního prostředí, které by směřovaly k udržitelnější a efektivnější podobě globálního řízení.

- *Poskytování rozvojové pomoci vyžaduje zásadní transformaci ve smyslu upřesnění koncepce, institucionálního a finančního zajištění a efektivní koordinace* na všech úrovních. Hlavní aktuální úkol představuje jednak připravovaný vznik instituce odpovědné výhradně za rozvojovou pomoc a jednak postupné soustředění na směry dané nově stanovenými prioritami, zejména zaměření na sedm hlavních cílových zemí.

- Česká politika by měla *vypracovat strategii komplexnějšího přístupu ke globalizaci*, definovat své cíle, kapacity a prostředky pro jejich dosažení, včetně posílení koordinační role MZV. Měla by efektivně využívat odpovídající multilaterální mechanismy, mezinárodní organizace. Zvláštní úkol představuje podpora rostoucí angažovanosti české a mezinárodní veřejnosti, koordinace s nevládními aktéry a organizacemi.

* * *

Domníváme se, že stanovení nové zahraničněpolitické agendy České republiky by mělo být předmětem široké odborné, politické a veřejné diskuse. Cílem publikace „Česká zahraniční politika 1993–2004“ i tohoto textu, který její teze rozvíjí, je k takovéto diskusi přispět.

Oblast Perského zálivu má bezpochyby značný geopolitický význam. Navzdory všem složitostem zůstává nejdůležitější světovou zásobárnou ropy a zemního plynu. Nacházejí se zde tři regionální mocnosti: dlouhodobě nestabilní Irák, Írán s novým kontroverzním prezidentem a Saúdská Arábie, s novým králem v čele, která je trvale oslabována domácími problémy. Navíc v této oblasti v posledních patnácti letech docházelo k jednomu z největších světových zápasů ve zbrojení, a to jak konvenčními, tak nekonvenčními zbraněmi.

Vztah mezi Saúdskou Arábií, největším světovým producentem a vývozcem ropy, a Íránem, který zaujímá významnou strategickou pozici mezi Kaspickým mořem a oblastí Perského zálivu, je klíčový pro udržení stability v regionu. Saúdská Arábie a Írán jsou prvním a druhým největším producentem ropy v rámci organizace OPEC. Z tohoto důvodu nepřekvapí, že změny v saúdsko-iránských vztazích, jež ovlivňují politicko-strategické prostředí v regionu více než bilaterální vztahy jiných zemí v oblasti, mají klíčový dopad jak na regionální bezpečnostní systém, tak i na světový energetický trh.

Léta chladu

Saúdsko-iránské vztahy nebyly nikdy příliš jednoduché. Zahraněční politika íránské šáha sice pomáhala Saúdské Arábii chránit se před vnějšími hrozbami, které v 50. až 70. letech představoval především Irák, Jemen a SSSR, a udržovat zaběhnutý status quo v Zálivu, přesto byly vztahy obou zemí po dlouhá léta naplněny oboustrannou podezřívavostí. Oba konzervativní režimy k sobě nedokázaly najít cestu ani během 60. let, kdy udržovaly poměrně vřelé vztahy se Západem a potýkaly se s hrozbou vzrůstající vlny arabského nacionalismu s egyptským násirismem v čele. K vzájemné nevráživosti přispěla vedle regionálních mocenských ambicí i otázka legitimacy moci, jítřená zásadními rozpory mezi sunnitskou větví islámu, uplatňovanou v Saúdské Arábii, a íránskou šíitskou věroukou.

Tyto rozpory dostaly nový rozměr v roce 1979 po íránské islámské revoluci, která do čela země vynesla ájatolláha Chomejního a jeho politiku exportu revolučního islámu. Do popředí se tak znovu dostaly wahhábítsko-šíitské spory, které byly typické pro 19. století. Pro Saúdskou Arábii byla situace o to horší, že na jejím úze-

Saúdsko-iránské vztahy – trnitá cesta k regionální stabilitě

mí, především v hospodářsky významné a na ropu bohaté Východní provincii (*aš-Šarqíja*), žije podle neoficiálních odhadů okolo 5 procent veškeré populace, tedy přibližně milion obyvatel. Ti krátce po iránské revoluci vyšli do ulic a vyjádřili Chomejmínu svoji podporu. Saúdský ministr obrany Sultán, nynější korunní princ, popsal tehdy dění v porevolučním Íránu jako „*mezinárodní komunismus*“ a vyjádřil obavy z toho, že by se po sovětské invazi do Afghánistánu mohl Írán snadno dostat do sféry sovětské moci, což by ohrozilo celou oblast Perského zálivu.¹⁾

Během následující iránsko-irácké války, kdy Írán opakovaně obvinil režim Ál Saúdu z odpadlictví od islámu a zaprodatosti Západu, se Saúdská Arábie postavila na stranu Iráku. Navíc v letech 1985–1986 zaplavila mezinárodní trh levnou ropou a způsobila tak Íránu citelné finanční ztráty. Írán to oplácel tím, že letcky napadal saúdská ropná zařízení a tankery a prováděl námořní manévry v saúdkoarabských výsostných vodách.

Jedním z pří- ONDŘEJ BERÁNEK
mých důsledků války bylo založení Rady spolupráce v Zálivu (GCC) v květnu 1981. Rada měla koordinovat vojenskou, bezpečnostní a hospodářskou politiku šesti zemí Zálivu: Bahrajnu, Kuvajtu, Ománu, Kataru, Saúdské Arábie a Spojených arabských emirátů. V projevu generálního tajemníka GCC Abdulláha Bišáry z roku 1982 byl právě Írán označen za „*hlavní zdroj ohrožení stability členských států GCC*“.²⁾

Dalším ohniskem sporů mezi oběma zeměmi se stala každoroční muslimská pouť do Mekky a Medíny, při které pravidelně docházelo k ozbrojeným potyčkám. Problémy dosáhly svého vrcholu 31. července 1987, kdy saúdské bezpečnostní síly v Mekce zabily na 400 převážně iránských poutníků. Po tomto incidentu došlo k prudkému zhoršení vzájemných diplomatických vztahů a Írán v letech 1988–1991 pouť do Mekky bojkotoval.

Blýskání na lepší časy

Írácká invaze do Kuvajtu v srpnu 1990 znamenala náhlý obrat ve vzájemných vztazích. Významným signálem změny kurzu se stala oficiální cesta saúdského ministra zahranič-

ních věcí Sa'úda al-Fajsala do Íránu v roce 1991. Obě země uzavřely dohody týkající se pouti do Mekky. Írán přestal podněcovat saúdské ší'ity k nepokojům a ujistil Saúdskou Arábii o tom, že časy, kdy Írán penězi a zbraněmi podporoval radikální islamisty celého islámského světa, jsou pryč.

K prohlubování vzájemných vztahů docházelo postupně se změnami v domácí politice obou zemí. V roce 1995, kdy tehdejšího saúdského panovníka Fahda postihla mrtvice, se každodenního vedení země ujal jeho nevlastní bratr, nynější saúdkoarabský král, korunní princ Abdulláh. V Íránu se v roce 1997 stal prezidentem umírněný reformista Mohammad Chátamí, jenž vyhlásil politiku „*uvolňování napětí*“ (*tašannodž zedáj*). Oba muži si byli dobře vědomi výhod, které by z bezproblémových vztahů mohli vytěžit. Abdulláh se navíc vždy snažil vystupovat jako řádný Arab a muslim, který je politicky zdatný a nezávislý. Ve srovnání s Fahdem se rovněž více zajímal o domácí dění a nestavěl se tak vřele vůči Spojeným státům. Všechny tyto jeho vlastnosti přispěly k tomu, že byl v Íránu daleko lépe přijímán. Obě země v krátké době založily Společný hospodářský výbor a byly obnoveny přímé lety mezi Rijádem a Teheránem.

Další důležitá státní návštěva se uskutečnila v únoru 1998, kdy do Rijádu přijel nejvyšší představitel iránské Rady pro určování zájmů režimu a někdejší prezident ájatolláh Rafsandžání. Tématem schůzky s králem Fahdem se staly bezpečnostní otázky a problematika klesajících cen ropy. Koncem května 1998 pak saúdský ministr zahraničních věcí Sa'úd al-Fajsal navštívil Teherán a podepsal dohody týkající se hospodářských, kulturních, vědeckých a dalších témat. Dohody rovněž zahrnovaly příslib bilaterálních

investic zaměřených na průmysl, těžbu, dopravu, petrochemii a turistiku.

V květnu 2000 navštívil Saúdskou Arábii sám prezident Chátamí. Byla to první návštěva na této úrovni od iránské revoluce. V dubnu 2001, během cesty saúdského ministra vnitra Ná'ifa ibn Abdalazíze do Teheránu, obě země podepsaly bezpečnostní dohodu, která se zaměřovala především na pašování drog, praní špinavých peněz, ostrahu hranic a boj s kriminalitou. Zlepšování vztahů je patrné i ze stoupající tendence saúdsko-iránské zahraničního obchodu. Zatímco v roce 1999 jeho hodnota dosahovala 95 mil. USD, v roce 2000 to bylo už 133 mil. USD a v roce 2001 248,5 mil. USD.³⁾ Ačkoliv jsou tato čísla vzhledem k celkovému zahraničnímu obchodu obou zemí relativně nízká, svědčí o dynamicky rostoucím trendu.

Pro a proti vzájemného sblížení

Kromě citlivé problematiky saúdských ší'itů se závažné otázky rovněž týkají iránské účasti na několika teroristických akcích spáchaných v Saúdské Arábii. Saúdsští zpravodajští důstojníci na neoficiální úrovni přiznávají, že jsou přesvědčeni o tom, že například o vykonání jednoho z nejhorších útoků ve městě al-Chobar bylo rozhodnuto na nejvyšších místech v Teheránu. K tomuto útoku, jenž byl zaměřen na ubytovací komplex amerických vzdušných sil, došlo v červnu 1996. Zahynulo při něm 19 Američanů a 372 jich bylo zraněno. Írán účast na tomto bombovém atentátu navzdory obviněním ze strany Spojených států dodnes popírá, ovšem Saúdská Arábie tuto možnost nikdy formálně nepopřela. K transparentnímu vyšetření celé události ale nikdy nedošlo.⁴⁾ Jiným problematickým bodem je rovněž spor o ostrovy Abú Músá a Velký a Malý Tunb, který Írán dlouhodobě vede se Spojenými arabskými emiráty.

Saúdsko-iránské sblížení je na druhou stranu vedle globálních politických změn usnadněno podobnými postoji k několika otázkám: ropě, Iráku a arabsko-izraelskému konfliktu.

Snižující se příjmy z ropy měly neblahý dopad na saúdskou i iránskou společnost a v obou zemích vedly k poklesu životní úrovně. Podle údajů Světové banky se hrubý domácí produkt na hlavu v Saúdské Arábii snížil ze 16 000 USD v roce 1982 na 6790 USD v roce 1997. V případě Íránu poklesl HDP z 2160 USD v roce 1979 na 1780 USD v roce 1997. V roce 1998 došlo navíc ke snížení ceny ropy o 30 procent v porovnání s rokem 1997. Ropa se tak prodávala za nejnižší ceny od roku 1973.⁵⁾

Írák, jemuž v objemu ropných rezerv může konkurovat pouze Saúdská Arábie, představuje společné riziko pro obě země. Je pravděpodobné, že se situace v Iráku dříve nebo později uklidní a Irák zaujme mezi vývozci ropy významnou pozici. To by mohlo vést k ještě většímu snižování cen ropy. Irák navíc vedle ekonomické hrozby představuje i hrozbu bezpečnostní. Saúdská Arábie s Íránem sdílela vůči Iráku vždy podobnou politiku – obě země otevřeně podporovaly mezinárodní snahy odzbrojit Irák a udržovaly styky s iráckými opozičními skupinami.

Dalším důležitým faktorem je arabsko-izraelský konflikt. Změny v něm mají dopad i na dění v oblasti Perského zálivu. Saúdská Arábie i Írán se cítí být ohroženy izraelskými jadernými zbraněmi a oběma je trnem v oku izraelská kontrola nad posvátnými místy v Jeruzalémě. V roce 1996 navíc Izrael a Turecko, jediný členský stát NATO na Blízkém východě, podepsaly první z řady dohod o vzájemné spolupráci. Osa Rijád-Teherán může být proto považována za přirozenou protiváhu tomuto spojení.

Jestliže v druhé polovině 90. let bylo vzájemné sblížení obou zemí založeno především na ekonomických a technických základech, po tragických událostech z 11. září 2001 dostalo nový rozměr v podobě obrany islámu a kritiky Spojených států. Vztahy mezi Saúdskou Arábií a Íránem ovšem Spojené státy zároveň do určité míry komplikují. Zatímco pro Rijád je Washington ještě stále klíčovým spojencem a ochráncem, pro Teherán představuje úhlavního nepřítel. A jelikož je zřejmé, že Rada spolupráce v Zálivu není schopna zajistit regionální bezpečnost, kterou Saúdská Arábie pro svoje další přežití nezbytně potřebuje, musí se saúdský režim snažit za každou cenu udržet přátelské vztahy jak s USA, tak s hlavním představitelem „osy zla“ Íránem. Nicméně je pravděpodobné, že král Abdullah se daleko více než Fahd bude snažit vymanit ze závislosti na Spojených státech a nahradit tento svazek nějakým silnějším regionálním uskupením.

Vyhledky do budoucna

Sblížení obou zemí ale vůbec nemusí být dlouhodobou záležitostí. Jak Saúdská Arábie, tak i Írán si nárokují vůdčí postavení v islámském světě a tvrdými konkurenty jsou rovněž ve věcech ropy. A ačkoliv je v minulosti obě otázky – islám a ropa – několikrát velmi sblížily, neméně často přispěly k dosti silné nevrátivosti. To se samozřejmě může v bu-

doucnu kdykoliv opakovat. Další nejistotou vyvolalo nedávné zvolení nového iránského prezidenta Mahmúda Ahmádínedžáda. Ačkoliv byl král Fahd mezi prvními, kdo mu blahopřál k volebnímu vítězství, bylo možné ze saúdského tisku vyčíst spíše opatrné, ne-li vyloženě negativní komentáře varující před tím, že zvolení Ahmádínedžáda povede k prohloubení izolace Íránu v regionu a k napětí ne nepodobnému tomu z roku 1979. Většina saúdskoarabských analytiků se rovněž shodla v tom, že za vítězstvím Ahmádínedžáda stála především nechuť Íránců vůči Spojeným státům.

Ještě větší obavy vyvolává čerstvě obnovený iránský jaderný program, který Saúdská Arábie pro svou zeměpisnou polohu nemůže považovat pouze za spor mezi Spojenými státy, Evropskou unií a Íránem. Teherán navíc už dříve za pomoci Ruska vyvinul střely středního doletu Šeháb-3, schopné zasáhnout cíle v Saúdské Arábii.⁶⁾ Nutno ovšem zdůraznit, že Saúdská Arábie měla vždy tendenci zastírat své vlastní politické, ekonomické, sociální a demografické problémy přehnaným důrazem na zahraniční politiku a bezpečnostní otázky. Ve skutečnosti pro ni přitom největší bezpečnostní zárukou představuje stabilita na domácí půdě.

Pokud ale bude vzájemné sblížení obou zemí pokračovat, mohlo by to v budoucnu vést ke stabilizaci světového ropného trhu, a co je důležitější, i ke zlepšení bezpečnostní situace nejen v oblasti Perského zálivu, ale i na celém Blízkém východě.

onber@yahoo.com

¹⁾ Viz Okruhlik, Gwenn: „Saudi Arabian-Iranian Relations: External Rapprochement and Internal Consolidation“, *Middle East Policy*, Vol. X, No. 2, Summer 2003, s. 115.

²⁾ Citováno dle Kechichian, Joseph A.: „Trends in Saudi National Security“, *Middle East Journal*, Vol. 53, No. 2, Spring 1999, s. 234.

³⁾ Údaje citovány dle Okruhlik, s. 119.

⁴⁾ Existují i domněnky, šířené především saúdskými disidenty, že za atentáty stáli přívrženci Usámy bin Ládina. Podrobněji k otázkám spjatým s útoky v al-Chobaru viz Cordesman, Anthony H.: *Saudi Arabia Enters The 21st Century*. Dostupné na www.csis.org/burke/saudi21/, a Schwartz, Stephen: *The Two Faces of Islam. Saudi Fundamentalism and Its Role in Terrorism*. New York: Anchor Books, 2003, s. 278–279.

⁵⁾ Všechny ekonomické údaje jsou citovány z Bahgat, Gawdat: „Iranian-Saudi Rapprochement: Prospects and Implications“, *World Affairs*, Vol. 162, No. 3, Winter 2000, s. 109.

⁶⁾ Viz Katz, Mark N.: „Saudi-Russian Relations in the Putin Era“, *Middle East Journal*, Vol. 55, No. 4, Autumn 2001, s. 617.

Moc fatwy aneb role islámu a ajatolláha Sistáního v okupovaném Iráku

ZORA HESOVÁ

V jednáních o podobě nové irácké ústavy jsou jedním z hlavních zdrojů konfliktů různé představy o roli islámu v budoucím ústavním pořádku země. Právní představy a náboženské instituce islámu budou v ústavě a zákonech pravděpodobně zakotveny v podobě, v jaké si to přejí představitelé islamistických stran. Nejedná se o nic překvapujícího: ve volbách, které se konaly dva roky po pádu Saddámového režimu, se nábožensky inspirované strany staly rozhodujícími politickými silami v Iráku.

Za skutečnost, že v lednu 2005 mohly proběhnout volby, však nevděčí Iráčané ani tak demokratizačním snahám Spojených států, jako spíš taktickým schopnostem a všeobecnému vlivu nejvyššího představitele šíitské autority, ajatolláha Alí Husejní al-Sistáního. Nabízí se proto otázka, jak svého dosavadního postavení jako ar-

bitra Sistání využije v konfliktech o rozdělení sfér vlivů v nové ústavě.

Politický islám mezi šíity

Hlavní charakteristikou nové politické elity v Iráku, která se začala formovat po pádu starého režimu, je rozdělení politické scény podle etnických a náboženských skupin a celkový vliv náboženských vůdců a islámu vůbec. Baasistický režim Saddáma Husajna byl postaven na vládě jedné etnické skupiny; okupační správa naproti tomu založila svou politiku na vyvažování nábožensko-etnických skupin. Právě šíité, kteří tvoří asi 60 procent iráckého obyvatelstva, neměli po pádu režimu prakticky žádné zastoupení mezi sekulárními veřejně činnými osobnostmi. Většina dnešních šíitských politiků jsou duchovní nebo laici náboženských stran. Dalším důvodem pro vliv náboženství je rozpad státu a veřejných institucí a následná komunitarizace společnosti během 13 let, co trvaly sankce vůči Iráku.¹⁾ Těsně po válce se potom v situaci určitého mocenského vakuu ujali právě místní duchovní (*ulamá*, vzdělanci) organizování správy měst a obcí, stejně jako podzemní šíitské hnutí *Sadristů*, či rovněž ozbrojené složky islamistických stran, které se vrátily z exilu v Íránu. Americké armádě se během roku 2003 podařilo dostat většinu městských správ pod kontrolu centrálně jmenovaných starostů. Nové policejní a armádní sbory jsou však podle zpráv, jež

přicházejí ze všech oblastí Iráku, velmi často znovu pod vlivem velitelů lokálních milicí. Roli islámu v poválečném Iráku nakonec také vysvětluje struktura šíitské náboženské autority. Islám sice nezná hierarchickou organizaci podobnou křesťanským církvím; společenský život v islámských zemích je přesto ovlivněn islámskými nadacemi, tzv. *awqáf*, které organizují sociální, kulturní, charitativní a vzdělávací záležitosti obce. V Iráku se navíc nachází náboženská instituce, která je jednou z nejdůležitějších pro šíitský svět, a to sice seminář v Nadžafu při chrámu Alího, tzv. *al-hauza al-'ilmijja*. Zde se studenti vzdělávají na *mudžtahidy*, kteří získají spolu s diplomem právo samostatně interpretovat zdroje islámského práva. Podle šíitské tradice *taqlíd* má každý věřící následovat *mudžtahida* své volby, a to nejen v kulturních otázkách, ale případně i v otázkách politických. Šíitský islám také podporuje krystalizování vlivných osobností a vytváření neformální hierarchie mezi *ulamá*, jejíž špičkou je tzv. *mardža*. V iráckém Nadžafu dnes žije 5 mardžů, kteří podle odhadů představují autoritu pro asi 40 procent šíitů ve světě. Mluvcím nadžafské *mardžajja* je právě velký ajatolláh Alí al-Sistání, který se narodil v roce 1930 v Iránu.

Mezi aktivismem a kvietismem

Do politiky šíitů duchovní tradičně nevstupují. Čekají na spasitele Mahdého, 12. Imáma, zmizelého v devátém století, a proto se jim připisuje určitá rezervovanost, pokud jde o uskutečňování náboženských cílů politickými prostředky a následný kvietismus. Příkladem kvietismu byl poslední velmi vlivný *mardža* ajatolláh Chú'í (1899–1992), který byl teologickým oponentem ajatolláha Chomeiního. Distance vůči politice v éře baasistické diktatury představovala jedinou možnost, jak udržet už tak velmi omezený a nesvobodný provoz nadžafské *hauzy*. Po pádu režimu v roce 2003 ovšem narazil kvietismus na své vlastní hranice. V dubnu 2003 napadly Nadžaf milice mladého šíitského vůdce z Bagdádu Muktady Sadra, zavraždily Chú'ího syna, který se vracel z londýnského exilu, a pokusily se vyhnat Sistáního z Iráku. Sistánímu se podařilo ubránit se za pomoci místních kmenů, byl však donucen se k situaci veřejně vyslovit.

Sadristé představují na irácké scéně nový prvek: nejen že nerespektují tradiční autoritu a obracejí násilí proti vlastní obci, ale sociální a teologický charakter hnutí je výsledkem velmi specifických podmínek, které vznikly po dobu trvání sankcí vůči Iráku. Ajatolláh Sádík al-Sadr organizoval od poloviny 90. let ve dvoumilionovém

bagdáském slumu rozsáhlou síť duchovních center, sociálních a vzdělávacích služeb a propagoval velmi aktivistickou protiamerickou verzi politického islámu. Přestože byl v roce 1999 zabit, jeho hnutí přežilo a charismatické vůdcovství přešlo na jeho syna Muktadu. Od roku 2003 vede Muktada při o vliv ve svatých městech a snaží se profilovat jako politický vůdce šíitů. Naposled vedl v dubnu a srpnu 2004 několikátýdenní ozbrojené povstání proti americkým jednotkám, které poté, co se zabarikádoval ve svatyni Alího v Nadžafu, skončilo dvakrát patem. Sistání nakonec dosáhl příměří a posílil svou roli arbitra mezi šíity. Muktadovo mládí, nedostatečná vzdělanost a následná politizace tradiční autority však prozatím omezily jeho vliv na východní Bagdád a několik středoiráckých měst. Jako politická konkurence uvnitř obce ale posunula i nadžafskou *mardžaiu* směrem k aktivismu.

Sistáního fatwy

Velký ajatolláh Alí Huseíní al-Sistání se od začátku okupace snažil zachovat si neutrální postoj. Během 12 měsíců vydal asi šest prohlášení v reakci na americké plány v Iráku, které nemohla koaliční autorita (CPA) pro jeho vliv mezi obyvatelstvem a mezi šíitskými stranami obejít. Sistání se pak zapojil do politického vyjednávání jako arbit a spojovací článek mezi šíity a dosáhl radikálních změn amerických plánů. Ve své první politické *fatwě* (náboženském ediktu) z 18. dubna 2003 zveřejnil svůj program: jasně odmítl okupaci stejně jako politický aktivismus duchovních a politické násilí; vyzval k obnovení pořádku a práva a varoval před etnickými konflikty. Sistání nikdy nevyzval k ozbrojenému odporu proti okupaci. Svůj odstup vůči Spojeným státům projevil tím, že odmítl přijmout šéfa okupační správy Paula Bremerera, zato se ale sešel s představitelem OSN, Vieirou de Mello. Do politiky se přímo zapojil velmi významnou *fatwou* z 28. června 2003, ve které označil za „nepřijatelný“ americký plán pro urychlené předání moci,²⁾ ke kterému se USA rozhodly v létě 2003 v reakci na rostoucí násilí v Iráku. Podle Sistáního mělo být prostřednictvím velmi omezené nepřímé volby zvoleno shromáždění, které pak mělo sepsat iráckou ústavu. Sistání se tak stal jediným, kdo otevřeně vyslovil požadavek přímých a všeobecných voleb a hlavně artikuloval nutnost legitimacy nových institucí. P. Bremer plán změnil s tím, že ústava bude jen provizorní. To Sistání *fatwou* z 15. listopadu rovněž odmítl a obnovil svůj požadavek přímých voleb. V lednu 2004 se na jeho výzvu a podporu požadavků v Bagdádu shromáždilo asi sto tisíc demonstrantů, tedy asi desetkrát více, než kolik by dokázal v současnému Iráku mobilizovat

kdokoli jiný. Sistánímu se tak jako jedinému podařilo po konci války vyslovit konkrétní požadavek s širokou podporou veřejného mínění, který nemohli odmítnout ani členové Irácké vládní rady, ani okupační správy. Protože bylo ale jasné, že se do plánovaného předání moci volby nepodaří zorganizovat, ponechal si Sistání východisko: od požadavku okamžitých voleb ustoupí, pokud OSN potvrdí nemožnost volby organizovat. P. Bremer na to přistoupil, a tím i na zapojení OSN do rozhodování o Iráku. Představitel OSN Lachdar Brahími tak díky Sistánímu získal roli jakéhosi externího arbitra, čemuž se USA celý rok vyhýbaly, a později dokonce i část rozhodnutí o způsobu předání moci. Spojené státy pak i oficiálně potvrdily závazek zorganizovat volby do konce ledna 2005.

Ajatolláh Sistání se postupně stal nejvlivnější veřejnou osobností v Iráku. Vděčí za to ovšem také svému úřadu. Přestože žije v ústraní, komunikuje jen přes prostředníky a vyhýbá se médiím, jeho slovo má váhu v očích velké části iráckých šíitů. Jeho *fatwy* představují oficiální mínění šíitských duchovních, kteří vždy dbají na konsensus. Obsahy těchto ediktů se pravidelně rozšiřují prostřednictvím představitelů *hauzy*, pátečních kázání, iráckých a mezinárodních médií. Sistání je tak schopen mobilizovat mínění velké části 13 milionů šíitů i pomocí jiných laických a náboženských organizací.³⁾ Kromě toho Sistání disponuje poměrně velkými finančními prostředky. Jeho nadace v Nadžafu a Komu, v hlavním iránském centru šíitského učení, která financuje školy, nemocnice, technologické centrum a knihovny, disponovala v roce 2002 majetkem ve výši 3,5 mld. dolarů,⁴⁾ navíc je Sistání hlavním příjemcem darů od Nadace Khoei v Londýně (rozpočet 2,5 mld. dolarů v r. 2003)⁵⁾ a také darů poutníků.

Demokratický, šíitský, nebo náboženský vůdce?

Přesto, že se projevil jako demokrat, Sistání není veden osvícenským ideálem, ale spíš zkušeností svých předchůdců. V letech 1919–1920 vyvolal ajatolláh Taqí al-Širází *fatwami* bojkot referenda a pak i džihád proti britské okupaci. Povstání bylo potlačeno a duchovní vykázáni do Íránu. Bojkotem a odporem si šíité uzavřeli možnost ovlivnit formování nového státu, který ovládli sunité. Něco takového si šíité nemohou podruhé dovolit. Sistání tak svým přístupem chrání především zájmy šíitské většiny. Jeho vliv byl také velmi konstruktivní, pokud šlo o to, sjednotit šíitské strany proti okupaci. Z rozhovorů se Sistáním vzešla jednotná šíitská kandidátka, která v lednu vyhrála volby. Posled-

ní politickou *fatwou* ze září 2004 Sistání také povzbudil šíity k účasti ve volbách. Po volbách jde už ale o něco jiného, o rozdělení vlivu na stát mezi společenskými a politickými skupinami a zde má Sistání zájmy odpovídající jeho úřadu. Týkají se otázky federativního uspořádání země a role islámu. V roce 2004 se Sistání tvrdě stavěl proti provizorní ústavě, která dala právo Kurdům vetovat novou ústavu, a oslabila tak vyhlídky na centralizovaný stát. Dnes už ale nevyhnutelný federalismus v principu přijímá. Vyjednávací pozice šíitů se navíc změnila a někteří si přejí vytvořit jakýsi šíitský region, který by se zbytkem země koexistoval v rámci konfederace. Jako vůdce šíitů bude Sistání muset možná dál působit jako sjednotitel různých názorů na tento, jak se zdá, nejtěžší problém. Druhým bodem je požadavek na silnou roli islámu v legislativě, tzn. aby byl islám prohlášen za „hlavní zdroj“ zákonodárství, existovala slučitelnost zákonodárství s islámem, aby byly uzákoněny poradní role místních duchovních a konfesní občanské právo. Tyto požadavky, prosazované islamistickými parlamentními stranami blízkými Nadžafu, se zdály být na začátku vyjednávání o nové ústavě velmi radikální. Sekulární Kurdové a obhájci postavení žen rozhodně odmítali jakýkoliv ústavní vliv náboženství. Složitá vyjednávání a hrozící rozpad Iráku do podoby pouze volného svazku regionů posunuly otázky islámu do pozadí. Vyslanec Spojených států Khalilzad už podobně jako v Afghánistánu za svou stranu upustil od námitek proti zakotvení konfesionalismu v ústavě a Sistáního přání bude pravděpodobně splněno. Vliv Nadžafu se pravděpodobně ještě posílí, pokud by byl uzákoněn dohled nad slučitelností zákonů se šaría. To by samo o sobě ještě nemuselo znamenat islamizaci země, může to ale vést k posílení už beztak velkého vlivu islamistických politických sil v iráckých regionech. Právě proti takovéto regionalizaci a politické účasti duchovních Sistání od začátku varoval.

zorahes@centrum.cz

¹⁾ International Crisis Group, Iraq Shiites under Occupation, Oct. 2003.

²⁾ „There is no guarantee that the council would create a constitution conforming with the greater interests of the Iraqi people and expressing the national identity, which basis is Islam and its noble social values“ (The Washington Post, 25. November 2003, The unraveling of the Bush administration began with a fatwa, Rajiv Chandrasekaran).

³⁾ Radio Liberty, www.rferl.org, 12. dubna 2004.

⁴⁾ Borzou Daraghi, Iraq Shi'ite Leader no fan of rule-by-imam, Post Gazette, 7. března, 2004.

⁵⁾ Anthony Shahid, In revival of Najaf, Lessons for a new Iraq, The Washington Post, 10. prosince 2003.

Kolonizace mysli a kulturní imperialismus?

PAVEL SITEK

O francouzském školství, kultuře, politice a možných inkognito záměrech

„Kdeže loňské sněhy jsou“

Zamyšlení o současné Francii, její moci a aktivitách v oblasti kultury se dá shrnout krátkým pohledem do francouzské poválečné historie. Takováto perspektiva by se nesla v duchu oslabení pozic země galského kohouta mezi velmocemi, ve znamení dekolonizace či ustupujícího lesku imperiální mocnosti. Nebo by bylo možné zmínit důležitou úlohu Francie v procesu evropské integrace, v jejímž rámci si po dlouhou dobu úspěšně drží zásadní postavení. V neposlední řadě by se pohled na Francii, tak jak se vyvíjela po druhé světové válce, mohl také týkat postavení francouzského jazyka, který byl v rámci sjednocování Evropy jedním jazykem číslo jedna. Omezím se však na konstatování, že:

- výsadní postavení a síla koloniální mocnosti jsou přes specificky význačnou pozici Francie v mezinárodním dění nezvratnou minulostí;
- ztráta čelní pozice na poli moci zanechala Francii velký stín na duši.

Z těchto tvrzení se nabízejí otázky: Jak se nastíňná situace promítla do smýšlení obyvatel Francie? Můžeme hovořit o reálném vnímání skutečnosti? Nestýská se náhodou Francii po ztracených pozicích? A pokud ano, co dělá pro to, aby se dostala zpět?

Odpovědi se pokusím nalézt v oblasti kultury. Toto kritérium jsem zvolil nejen proto, že „kultura sjednocuje: stát přispívá ke sjednocování kulturního trhu tím, že sjednocuje pravidla (...) a homogenizuje formy komunikace, zvláště komunikace úřední. Pomocí uzákoněných systémů klasifikace, úředních postupů, školských struktur a společenských rituálů (...) stát utváří mentální struktury a prosazuje společné myšlení (...). Tím stát pomáhá budovat to, čemu říkáme národní identita – nebo tradičnějším termínem národní povaha.“¹⁾ Také si myslím, že platnost zmiňovaného tvrzení je přesunutelná i za hranice státu, což je možné vyvodit z příkladu USA.

„Americký imperialismus“ a dva typy jazyků

Jev globalizace, která sjednocuje svět a vede lidstvo k „zestejnění“ všeho různorodého, je častým tématem aktuálních debat. Současná společnost je navíc poznamenána ohromným rozvojem informačních technologií a snahou o zjednodušení všeho složitého. Neustálé zrychlování životního tempa si žádá jednoduchost a efektivitu. Ve větší míře panuje přesvědčení, že zjednodušené „rychloprodukty“ přicházejí především z USA. Existence názoru, že s globalizací se šíří americký vliv a že globalizace se rovná amerikanizaci, je nepopíratelná. Totéž platí i o přesvědčení, že se globalizace podílí na transformaci evropské společnosti. Například v článku „*La nouvelle vougate planétaire*“²⁾ Pierre Bourdieu hovoří o tzv. „americkém novlangu“ užívaném ve všech vyspělých zemích, který obsahuje termíny jako například minorita, identita, multikulturalismus, globalizace. Dále hovoří o symbolickém imperialismu, kulturním imperialismu, o mentální kolonizaci, o vnucování vnímání světa à la USA, kterými Spojené státy americké přetvářejí svět k obrazu svému. Z toho vyplývá, že ho přetváří k „americké jednorodosti“, která je opakem **různorodosti**, jež „charakterizuje skupiny a společnosti utvářející lidstvo a spočívá v jedinečnosti a četnosti identit“.³⁾

Globalizace je spojována především se Spojenými státy. Tedy s jejich politikou, ekonomikou, kulturou i s jazykem. Angličtina je jazyk, který se dnes užívá k běžné komunikaci na všech úrovních lidského života i na všech světadílech. Není výjimkou, že anglicky mezi sebou mluví Portugalci se Španělem či Japonci s Číňanem. Dále je angličtina nejvíce využívaným jazykem Evropské unie a podle všeho postává v dnešním světě ke komunikaci. Shakespearův jazyk tak nenalézá konkurenci, pomineme-li španělštinu či čínštinu, kterými mluví největší část světové populace.

Podle některých můžeme jazyky rozdělit na „**jazyky služební a jazyky kul-**

tur“.⁴⁾ Z angličtiny se stal typově první jazyk, tedy jazyk „**služební či užitkový**“, který dominuje v oblasti výměny myšlenek. Tento primát je ale vykoupěn lehce vysvětlitelnými předsudky. Jestliže k šíření **určitého kulturního dědictví** dochází prostřednictvím **určitého jazyka** a my si položíme otázku, s jakým šířením je spojována angličtina, dojdeme k závěru, že slouží jako most pro amerikanizaci mysli.

Druhým typem jazyka je jazyk jako „**nositel kultury či kultur**“.⁵⁾ Tak je například vnímána francouzština, která je úzce spojena se státem, s národem i s jeho kulturou. Avšak ani francouzština není bez problémů. Nejtrpčí jistě je naprostý pokles zájmu o její znalost, jenž úzce souvisí nejen s užitečností francouzštiny v mezinárodním dialogu, kde jasně dominuje angličtina, ale také s náročností osvojování si znalostí. S tímto faktem se ale Paříž nechce smířit a burcuje k obraně a propagaci svého jazyka (a tím i své kultury). Do velkých detailů se zabývá politikou, která povede k šíření a zvyšování zájmu o znalost francouzštiny a hodlá na to vynaložit nemalé finanční prostředky. Paříž se tak pustila do „boje za svůj jazyk“, který „evidentně není bojem proti angličtině, ale bojem za francouzštinu“.(?!?)⁵⁾

S pohledem na převahu amerického živelu v nejedné doméně lidské činnosti se podobné aktivity zdají opodstatněné. Jako pochopitelná se pak jeví v život uvedená politika, která je často prezentována jako lék na neduhy způsobené globalizací, jelikož by totiž měla vést k udržení a rozvoji **různorodosti a mnohojazyčnosti Evropy**. Mezi její hlavní iniciátory patří právě Francie.

Na druhou stranu žádná gesta ani finanční prostředky nikdy nemohou vést k realizaci hluboké a trvalé změny. Každá důležitá změna musí vycházet z lidské podstaty a u Francouzů se chápání Evropy – podle mého názoru – velmi často zužuje na vnímání sebe sama. Tedy Francie rovná se Evropa. Konkrétnější příklady

stavu věci ukazují, že k transformaci tohoto smýšlení jen tak nedojde. Francouzské aktivity se pak pod drobnohledem mohou jevit jako jedno z dalších „mlácení prázdné slámy“.

Dáme-li na chvíli prostor cizinci, který se učí francouzštinu, objeví se zajímavá zjištění. I přesto, že cizinec francouzštinu ovládá a je schopen se alespoň částečně domluvit, zjistí, že ne vždy jeho snažení najde uplatnění. Ukažte Francouze, který se bude snažit porozumět i přes cizincův špatný přízvuk a výslovnost. Který bude bez váhání ochoten promluvit jiným jazykem, než je jeho mateřský. Těch, kteří se budou snažit porozumět, nebo dokonce promluví jiným, pro Francouze cizím jazykem, není mnoho. A když už ke komunikaci dojde, bude pro cizince přicházejícího z „východu“ plná překvapení – jako například, že v České republice je spousta teroristů, ale že válka vedená Putinem je bezesporu nespravedlivá apod. Ani obyvatelé Slovinska, Litvy, Lotyšska nebudou o překvapení ochuzeni.⁶⁾ Někteří Francouzi si závažnost situace uvědomují a po hlavě se vrhají do poznávání. Odkrývají krásy východní a střední Evropy. Obdivují mohutnou řeku Dunaj, přes kterou se kleme impozantní pražský Karlův most....⁷⁾ Francouzská aktivita se v zrcadle těchto malých omylů zdá být dosti paradoxní. Naproti tomu zvýrazňuje některé pochybnosti, které souvisejí s velkolepostí těchto aktivit. Jedná se o hledisko *školství–kultura–politika*.

„Francouzský kulturní imperialismus“?

Na jednu stranu vede kombinace školství – kultura v rámci různorodosti a mnohohojnosti Evropy k pozitivnímu šíření zájmu o uchování kulturní rozmanitosti, podporuje školství, kulturu, vede k aktivitě a zásobí tyto často opomínané sektory penězi. Na stranu druhou si však musíme uvědomit, že „(...) školství sleduje v distribuci diskursů, v tom, co dovoluje, a v tom, čemu brání, určité směry, které jsou poznamenány sociálními rozdíly, protiklady a boji. Každý výchovný systém představuje politický způsob, jak udržet nebo pozměnit přisvojování si projevů, včetně vědění a moci, jež s sebou nesou.“⁸⁾ Je patrné, že politika, která tvoří třetí stranu trojúhelníku, může velmi snadno pronikat a zasahovat jak do procesu výchovy, tak i do kultury.

Co se tedy stane, obrátíme-li hledí shora zmiňovaného Bourdieua tvrzení, které je blízké tvrzení M. Foucaulta, proti Francii? Mohlo by snad jít o francouzskou kolonizaci myslí? Nejedná se v tomto případě o náhodou o „francouzský kulturní imperialismus“?

Podle tvrzení, o která opírám své hypotézy, vede cesta k prosazování politických cílů přes smýšlení lidí. Když je příznivě nakloněno, změny se prosazují velmi lehce. Mocenské zájmy se tedy s ideálem různorodosti mohou šířit stejně dobře jako angličtina s globalizací. Proč tedy nespojit evropskou snahu o různorodost se zvýšením zájmu o svůj jazyk, o svou kulturu a vše spojit se zvýšením politického vlivu státu? Státu, který bojuje se svou pozvolna ustupující tradicí velké kultury. Státu, který se ne vždy úspěšně brání amerikanizaci. Státu, který může jen vzpomínat na zaslý lesk imperiální mocnosti.

Své domněnky bych mohl podpořit několika možnými argumenty. Zaprve podpora frankofonie patří k páteři francouzské zahraniční politiky, a to například vedle zásadního budování Evropy či boje proti terorismu.⁹⁾ Šíření francouzštiny je tedy v oblasti kulturních zájmů Francouzské republiky prioritou.¹⁰⁾ Péči o jazyk dokládá i existence tzv. *Le Conseil supérieur de la langue française*, které předsedá francouzský premiér. Tato Rada má za úkol „v rámci prezidentem republiky a vládou vytyčených cílů studovat otázky vztahující se k užívání, úpravám, k obohacování, k propagaci a k šíření francouzského jazyka ve Francii i v zahraničí (...) a dává doporučení a návrhy na dění v této oblasti (...)“.¹¹⁾ Jedná se vlastně o jednu z institucí, které se starají o oficiální jazyk Francouzské republiky.

Z finančního hlediska je pak zajímavá částka věnovaná na účely „spolupráce a rozvoje“. V roce 2002 bylo na tyto účely vyčleněno 1427,695 milionu eur, přičemž na kulturní spolupráci a francouzský jazyk připadlo 201,9 mil. a na francouzské základní a střední školství v zahraničí 314,2 mil.¹²⁾

Předchůdce současného francouzského ministra zahraničí Philippa Douste-Blazyho, Michel Barnier se se svými spolupracovníky snaží oslovit a zapojit do procesu šíření francouzské kultury a francouzského jazyka především zaměstnance kulturních center, učitele středních i vysokých škol, o kterých říká: „Jste v první linii obrany jazykové různorodosti ... vaše angažování ve prospěch mnohohojnosti a francouzského jazyka mi připadá zásadní (...)“.¹³⁾

Rozborem některých dalších brilantně vystavených projevů pana ministra a jeho spolupracovníků, které byly proneseny minulý rok, dojdeme ke zjištění, že Francie má také svůj „novlangue“. Ten obsahuje slova jako kultura, naše identita, náš jazyk, šíření našich myšlenek, školství (základní nástroj naší politiky). Ale zároveň také kulturní různorodost, dialog kultur, spolupráce, pochopení.

Přes pochyby o skutečném stavu věci nemohu opomenout ještě jedno hledisko, které může či nemusí být bráno jako argument. Svě úvahy jsem opíral o oficiální diskurs. Ovšem lidé činní v „oblasti rozvoje a spolupráce“ za hranicemi Hexagonu – ti z „terénu“, které M. Barnier označoval za první linii, si stěžují na nedostatek financí, špatnou spolupráci s osobami politicky angažovanými, špatné podmínky pro realizaci cílů kultury samotné. Jako by oni byli jediní, komu se o kulturu jedná....

Jaká je tedy pravda? Jsou mé otázky ohledně šíření moci opodstatněné? Nebo se mýlím a Francie začala praktikovat politiku vedoucí „k sjednocení, ale ne uniformní Evropě“¹⁴⁾ (použijí-li častý obrat Michela Barniera)? Anebo Francie opravdu „kolonizuje“ a současně dodává celému procesu ve skutečnosti i v myslích zdání čehosi přirozeného právě díky kulturní líbivosti „sladké Francie“¹⁵⁾ V této chvíli nezbývá než doufat, že Francie opravdu vytáhla do bitvy za různorodou a rozmanitou Evropu.

pavelsitek@volny.cz

¹⁾ Bourdieu, P., *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 79.

²⁾ www.monde-diplomatique.fr/2000/05/BOURDIEU/13727

³⁾ Déclaration universelle de l'UNESCO sur la diversité culturelle, 2001.

⁴⁾ Wismann, H., Judet de la Combe, P., *Plaidoyer pour des humanités modernes*, Le Figaro, 18. 9. 2004.

⁵⁾ *La bataille pour le français*, Paris 2004, s. 9.

⁶⁾ Narážíme zde na názvy států, které si Francouzi dosti často pleťou: Čečensko a Česko (Tchétchénie a Tchèque), Slovinsko a Slovensko (Slovenie a Slovaquie), Lotyšsko a Litva (Lettonie a Lituanie).

⁷⁾ Ve zvláštním čísle *Le français dans le monde* č. 333, respektive v jeho doplňující části, která byla věnována charakteristikám jednotlivých zemí přistupujících k EU, se objevila tato chyba. Jistě, překlepy a tiskové chyby se stávají často. Přesto považuji za důležité na tuto chybu upozornit. Jedná se totiž o prestižní časopis pro učitele francouzštiny.

⁸⁾ Foucault, M., *Diskurs, autor, genealogie*, Praha 1994, s. 23.

⁹⁾ www.diplomatie.gouv.fr/Thema/ dossier.asp?DOS=PRESENTATION

¹⁰⁾ www.diplomatie.gouv.fr/mae/missions/fr/action/protection.html

¹¹⁾ www.culture.gouv.fr/culture/dglf/politique-langue/csLf-accueil.html

¹²⁾ www.diplomatie.gouv.fr/cooperati on/dg-cid/rapport-02/page-06.html

¹³⁾ www.diplomatie.gouv.fr/actual/dec larati ons/bulletins/20040913.html

¹⁴⁾ www.diplomatie.gouv.fr/actual/dec larati ons/bulletins/20040913.html

¹⁵⁾ Bourdieu, P., *Teorie jednání*, Praha 1998. (Jedná se o parafrázi myšlenky, kde slovo libovůle bylo nahrazeno slovem líbivost a byla přidána „sladká Francie“.)

Jaké dopady pro balkánský region by mohla přinést nezávislost Kosova?

S blížícím se začátkem rozhovorů o budoucím statu Kosova¹⁾ se často můžeme setkat s názory, které podporují nezávislost této jihosrbské oblasti. Takovéto rozhodnutí by možná přineslo krátkodobé řešení, ale pravděpodobně by otevřelo Pandořinu skříňku, která by destabilizovala nejen balkánský region. Tento precedens by se mohl odrazit i v jiných částech Evropy, například na Kavkaze. Kosovo tak nadále nezůstává pouze problémem Bělehradu a Prištiny, i když jich se to týká nejvíce, ale přinejmenším se jedná o evropský problém.

SRDJAN PRITINA

Kosovo a albánská otázka v regionu

Pokud pomineme rozpad SFRJ, SSSR a ČSFR, nedošlo v Evropě od druhé světové války ke změnám státních hranic.²⁾ Změna na Balkáně by vyvolala „dominový efekt“ v podobě požadavků na nové predefinování hranic především v Makedonii, v jižním Srbsku a v Bosně a Hercegovině.

Získáním nezávislosti by se Kosovo stalo definitivně etnicky homogenním celkem. Od roku 1999, kdy se Kosovo dostalo pod mezinárodní správu UNMIK, muselo své domovy opustit přes 230 000 Srbů a ostatních nealbánských obyvatel. Protisrbské nepokoje ze 17. března 2004 ukázaly, že mezinárodní jednotky KFOR nejsou schopny ochránit zbytkové enklávy kosovských Srbů před podobnými útoky.³⁾ Případnou rezignací na splnění programu „Standardy před statusem“, což v první řadě znamená zajištění základních lidských práv pro všechny obyvatele v Kosovu, by mezinárodní společenství mohlo vyvolat dojem, že nejen ozbrojený separatismus, ale hlavně etnické čistky se vyplácejí.⁴⁾

Již v roce 2000 po příchodu KFOR a UNMIK do Kosova vypukly boje mezi srbskou policií a albánskými separatisty v Preševském údolí v jihovýchodním Srbsku při administrativních hranicích s Kosovem, kde působila tzv. Osvobozenecká armáda Preševa Medvedji a Bujanovce (UÇPMB). Tato skupina vznikla po úspě-

chu UÇK v Kosovu, kdy se její bývalí příslušníci podíleli na vzniku této teroristické organizace. Ačkoliv zrušením demilitarizovaných zón,⁵⁾ příchodem Armády Srbska a Černé Hory (VSCG) v roce 2001 a společnými akcemi jednotek KFOR a VSCG, které spolupracovaly při potlačení těchto militantních skupin, se situace uklidnila, zůstává budoucnost oblasti nejasná. V případě odtržení Kosova od Srbska by zde mohlo lehce vzniknout nové ohnisko ozbrojeného střetu mezi místními separatisty a srbsko-černohorskou armádou, přičemž separatisté by tak jako v minulosti i nyní mohli počítat s podporou kosovských Albánců.

V takové situaci by stranou nezůstala ani Makedonie, kde by se naplno projevil národnostní problém mezi Makedonci a tamními Albánci. Ačkoli se od léta 2001, kdy vypukly ozbrojené boje mezi albánskými separatisty z makedonské UÇK⁶⁾ a makedonskou armádou a policií, situace výrazně uklidnila, zdaleka není vyřešená.⁷⁾ Na území Makedonie operují stále minimálně dvě separatistické skupiny – Albánská národní armáda (AKSh)⁸⁾ a od roku 2002 Armáda republiky Ilirida (ARI), tvořená bývalými příslušníky makedonské UÇK.⁹⁾ Obě sledují stejný cíl: chtějí dosáhnout odtržení západní části Makedonie a její spojení s Albánií. Zatím se zdá, že mezi albánským obyvatelstvem nemají automaticky většinovou podporu, neboť po podpisu Ochridské dohody mezi makedonskou vládou a politickými představiteli makedonských Albánců se

situace do jisté míry uklidnila a podpora extremistickým skupinám opadla. Ale i tento stav se může rychle změnit, a proto není možné označit současnou bezpečnostní situaci Makedonie jako bezproblémovou.

Nebezpečí radikalizace Srbska

Případné odtržení Kosova by vedlo nepochybně k další radikalizaci srbské společnosti a mohlo by mít dopad i na vnitřní politickou situaci v zemi. Průběh posledních prezidentských a lokálních voleb v Srbsku ukázal, že vládnoucí koalice nemá většinovou podporu mezi obyvatelstvem. Nejsilnější strana vládní koalice DSS skončila až na čtvrtém místě, a vláda tak přežívá hlavně díky parlamentní podpoře Socialistické strany Srbska a dohodě o kohabitaci mezi vládou a srbským prezidentem Borisem Tadićem z opoziční Demokratické strany. Tato situace nahrává celé opozici, o čemž svědčí výsledky zmíněných voleb, které ukázaly také na jeden pozitivní jev: po vítězství SRS v parlamentních volbách v prosinci 2003 se situace pomalu opět mění ve prospěch reformní DS, která v místních volbách získala více hlasů než SRS.¹⁰⁾ Ačkoliv výsledky komunálních voleb nejsou přesným ukazatelem celorepublikových poměrů, jedná se o pozitivní jev. Tento pokrok se ale může velice rychle změnit v případě, že Srbové získají pocit, že prozápadní orientace, nastolená po pádu Miloševićova režimu v říjnu 2000, nesplňuje jejich očekávání.

K úplnému odmítnutí prozápadní politiky v srbské společnosti a k růstu nacionalismu by došlo tehdy, kdyby mezinárodní společenství přistoupilo na odtržení Kosova od Srbska.¹¹⁾ Takové rozhodnutí by destabilizovalo Srbsko na příštích několik let, což by mělo negativní dopad na ostatní státy v regionu. Na oplátku za odtržení Kosova hrozí, že Srbsko by mohlo vyvíjet požadavky za připojení Republiky Srbské. Považovalo by to za jistý druh kompenzace.

Nebezpečí rozpadu Bosny a Hercegoviny

Tím se dostávám k Bosně a Hercegovině (BaH), která je snad největší neznámou, pokud jde o další vývoj regionu. Přestože se jedná o mezinárodně uznávaný stát, zůstává otázkou nakolik je životaschopný. Fungování jednotlivých celorepublikových institucí je značně nejisté a politika se odvíjí spíše na regionální (kantonální) úrovni nebo v rámci jednotlivých entit BaH – ve Federaci BaH

(F BaH) a v Republice Srbské (RS). Jedinou skutečně fungující celobosenskou institucí tak zůstává kancelář Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu, který má nejvyšší pravomoci ve státě.¹²⁾ Praktická politika v rámci společných institucí BaH zůstává etnicky rozdělená.

V parlamentních volbách v roce 2002 se struktura bosensko-hercegovského parlamentu výrazně nelišila od té z roku 1992, kdy se konaly první pluralitní volby. Opět zvítězily tytéž nacionalistické strany, respektive v některých částech se udržely u moci.¹³⁾ To znamená, že devět let po podpisu Daytonské mírové dohody se vnitřní politické vztahy prakticky nezměnily. Přesto, že podle předvolebních průzkumů označovala bosenská společnost za nejdůležitější nevyřešené socioekonomické problémy a nezaměstnanost, hlasovala nakonec podle etnického klíče. I to se dá přičíst zklamání nad nepovedenými ekonomickými reformami předchozí nenacionalistické vlády. Otázkou je, nakolik se jedná o zklamání a nakolik o zakořeněné přesvědčení, že jistotu lze hledat pouze v rámci vlastního etnika. Dokonce i obyvatelé BaH, kteří nakonec dali hlas občansko-demokratickým stranám, se rozhodovali v rámci vlastních entit.¹⁴⁾ To jen potvrzuje fakt, že budování vzájemné důvěry je teprve v začátcích.

V případě oddělení Kosova od Srbska lze s téměř stoprocentní jistotou tvrdit, že by tento krok vedl bosenské Srby k vyhlášení nezávislosti Republiky Srbské v Bosně a Hercegovině. Vytvořením precedensu s Kosovem by prakticky nešlo zabránit bosenským Srbům učinit tentýž krok. Tím, že již existují administrativní hranice mezi Republikou Srbskou a Federací BaH, by oddělení ani nebylo velkým problémem, zvláště pokud se vezme v úvahu, jaké je národnostní složení v Republice Srbské nebo jednotlivých kantonech Federace Bosny a Hercegoviny.

Mnohem větším problémem by byla situace ve Federaci BaH, která je tvořena Bosňany a hercegovskými Chorvaty. Přestože spolu tvoří jednu entitu Bosny a Hercegoviny, mají zcela odlišný názor na společný stát. Pro společné soužití všech Bosňáků je jednotná BaH nezbytně důležitá, zatímco hercegovští Chorvaté se nijak netají tím, že by „svůj díl“ připojili k Chorvatsku. Jakákoli změna hranic v BaH by znamenala nejen krach úsilí mezinárodního společenství zachovat celistvou Bosnu a Hercegovinu, ale mohlo by to vést k novému konfliktu.

Jaké řešení na závěr?

Přistoupit k radikálnímu řešení ohledně budoucnosti Kosova by znamenalo velké nebezpečí. Nic by se nevyřešilo a navíc by se otevřely problémy v celém regionu. Nutné je hledat dlouhodobé řešení, s nímž by pro začátek souhlasily obě strany – Bělehrad a Priština. To znamená, že by se otázka budoucího statusu měla odsunout na neurčito a zahájilo by se jednání ohledně vyřešení otázek, jež by ani jednu stranu nepoškodily.

Nezbytně nutné je nejprve provést decentralizaci Kosova, která nesmí být považována za první krok k jeho rozdělení podle etnické linie, ale jako první krok ke stabilizaci a k nastolení základních lidských práv pro všechny občany. Je možné od někoho očekávat, že bude souhlasit s činností nějakých institucí, když nemá zajištěnu ani svobodu pohybu, jak je to v případě kosovských Srbů. Až poté, co budou všem obyvatelům v Kosovu zajištěna tato práva, je možné začít hledat řešení socioekonomických problémů. Ty jsou bezpochyby jedním z největších problémů jak kosovských Albánců, tak Srbů. Vysoká nezaměstnanost v celém Kosovu je příčinou kriminalizace celé společnosti, jejíž organizované skupiny způsobují v Evropě nejzávažnější problémy. Argumentovat tím, že ekonomické otázky se nedají řešit bez nezávislosti Kosova, je příliš odvážné. Zahraniční investice a s nimi ekonomické zlepšení neprijdou, dokud v Kosovu nevznikne fungující právní prostředí, které by bylo založeno na vůli jeho obyvatel řídit se zákony státu a na schopnosti institucí prosazovat právo.

Přestože se jedná o dlouhodobý proces, je postupné zavádění vlády práva mnohem přijatelnější než radikální řešení. Tento proces ale bude vyžadovat mnohým aktivnější roli Evropské unie, která ke Kosovu až dosud přistupovala velmi laxně, a tím přispěla k jeho destabilizaci. Stalo se tak i přesto, že nebezpečí vyskytující se v tomto regionu přímo nebo nepřímo, jako jsou terorismus, hrozba regionálního konfliktu, eskalace organizovaného zločinu nebo vytváření slabých vlád, ohrožují i bezpečnost Unie jako takové.

srki@centrum.cz

¹⁾ Přesné datum nebylo stanoveno, ale hořší se o roku 2005 jako o termínu, kdy by měly začít rozhovory.

²⁾ Ačkoliv došlo k rozpadu těchto států, mezirepublikové hranice zůstaly nezměněné.

³⁾ Podrobná zpráva o březnových nepokojích viz stránky nevládní organizace Fond za humanitarno pravo. Etničko nasilje na Kosovu (www.hlc.org.yu/storage/docs/4400ac078018011311ccd13b74b2f73a.pdf) nebo Ministerstva vnitra Srbska. Srov. Ministerstvo unutrašnjih poslova. Terorizam na Kosovu (www.mup.sr.gov.yu/).

⁴⁾ O bezpečnostní situaci nealbánských obyvatel v Kosovu se v únoru 2005, ve své čtvrtletní zprávě RB OSN, kriticky vyjádřil generální tajemník OSN Kofi Annan. Srov. (www.b92.net/english/news/index.php?nav-i d=31346&style=headlines&dd=16&mm=2&yyyy=2005).

⁵⁾ V demilitarizované zóně měla UÇPMB své základny, odkud prováděla útoky proti srbské policii v Preševském údolí.

⁶⁾ UÇK je zkratkou užívanou jak pro kosovskoalbánské, tak pro makedonskoalbánské separatisty. V Makedonii se jedná o Národnosvobozeneckou armádu, v Kosovu o Kosovskou osvobozeneckou armádu.

⁷⁾ Srov. Stýskalíková, Věra: Zahraniční a bezpečnostní politika Albánie. In: Stýskalíková, Věra – Smekal, Hubert: *Zahraniční a bezpečnostní politika vybraných zemí Balkánu*, Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 122–123, také Šmíd, Tomáš: Zahraniční a bezpečnostní politika Makedonie. In: Stýskalíková, Věra – Smekal, Hubert (eds.): *Zahraniční a bezpečnostní politika vybraných zemí Balkánu*, Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 77–84.

⁸⁾ Ve zdejších a zahraničních člancích se používá také zkratka ANA, která vyplývá jak z anglické zkratky (Albanian National Army), tak z českého překladu.

⁹⁾ Šmíd, T. 2004, s. 83.

¹⁰⁾ Srov. (www.cesid.org/download/Rezultati%20II%20kruga%20izbora%20za%20pre dsednike%20opstina-Srbija.xls).

¹¹⁾ S přílivem nových uprchlíků a legalizací druhé etnické čistky proti Srbům (první proběhla v Chorvatsku v srpnu 1995) by se od reformních stran odvrátil také velký počet jejich tradičních voličů.

¹²⁾ Vysoký představitel může zrušit jakékoliv rozhodnutí bosenských institucí. Zároveň může odvolávat jednotlivé politiky ze svých funkcí. Tak např. v roce 2001 zbavil funkce tehdejšího bosenskosrbského prezidenta Nikolu Poplašena nebo 30. června 2004 okolo 60 politiků Republiky Srbské, včetně předsedy jejího parlamentu, kvůli nedostatečné spolupráci při hledání obviněných z válečných zločinů.

¹³⁾ Výsledky voleb qry.izbori.ba/Documents/Rezultati%20izbora%201996-2002/Rezultati2002/Kratki/PredsjednistvoBiHKratkaVerzija.pdf.

¹⁴⁾ Bosnia's Nationalist Governments: Paddy Ashdown and the Paradoxes of State Building. In: *ICG Balkans Report*. N° 146. 22 July 2003. Sarajevo/Brussels. s. 8. (www.icg.org/library/documents/report-archiv/A401057-22072003.pdf).

Jaká bude Evropa 21. století?

DAVID KLIMEŠ

Nedávno publikovaný esej Václava Klause o Organizaci evropských států není jen příspěvkem do „období reflexe“ Evropské unie, ukazuje nám i skryté řeky prezidentova pojmání svobody, liberalismu a společenského řádu 21. století.

Každý, kdo si pozorně přečetl Klausův text, musí zatleskat upřímné snaze obhájit základní kameny evropského společenství – tedy demokracii, svobodu a liberalismus. Otázka však zní, zda obsahy, které Václav Klaus projektuje do těchto stavebních kamenů jeho konstrukce Organizace evropských států, jsou aktuální i pro výzvy nového tisíciletí.

Zda liberalismus Klausova ražení odpovídá moderní Evropě, musí každý občan České republiky zvážit sám. Toto promyšlení, které se dotýká nejen srdeční zástavy Evropské unie, můžeme zformulovat do tří otázek:

Odpovídá Klausova vize požadavkům bezpečnosti?

Jedno ze dvou zásadních libertariánských práv, tedy právo obrany proti agresi, se na přelomu století zásadně proměňuje. Ve stále (nejen) komunikačně se zmenšujícím světě je taková změna symbolizovaná proměnou hrozeb Evropě. Od terorismu druhé půlky 20. století (RAF, ETA, IRA) jsme spolu s Madridem (New Yorkem) vpadli do světa globálně se organizujících hrozeb, kde bezpečnostní mechanismus státu je nejen neúčinný, často se s hrozbou nemůže setkat ani na stejné úrovni. Lapidárně to vyjádřil londýnský policejní šéf Ian Blair po červencových útocích v britské metropoli: „Potírat terorismus už není jen věcí policie a tajných služeb, nyní to už musí být celá společnost, která porazí terorismus.“

Odpovídá Klausova vize požadavkům správy společnosti?

Zdá se, že politika připomínající anglické rugby, tedy soutěž dvou týmů na přesně vykolíkováném hřišti, se velmi rychle hroutí. Jen těžko už pojmem „zasíťovaný“ svět, kde je kauzalita „správného“ a „špatného“ politického rozhodnutí spolu s „přeinformovaností“ (neschopnost vytvořit si vyargumentovaný názor) stále

méně a méně zhodnotitelná, z čehož plynou extrémní potíže voličů ztotožnit se s nějakou politickou stranou. I z toho plyne zásadní pokles ochoty chodit k volbám a rozhodovat o veřejných věcech. V této souvislosti se debatuje i o legitimitě voleb (u nás například senátních), kdy rozhodují zlomky oprávněných voličů. Ze stejného zdroje pak plyne paušální negativní smýšlení o politicích (exemplární příklady jsou přerody z apriori pozitivně vnímaných mediálních vykladačů v apriori negativně vnímané politiky, a naopak). Je otázkou, zda Klausova snaha o opětovné vykolíkování hřiště stranické demokracie oproti „postdemokracii“ je pro dnešní mocenskou a závislostní síť otevřené společnosti tou nejryzejší myšlenkou liberalismu.

Odpovídá Klausova vize požadavkům dnešních ekonomických vztahů?

I kdybychom přijali bratrskou myšlenku o nespojitě evropské ekonomice, která tudíž jen těžko rozhoduje na evropských trzích, zůstává problémem, zda by se lpění evropských států na vlastních standardech, clech a jiných regulacích nezměnilo v nevýhodu. Hrdá státní myšlenka jistě může mávnout nad Kissingerovou otázkou, komu má volat, když chce mluvit s Evropou, těžko však může mávnout rukou nad tím, kam má Čína složit několik milionů triček. Problém je, že jakékoliv hrdé, jasné a nekonsenzuální regulatorní ne se ozývá o několik stupňů níže.

Česká republika může utilitárně rezignovat na budování společné ekonomické pozice Evropy a doufat v prozatímní sílu USA ve Světové obchodní organizaci (WTO), pak ale reálně hrozí, že důsledek bude „appendixace“ malé národní (státní) politiky v tržním prostředí otevřené ekonomiky. S tímto přístupem by ale bylo upřímnější vzkázat stále se více internacionalizujícímu trhu práce, že mechanismy

stabilizující kontrolní a sociální strukturu už bude držet v rukách někdo jiný. Při pohledu na tanečky kolem nadnárodních investorů, které zbožně očekávají politici všech vyznání, v surovinově nijak zvlášť bohaté zemi, se tedy ptáme, zda stále platí definice nezávislosti, resp. pluralitní závislosti, tak jak ji formuloval Raymond Aron: „... to znamená mít na své straně určité množství prostředků, aby druzí byli závislí na vás.“ Bude jich mít Česká republika v Organizaci evropských národů opravdu dostatek?

Na konci milénia se jako úkol k promyšlení (evropské) budoucnosti jevílo všechno možné, jenom ne principy evropského soužití. Několik autorů se soumrakem tisíciletí oprášilo negativní „konec ideologií“ Daniela Bella a interpretovali ho pozitivně. Předpoklad dlouhotrvajícího liberálnědemokratického konsenzu ale prochází změnami. V této chvíli nejde o pravdivelné bruselské obsílky s tématem „one size fits all“, nýbrž o podstatu liberalismu tváří v tvář novým ekonomickým skutečnostem, a především bezpečnostním hrozbám. Obstojí liberalismus 19. století, jen málo obohacený, zato značně zadupávaný ve 20. století, ve století nynějším? Opravdu není nutné tváří v tvář (nezbytným) desetitisícům kamer v Londýně a čím dále více Evropou chápanému PATRIOT (Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism) ACTu znovu otevřít debatu o obsahu slova svoboda?

Dvě tváře liberalismu

Prezidentův esej snad v každém odstavci dokládá rozpor mezi „dvěma větvemi“ liberalismu. „*Liberalismus měl vždy dvě tváře. Na jedné straně je tolerance hledáním jakési ideální podoby života. Na straně druhé je hledáním mírových podmínek mezi rozdílnými životními způsoby. Podle prvního názoru jsou liberální instituce chápány jako aplikace universálních principů. Podle druhého jsou prostředkem k mírovému soužití. Podle prvního názoru je liberalismus předpisem pro universální režim. Podle druhého je projektem koexistence, který lze uskutečnit v mnoha režimech. Takovým příkladem liberálního projektu universálního režimu je filozofie Johna Locka a Immanuel Kanta, zatímco filozofie Thomase Hobbesa a Davida Humea vyjadřuje liberalismus mírového soužití. První liberální filozofii obhajují v současnosti John Rawls a F. A. Hayek, druhou zastávají Isaiah Berlin a Michael Oakeshott,*“ píše

John Gray v příznačně nazvaném dílku

Dvě tváře liberalismu. Obrovskou výhodou druhého přístupu je, že umožňuje jakožto *modus vivendi* dynamicky pojímat společenské procesy. Zřetelnou „nevýhodou“ pak je, že musí ve svém odmítání jakéhokoliv odlesku filozofie dějin brát v potaz nejen pozitivní procesy, ale i naprosto destruktivní činy z jiného (a někdy bohužel ani to ne) civilizačního rámce, jako byly bombové útoky v Madridu a Londýně.

Klausova vize Organizace evropských států je příkladem statické aplikace Hayekova universalismu. Nedebatujme o tom, zda víra v nadřazenost jednoho ekonomického systému prospívá odlišným civilizačním rámcům a zda pomoc Světové banky a Mezinárodního měnového fondu Ghaně je tím pravým ořechovým. Ptejme se čistě zistně, zda obyvatelům Čech, Moravy a Slezska dává Klausova vize jistotu pokojného a dlouhodobě efektivního zajištění bezpečnosti, samostatnosti a stability.

Vše v protikladu?

Eric Weil si povzddechl: „Člověk je tvor rozumný, ale nikdo neprokázal, že rozumné je také lidstvo.“ Tato věta trefně ironizuje statické mýty o pevně definovaných kategoriích svobody či jakékoliv „obecné vůle“. Není náhodné, jakým způsobem si svůj statický svět, který by ideálně spravovala Organizace evropských států, Klaus představuje. Nepodsouvejme prezidentovi nic z *Authoritarian Personality* od Theodora Adorna, přesto nemůžeme přehlédnout způsob, jakým Klaus bere na vědomí a promýšlí problémy. Vše se děje na onom přesně vykolíkovaném hřišti anglického rugby a místo šišatého míče létá vzduchem princip dichotomie.

Už Wittgenstein postřehl, že se debatěři nesmějí shodnout jen v termínech, ale i v principech usuzování. Proto si Klaus se svými oponenty tak často nerozumí, pro něj je svět velmi často definován pouze v protikladnosti. Nivelizaci tradičních témat pravice i levice odmítá Klaus vidět jinak než jako pravolevý souboj, složitě provázaná vertikála moci a odpovědnosti dnešní občanské společnosti má být redukována na protiklad kontrolovatelné mocenské stranické demokracie a nekontrolovatelné sítě zájmových sdružení, často pouze jednoho cíle, pro které Klaus velmi nepřilehavě používá slovo postdemokracie.

Stejný protiklad pak najdeme u prezidentovy dichotomie stát (v případě ČR dokonce národ) versus obtížně uchopitelné nadstátní (nadanárodní) společenství (Gemeinschaft). Ten pak obviňuje z alibistické ideologie lidských práv. Lépe než Klaus to v jedné větě vystihl John Gray: „*Univerzální lidská práva přece nejsou nějakou ideální konstrukcí pro jediný režim na celém světě, nýbrž souborem minimálních standardů pro mírové soužití režimů, které vždy zůstanou odlišné.*“ Ptejme se ale, zda Klaus nenavrhuje nahradit jeden mýtus mýtem druhým – zda síť globalizovaných kauzalit má pouze ony dvě janusovské tváře. Možná, že lpění obrácené k minulým efektivním způsobům správy společnosti vede k tomu, že se Klaus dostává v proměňujícím se světě do zvláštních názorových uskupení. Snaha polarizovat jakýkoli problém tak může člověka odmrštit tu k radikálnímu levicovému politologovi, tu k radikálnímu krajskému sdružení, jindy k francouzské-

mu dělníkovi, který má rád všechno jiné než liberalizaci a skutečnost, že francouzský vliv končí tři kilometry za Štrasburkem.

Jistě se člověk čas od času názorově ocitne ve stejné kolonce spolu s někým, kdo vyznává zcela jiné vidění světa, důležité je ale neopájet se případným vítězstvím, ale místo toho třeba pečlivě analyzovat dvě naprosto odlišná NE k evropské ústavě, jež se dají interpretovat všelijak, jen ne jako avantgarda Organizace evropských národů.

Jinou cestou

Berme ale Klausovy názory velmi vážně, neboť víme, z čeho vycházejí. Už Hayek varoval před jakoukoli snahou, která by byla ozvukem Hitlerova korunního právníka Carla Schmitta, který propagoval „konkrétní utváření řádu“ („konkrete Ordnung“) před „normativním“ myšlením liberálního práva. Zároveň nemůžeme přehlédnout jiný zdroj kritiky vývoje společnosti (ale ten určitě není Klausův), a to léta opravovaný, ale přesto inspirativní koncept „refeudalizace“ společnosti Jürgena Habermase. Ten varuje před tím, aby se občanská společnost zrozená z veřejnosti raného kapitalismu opět neutopila v bludu reprezentace pro lidi, a nikoliv lidu. Proti jejím příznakům (konzumní rozhodnutí, aklamace, mediálně vytvořené publikum) se čím dál častěji těžko něco namítá.

Oceňme proto snahu přemýšlivého českého demokrata řešit bez pozlátka aktuální problémy soužití evropských společenství, zároveň se ale hlasitě ptejme, zda Klausovy vize nepřipomínají výlety pana Broučka, tentokrát (s oklikou přes Osnabrück a Münster) do 19. století.

d.klimes@gmail.com

Švýcarská diplomacie ve vztahu ke Třetí říši a k Československu v letech 1938–1945

Daniel C. Schmid: Dreiecksgeschichten. Die Schweizer Diplomatie, das „Dritte Reich“ und die böhmischen Länder 1938–1945. – Zürich: Chronos Verlag, 2004 – 501 str. – ISBN 3-0340-0670-5.

Recenzovaná publikace zaujme už svým názvem a tematickým vymezením. Odborný zájemce se určitě bude chtít seznámit s postoji švýcarské diplomacie k vývoji v Československu v letech 1918–1945 a k zahraničněpolitickým cílům nacistické „třetí říše“.

V kapitole věnující se **dějinám Československa v letech 1918–1945** se autor snaží vysvětlit příčiny sudetské krize a vývoj směřující k Mnichovské dohodě a k vytvoření Protektorátu Čechy a Morava a charakterizovat působení československé exilové vlády. Kořeny české problematiky menšin autor hledá v době Pařížských smluv po ukončení první světové války. Za závažnou skutečnost pokládá, že se Československá republika ustavila na základě koncepcí centralistického národního státu poté, kdy tato koncepce zvítězila nad modelem federativního státu národností. „S přijetím konečné verze ústavy se 3,12 milionu německy mluvícího obyvatelstva stalo druhou největší etnickou menšinou v Evropě. Ačkoli byla německé menšině přiznána stejná politická práva jako ...českému národu, nebylo jí poskytnuto právo na národní sebeurčení a územní autonomii.“⁽¹⁾ Zde by asi bylo vhodné více analyzovat příčiny, proč se Československá republika ustavila jako jednotný národní stát – historicko-politický vývoj odlišný od vytvoření švýcarské federace, odlišnosti dané tímto staletým vývojem. Poměrně podrobně a věcně je pak zachycena historie Mnichovské dohody, poměrů v Sudetech, v Protektorátu Čechy a Morava i ustavení a působení československé exilové vlády.

Zajímavá je kapitola věnovaná **švýcarské diplomacii** a jejím aktivitám ve vytyčeném období. Obsahuje postřehy týkající se švýcarské zahraničněpolitické strategie v letech 1919–1938 a zaměřené na vztah k situaci v Československu. Autor opět srovnává politický systém Švýcarska a Československa z mezinárodněprávního hlediska. Opět však přitom opomíjí důkladnější výklad příčin konkrétního historického vývoje i srovnání základních charakteristik vnitřní demokracie obou států v širším rozměru. Soustřeďuje se na řešení otázek menšin a státoprávního uspořádání, méně nebo vůbec sleduje pak ostatní zásadní rysy demokracie – jako například volební právo žen apod. Odpovídá to sice obsahovému zaměření publikace, ale může zkruslovat celkové hodnocení vnitropolitických problémů v Československu. Rovněž chybí podrobnější zhodnocení zahraniční politiky nově vytvořeného Československa jako demokracie hájící své postavení mezi povětšinou fašizujícími se režimy. Autor uvádí, že „již roku 1927 se československý ústavní právník Emil Sobota v esejích zabýval otázkou, zda by bylo žádoucí použít švýcarskou federativní ústavu na CSR vzhledem k ostří národnostních problémů. Ačkoli Sobota věřil, že lze zvláště u složení obyvatelstva vyvodit podobnosti, dospěl na základě konstatovaných rozdílů k poznatku, že švýcarský model se pro Československo neprokázal jako použitelný, jen pro určité účely, abychom podle něho kopírovali některé instituce, jednotlivé jazykové úpravy apod...“⁽²⁾

Autor pak dokumentuje, jak prezident Beneš oceňoval švýcarský politický systém, ale jak přitom celá řada návrhů na napodobení *švýcarského modelu* zůstala nevyslyšena, sleduje jednání československých a sudetoněmeckých představitelů politického života a postoje švýcarské diplomacie i veřejnosti v Československu i Švýcarsku, konkrétně pak v souvislosti s problematikou Mnichov-

ské dohody. Při sledování vývoje v sudetoněmeckých oblastech a jejich propojení s „německou říší“ lze pozorovat vývoj směřující k odtržení těchto oblastí od Československa a k vytvoření Protektorátu Čechy a Morava.

D. C. Schmid se postupně zaměřuje hlavně na postup švýcarské diplomacie, na její „přizpůsobení nové situaci“, poukazuje na vliv obchodních kruhů na proces zahraničněpolitického rozhodování. Vytvořením *Oddělení pro cizí zájmy* (Abteilung für fremde Interessen) 8. září 1939 vyhlásilo Politické oddělení ochranu státních příslušníků národů vedoucích válku za pole působnosti švýcarské *politické neutrality*. Téhož roku, na jeho počátku, se přeměnilo švýcarské velvyslanectví v Praze na generální konzulát. Výmluvným příkladem diplomatického postupu s představiteli okupačního režimu je přijetí švýcarského generálního konzula u státního ministra Franka počátkem května 1944 v pražském Černínském paláci. Jako charakteristický rys je dokumentován dozor a sledování gestapem.

Za novou etapu je označováno období od konce roku 1942. „Prohlášením o neplatnosti Mnichovské dohody Anglií a Francií na podzim roku 1942 učinil Edvard Beneš rozhodující krok k obnovení Československa... To umožnilo československému prezidentovi v anglickém exilu vyostřit kurs v otázce budoucího zacházení se sudetskými Němci.“⁽³⁾ Zdokumentována jsou německá negativní hodnocení československé exilové zahraniční politické aktivity včetně Benešovy cesty do Moskvy. Zároveň můžeme sledovat postupy švýcarské diplomacie a jejích představitelů, například ve Velké Británii, ve vztahu k bývalému Československu, zvláště pak činnost švýcarského generálního konzula v Praze do léta 1945.

Samostatná část publikace je věnována oblasti ekonomických vztahů a hospodářskému vývoji v letech 1938–1945, švýcarským hospodářským zájmům, konkrétně například v sudetoněmeckých oblastech, bilaterálnímu zahraničnímu obchodu Švýcarska a protektorátu. Zajímavý je pohled na *arizaci* ze švýcarské perspektivy. Autor osvětluje i vývoj termínu arizace v souvislosti s antisemitismem 20. let a politickým vývojem v Německu od počátku třicátých let 20. století. Pokud jde o arizaci na území Protektorátu Čechy a Morava, autor konkrétně popisuje například způsoby, jimiž bylo židovské obyvatelstvo vylučováno z protektorátního hospodářství. Ve spojitosti se Švýcarskem dokládá uplatňování švýcarských firem v protektorátu a v Su-

detech, podíl švýcarských investic ve vybraných podnicích apod.

Celá třetí část publikace se důkladně zabývá **hospodářským vývojem** ve sledovaném prostoru. Zahrnuje rozbor švýcarských hospodářských zájmů v Sudelech, vývoje bilaterálního zahraničního obchodu od roku 1939, české ekonomické situace roku 1940 i válečné ekonomiky a perspektiv do budoucna. „Ze švýcarských velkých bank udržovaly s Protektorem Čechy a Morava finanční vztahy Švýcarská bankovní společnost z Curychu, Švýcarský bankovní spolek z Bazileje a Švýcarský kreditní ústav z Curychu... Typický příklad úzkého hospodářského propojení s nacistickým režimem představuje *Die Kontinentale Gesellschaft für Bank- und Industriewerte* z Basileje.“⁴⁾ Autor si při té příležitosti též všimá otázek zabavování židovského majetku a možností náhrad v současnosti. Upozorňuje, že s tím souvisí problematika majetkových požadavků ze států „východního bloku“, že ji v této publikaci nelze blíže interpretovat, a odkazuje na výzkum P. Huga a M. Perrenauda a „Report on Dormant Accounts on Victims of Nazi Persecution in Swiss Banks, Berne 1999“.⁵⁾

Samostatná část publikace se věnuje **československému exilu ve Švýcarsku v letech**

1938–1945. Autor zde analyzuje otázku právního postavení, motivů odchodu do exilu, migračního chování i celý bilaterální smluvní systém. Specifický prvek představuje osvětlení přístupů švýcarské veřejnosti, ovlivněné strachem z komunismu a židovských emigrantů. Rozebírá i působení československého exilového tisku. „Po vypuknutí druhé světové války vyvolal československý exilový tisk ve Švýcarsku nelibost kruhů přátelských Německu.“⁶⁾

Závěrem autor věnuje pozornost určitým specifickým jevům ve vztahu k vytčenému tématu a shrnuje hlavní poznatky předchozích kapitol. Jak již bylo výše uvedeno, přínosem publikace jsou zasvěcené charakteristiky nejen švýcarské diplomacie vzhledem k nacistickému Německu a k Protektorátu Čechy a Morava, ale i postavení švýcarských občanů a podnikatelů v protektorátu. Hodnocení československé politiky v meziválečném období a za protektorátu někdy vnáší nové přístupy díky nadhledu autora ze zahraničí, někdy zase poněkud opomíjí vysvětlení historicky daných příčin vzhledem k určitým popisova-

ným jevům a při srovnávání některých státoprávních otázek a otázek vnitropolitického vývoje se koncentruje na vytčené jevy – například řešení národnostních otázek a otázek menšin – jiné – někdy pro srovnání stejně závažné – v popisovaných souvislostech nezmiňuje (například celkovou úroveň demokracie ve vnitřní politice dané země, jež zahrnuje situaci volebního práva apod. – právě Československo bylo v meziválečném období v této oblasti poměrně na vysoké úrovni).

V každém případě tato práce poskytuje všem, i odborným zájemcům, nejen nové a zajímavé pohledy na zkoumanou problematiku, ale i řadu podnětů pro odbornou vědeckou diskusi.

Ivona Řezanková

¹⁾ Viz: Daniel C. Schmid: Dreiecksge-schichten. Die Schweizer Diplomatie, das „Dritte Reich“ und die böhmischen Länder 1938–1945 – Zürich: Chronos Verlag, 2004 – s. 43, 44.

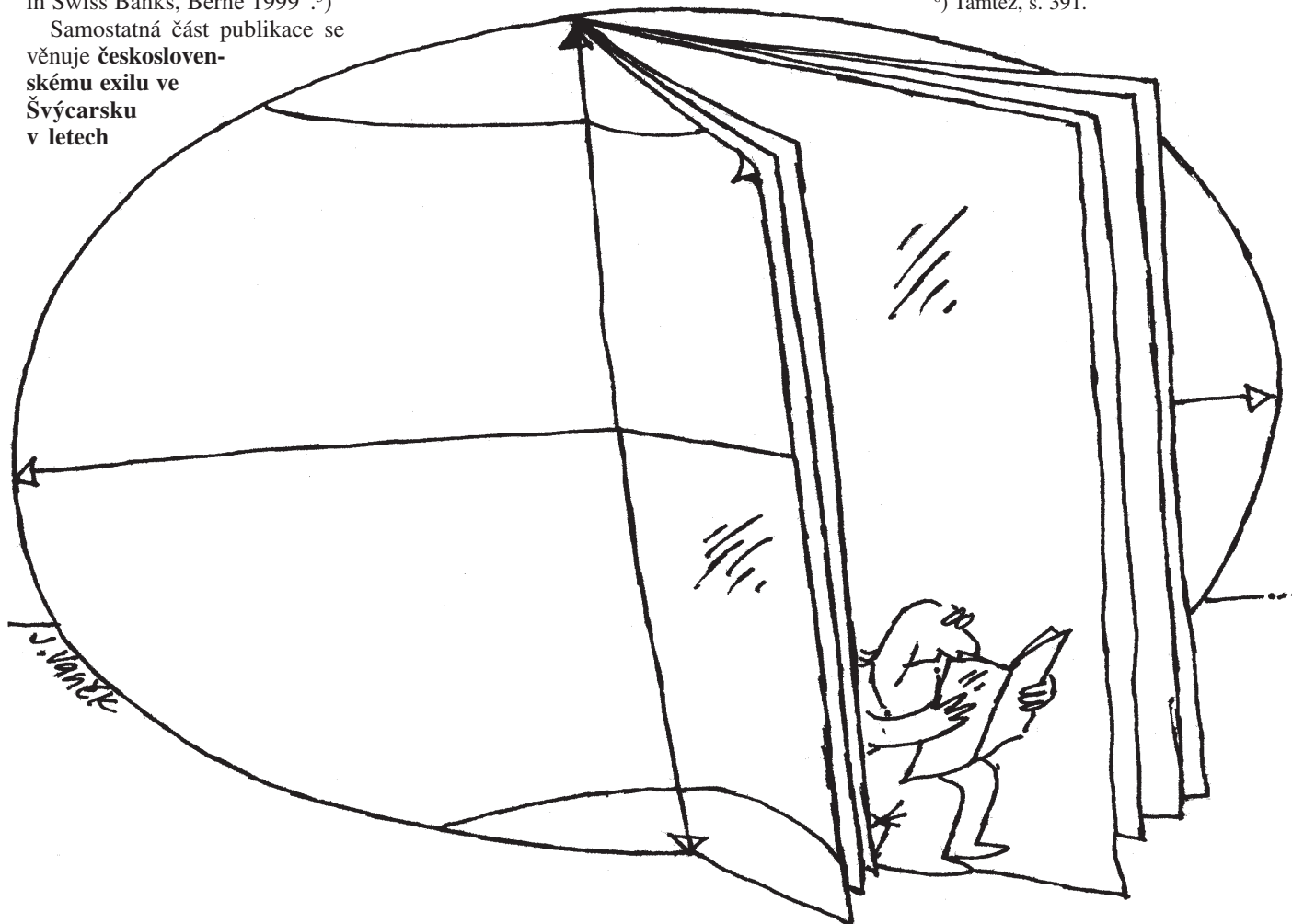
²⁾ Tamtéž, s. 66.

³⁾ Tamtéž, s. 151.

⁴⁾ Tamtéž, s. 233.

⁵⁾ Tamtéž, s. 236.

⁶⁾ Tamtéž, s. 391.

Skryté tváře globalizace

(Ročenka IFRI pro rok 2005)

Thierry de Montbrial et Philippe Moreau Defarges. RAMSES 2005. Les faces cachées de la mondialisation. Dunod, Paris, 2004. 375 stran.

Na konci roku 2004 vydal Francouzský ústav mezinárodních vztahů (IFRI) ročenku RAMSES – Výroční pojednání o světových strategických a ekonomických systémech. V tomto obsáhlém přehledu se kolektiv sdružující přes 50 autorů vyjadřuje k neaktuálnějších otázkám dnešního světa. Jde nejen o autory ze samotného ústavu, ale také z celé řady francouzských vysokých škol, výzkumných ústavů a ministerstev.

Úvod celé ročenky, jako vždy velice rozsáhlý, napsal ředitel ústavu Thierry de Montbrial. Nazval jej Perspektivy a zaměřil jej na hlavní problémy současného světa. Začíná druhou válkou v Iráku a jejími důsledky. Klade přitom několik zásadních otevřených otázek: Lhali G. W. Bush a A. Blair, nebo se stali obětí zpravodajských her? Jak je možné, že ministr zahraničí tak snadno naletěl mylným informacím CIA? Proč Spojené státy byly tak neuvěřitelně nepřipraveny na úkoly poválečné stabilizace a obnovy? Po nástinu hlavních problémů spojených s Irákem se Thierry de Montbrial podrobně zastává také u úlohy dnešního Íránu jako dalšího ze dvou zbývajících členů Bushovy osy zla. Zdůrazňuje, že „nelze dosáhnout regionální stability bez Íránu a stejně tato země potřebuje vnější stabilitu, aby se mohla reformovat a dosáhnout hospodářského pokroku“. (s. 17). Zaujímá jednoznačně kritická stanoviska ke klerikálnímu režimu v Teheránu, ale zároveň s tím varuje, že „snaha o získání jaderných zbraní je velice populární“. (s. 18). Nevylučuje možnost vojenského úderu Spojených států na vytvářené cíle v Íránu, ale sám se jednoznačně přiklání k dialogu a diplomatickému řešení, o němž usilují Velká Británie, Francie a SRN.

Dalším velkým námětem Montbrialova úvodu jsou transatlantické vztahy. I přes neblahé dopady války v Iráku má autor optimistická očekávání. Uvádí tři hlavní

důvody, proč budou Spojené státy i nadále potřebovat své evropské spojence. Prvním z nich je vzájemné ekonomické propojení obou celků, druhým jsou evropské zkušenosti při budování míru a třetím váhavost amerického veřejného mínění při podpoře vojenských akcí, do kterých by USA šly osaměle.

Rozsáhlá kapitola letošní ročenky je věnována Iráku. Její autor David Baran připomíná, že na klady spojené se svržením Saddámovy režimu se velmi rychle zapomnělo pod vlivem narůstajících problémů. Uvádí, že dnes jen moc málo Iráčanů věří, že Američané přišli proto, aby jejich zemi pomohli. Hlavní příčinu narůstajících problémů autor vidí v tom, že v Iráku sílí odpor proti americké líceměrnosti a snaha co nejvíce jim uškodit. Bohužel přitom soustavně narůstá bezohlednost teroristických útoků a počet jejich obětí.

Jedním z ústředních námětů ročenky je Společná zahraniční a bezpečnostní politika EU. Howorth oceňuje především dvě nedávné operace Evropské unie. Concordia (zásah v Makedonii v roce 2003) podle něho potvrdila schopnost EU při zvládnutí krizí a Artemis (nasazení 2200 vojáků v Kongu, na vzdálenost 6500 km) ukázala, že Evropská unie „již našla úlohu odpovídající jejímu významu“ (s. 293). Rozhodnutí Blaira, Chiraka a Schrödera o vytvoření společné plánovací buňky v Bruselu označuje za věc, která může nadále vyvolávat nedůvěru Američanů. Za nejvýznamnější událost označuje program Headline Goal 2010 a jeho důraz na jednotky o počtu 1500 vojáků, které by svým rychlým zásahem měly vytvářet předpoklady pro větší operace pod hlavičkou OSN, NATO nebo Evropské unie. Vysoce oceňuje cíle stanovené do roku 2010 a uzavírá, že Evropská unie se tím již vydala na cestu počítačově řízené války (Network Centric Warfare), po které doposud šly pouze USA.

Velmi zajímavou část ročenky představuje kapitola nazvaná Spojené státy a světová ropná bezpečnost. Její autor Pierre Noel se zabývá globálním významem amerického úsilí o zajištění bezpečnosti ropných zdrojů a námořních tras přepravy této

strategické suroviny (na ně připadá podstatná část světového pohybu, a proto jsou významnější než ropovody). V úvodu své kapitoly autor dokumentuje nárůst významu ropy pro USA – jestliže v roce 1970 její dovozy pokrývaly 20 procent vnitřní spotřeby, pak na počátku tohoto století se již jedná o 60 procent. Zároveň s tím ale poměrně dlouze dokazuje, že vše, co USA činí pro zajištění plynulosti těžby a přepravy ropy, je přínosem pro všechny ostatní velké dovozce ropy. Velmi pozitivně hodnotí celosvětový přínos amerického důrazu na diverzifikaci světové nabídky ropy a vytvoření strategických ropných zásob (Strategic Petroleum Reserve).

Velkou pozornost autor věnuje úloze amerických ozbrojených sil při zajišťování bezpečnosti ropy a její přepravy na místa určení. Jde především o Hormuzský průliv, kterým se každý den přepravuje 13 milionů barelů, a to nejen do USA, ale také do Evropy, Japonska, Koreje, Tchaj-wanu a Číny. Touto námořní cestou se vyváží ropa především ze Saúdské Arábie. Ta je díky svým největším nalezištím a vysoké technologické úrovni těžebních zařízení považována za „výrobce posledního utočiště“. Má totiž takové těžební možnosti, že je schopna v případě potřeby rychle zvýšit těžbu v takovém objemu, aby to stačilo na ovlivnění světových cen ropy.

Pierre Noel připomíná dvě významná vojenskopolitická opatření USA – na konci 70. let vytvořily Síly rychlého rozmístění a na počátku 80. let založily CENTCOM, vojenské velitelství v této oblasti. Zdůrazňuje, že jejich posláním je čelit třem hlavním hrozbám, jimž by mohla být vystavena Saúdská Arábie, kterou on sám nazývá „svatyně světových ropných zdrojů“. Jedná se o vojenskou agresi proti této zemi, teroristické útoky proti ropným zařízením a vážné občanské nepokoje, které by mohly ohrozit plynulost těžby ropy a její přepravy. Pokud jde o třetí hrozbu, vyslovuje domněnku, že vojska USA by nemusela zasáhnout přímo v ohniskách případných nepokojů, ale zcela určitě by nastoupila k ochraně ropných zařízení. Při této příležitosti opakuje jednu ze svých stěžejních myšlenek – USA tato opatření dělají v zájmu celosvětové stability, a proto by se na nich měly podílet, alespoň finančně, i ty státy, které z toho profitují: země EU, Japonsko, Čína.

Důležitý oddíl ročenky se zaměřuje na země, mezinárodní organizace a transnacionální činitele dnešního světa. Na stránkách věnovaných terorismu jako nejnaléhavější bezpečnostní hrozbě dnešního světa se čtenář dočte, že USA se v rámci své strategie čtyř „D“ (Defeat, Deny, Diminish a Defend) zaměřují téměř výlučně na vojenská opatření a akce. Autor této ka-

pitolky Francois Légaré varuje, že čistě vojenská řešení by mohla vést k dalším zákeřným teroristickým útokům typu Madrid 11. března 2004, který podle něho byl „nеспorným vítězstvím teroristů“. Autor upozorňuje, že za krutými teroristickými útoky stojí skuteční reakcionáři, kteří odmítají modernitu a liberalismus. Ti svůj boj proti Západu chtějí legitimizovat frázemi o obraně utlačovaných muslimů celého světa. Z toho F. Légaré vyvozuje, že „boj proti terorismu musí především získat podporu muslimů, musí je přesvědčit, že radikalizace a tálibánizace islámských společností není řešením jejich problémů v oblasti hospodářského rozvoje, sociální spravedlnosti a politické reprezentace“ (s. 308).

Ročenka RAMSES 2005 se podrobně zabývá také druhou nejvážnější bezpečnostní hrozbou současnosti, kterou je proliferace zbraní hromadného ničení. Autor kapitoly, celosvětově uznávaný odborník Jean Klein, oceňuje především dlouhodobý program CTRP (Cooperative Threat Reduction Program) a také globální partnerství v boji proti ZHN, jež bylo vyhlášeno na jednání G 8 v roce 2002. Při hodnocení situace v Íránu autor kritizuje vyhýbavé manévry teheránských činitelů a zdůrazňuje, že by se nemělo dovolit, aby Írán pokračoval ve svém programu obohacování uranu a budování reaktorů na těžkou vodu. Za nejnaléhavější úkol na počátku 21. století označuje „konsolidaci

tradičních nonproliferčních režimů a preventivní působení s cílem neutralizovat teroristické organizace a státy bez víry a práva, které mají pokušení podporovat jejich nihilistické záměry“ (s. 297).

Velká pozornost je věnována Pákistánu. Amélie Blomová upozorňuje na sílící osobní moc prezidenta Mušarafa, jehož vnitropolitická podpora se zužuje na nejvyšší vojenské činitele, vedoucí činitele politických stran, kteří získali ministerské funkce, a na podnikatele, kteří oceňují rozsáhlou privatizaci a příliv zahraničních investic. Většina společností je ale dezorientována množstvím zvratů v Mušarafově vnitřní i zahraniční politice. Khánovu aféru (prodej jaderných tajemství do Íránu, Libye a Severní Koreje) hodnotí jako přímý výsledek vážných vnitřních systémových chyb, které by se mohly v budoucnosti dále zvyrazňovat.

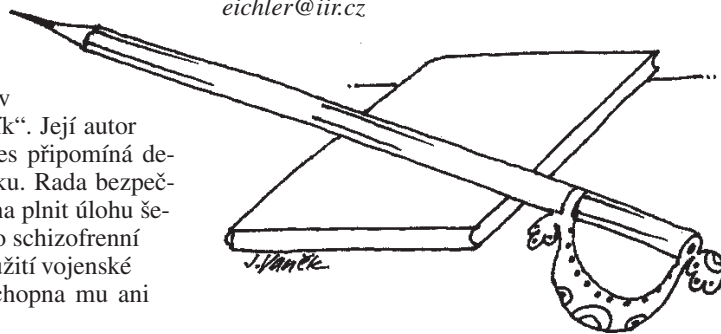
S bojem proti terorismu a proti šíření zbraní hromadného ničení velmi těsně souvisí úloha OSN. Kapitola věnovaná jejímu významu nese zajímavý název „OSN – šerif a zdravotník“. Její autor Philippe Moreau Defarges připomíná debaty o druhé válce v Iráku. Rada bezpečnosti OSN nebyla schopna plnit úlohu šerifa, protože se dostala do schizofrenní situace – nepodpořila použití vojenské síly, ale stejně nebyla schopna mu ani

zabránit. Na základě této zkušenosti autor varuje před sklonem USA k ryze účelovému přístupu vůči OSN – „obracet se na ni, když to bude potřeba, a obcházet ji, když bude překážet“. Pokud jde o úlohu zdravotníka, autor oceňuje přínos desítek misí OSN v mnoha zemích světa. Velmi kladně hodnotí dlouhodobé úsilí OSN ve dvou hlavních směrech: spojování všech lidí dobré vůle a nasazování ozbrojených tam, kde je potřeba chránit bezbranné lidi.

Ročenka RAMSES 2005 se zabývá ještě celou řadou dalších témat, na která již v této recenzi nezbylo místo: třetí svět, rozvoj Číny, Indie, Afrika, Světová obchodní organizace, globalizace a kulturní rozmanitost. Přináší také podrobnou chronologii hlavních událostí let 2003–2004. Díky této šíři záběru a důrazem na postižení hlavních vývojových tendencí se jistě stane vítanou pomůckou všech, kdo se zabývají studiem současných mezinárodních vztahů.

Jan Eichler

eichler@iir.cz

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Ondřej Beránek, nar. 1980; v současné době dokončuje magisterské studium oborů Arabistika a Dějiny a kultura islámských zemí na Filozofické fakultě UK. (str. 23)

PhDr. Mgr. Veronika Bílková, E.MA, nar. 1975; je absolventkou Právnické a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (na FF UK obory politologie a francouzština) a programu European Master in Human Rights and Democratization. Od roku 2001 působí jako interní doktorandka na katedře mezinárodního práva Právnické fakulty UK a současně je vědeckou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů. Zabývá se mezinárodním právem, hlavně mezinárodním humanitárním právem, právem lidských práv a bojem proti terorismu, bezpečnostními otázkami a problematikou mezinárodních organizací, především OSN. (str. 16)

Doc. PhDr. Jan Eichler, CSc., nar. 1952; po absolvování Vojenské akademie (1970–75) pracoval na MNO, v letech 1979–82 působil na čs. velvyslanectví v Paříži, zabývá se problematikou Francie. Je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů. (str. 35)

Zora Hesová, nar. 1974; studuje filozofii a islámologii na Freie Universität v Berlíně. (str. 24)

Mgr. David Klimeš, nar. 1982; vystudoval obor Mediální studia na Institutu komunikač-

ních studií a žurnalistiky FSV UK, je posluchačem FF UK, obor historie. Jako novinář publikuje v Mladé Frontě Plus, Respektu atd. Věnuje se historickým souvislostem a aktuálním problémům evropského společenství. (str. 31)

Srdjan Prtina, nar. 1981; pochází ze Srbska a Černé Hory. Od roku 1994 žije v České republice. Je studentem magisterského studia politologie, mezinárodních vztahů a evropských studií na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Zajímá se o historii rozpadu SFRJ, problematiku nacionalismu a bezpečnostní situaci západního Balkánu se zaměřením na Srbsko a Bosnu a Hercegovinu. (str. 29)

PhDr. Petr Jelínek, nar. 1975; vystudoval Filozofickou fakultu UK, obor historie a politologie, afrikanistika. Pracuje jako vědecký pracovník Ústavu mezinárodních vztahů, se zaměřením na rozvojovou politiku a problematiku současné Afriky. Zároveň je doktorandem v Ústavu Blízkého východu a Afriky na Filozofické fakultě UK, obor dějiny a kultury zemí Asie a Afriky. (str. 7)

Mgr. Pavla Kortusová, nar. 1974; vystudovala Fakultu sociálních věd UK, obor mezinárodních vztahů. Je absolventkou WFUNA Academy for the better UN a dalších stáží. V letech 2003–2004 působila jako asistentka na Středisku mezinárodních studií Jana Masaryka při Fakultě mezinárodních vztahů VŠE. Od roku

2004 pracuje ve Světové zdravotnické organizaci (WHO) se sídlem v Praze. Od roku 2000 je tajemnicí Českého sdružení pro Spojené národy (CSSN) a od roku 2003 členkou Výkonného výboru Světové federace sdružení pro Spojené národy (WFUNA). (str. 4)

Marek Pavka, nar. 1975; vystudoval FF Masarykovy univerzity v Brně, obor historie-politologie, věnuje se překladatelství z angličtiny a němčiny. (str. 10)

Mgr. Pavel Sitek, nar. 1979; vystudoval francouzštinu a historii na Západočeské univerzitě v Plzni. Studoval také francouzštinu a historii na Université du Maine ve Francii. V současné době vyučuje FRJ a mezinárodní vztahy na Obchodní akademii a VOS CR v Karlových Varech. Zabývá se současnou francouzskou společností a jejími problémy. Podílí se na organizaci francouzského kulturního života a podpoře Frankofonie v ČR. (str. 27)

František Šulc, nar. 1970. Je novinářem, působil v zahraniční redakci TV Prima, později jako editor jejího televizního zpravodajství. Vedle toho přispíval do Lidových novin, Týdne a Respektu. V současnosti pracuje v deníku Lidové noviny jako vedoucí přílohy Orientace. Specializuje se na bezpečnostní otázky, zvláště válečné a postkonfliktní situace. (str. 13)

Údaje o ostatních autorech tohoto čísla viz MP 1–8/2005